

Die verband tussen psigologiese welstand en kognitiewe buigsaamheid by adolessente

Amanda Hill

B.A., Hons. (B.A.), M.A. (Kliniese Sielkunde)

Proefskrif

voorgelê ter gedeeltelike vervulling van die vereistes vir die graad Philosophiae
Doctor in Kindersielkunde en Aanverwante Terreine in die Fakulteit
Geesteswetenskappe, Departement Sielkunde, aan die Universiteit van die
Vrystaat

Mei 2003

PROMOTOR: Dr. R. B. I. Beukes

ERKENNINGS

My opregte dank aan die volgende persone en instansies:

- My promotor, **dr. Roelf Beukes**, vir sy waardevolle en kundige leiding en beskikbaarheid.
- **Dr. Karel Esterhuyse** vir sy kennis van en bevoegdheid met die statistiese verwerkings.
- Die **datatikers** van die Universiteit van die Vrystaat vir die insleutel van die vraelyste.
- **Dr. Manie Wolvaardt** vir die taalkundige versorging.
- Die **skoolhoofde** en **leerders** van die skole waar die vraelyste vir die navorsing ingevul is.
- My **moeder** en **broers** vir hul aanmoediging, belangstelling en humor.
- **Esmé** vir haar volgehoue toeganklikheid, begrip en bemoediging.
- My broer, **Basil**, vir sy hulpvaardigheid, rekenaarkundige presiesheid en daelange samewerking.
- **My man, Alec**, vir sy simpatieke oor, ondersteuning en geloof in my, en veral vir sy eindelose geduld gedurende al my studiejare.

INHOUDSOPGAWE

ERKENNINGS..... I

TABELLE IX

HOOFSTUK 1 1

PROBLEEMSTELLING EN DOELSTELLING

1.1 INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING..... 1

1.2 NAVORSINGSVRAE 3

1.2.1. PRIMÊRE NAVORSINGSVRAAG3

1.2.2. SPESIFIEKE NAVORSINGSVRAE.....4

1.3 NAVORSINGSDOELWITTE..... 4

1.3.1 PRIMÊRE NAVORSINGSDOELWIT..... 4

1.3.2 SPESIFIEKE NAVORSINGSDOELWITTE 5

1.4 KONSTRUKVERKLARINGS 5

1.4.1 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID5

1.4.2 PSIGOLOGIESE WELSTAND..... 5

1.5 VOORUITSKOUING VAN DIE NAVORSING..... 6

HOOFSTUK 2 8

KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID

2.1 INLEIDING..... 8

2.2 DEFINIËRING EN BEGRIPSVERKLARING 10

2.2.1 INLEIDING..... 10

2.2.2 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS KOMPONENT VAN INTELLIGENSIE 10

2.2.3 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS 'N OORDRAG- EN HERORGANISASIE- ASOOK HERSTRUKTURERINGSPROSES. 14

2.2.4 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS 'N DENKSTYL OF DENKWYSE .. 15

2.2.5 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS SITUASIONELE AANPASSING .. 16

2.2.6 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID BY DIE HERROEPING VAN VAKKENNIS 18

2.2.7 SAMEVATTING 23

2.2.8 'N EIE SINTESE 23

2.3	TEORETIESE PERSPEKTIEWE OP KOGNITIEWE ONTWIKKELING.....	24
2.3.1	PIAGET SE TEORIE VAN KOGNITIEWE ONTWIKKELING	25
2.3.1.1	Basiese uitgangspunte	25
2.3.1.2	Die ontwikkelingsfases	26
2.3.1.2.1	Die sensories-motoriese stadium.....	26
2.3.1.2.2	Die pre-operasionele stadium	28
2.3.1.2.3	Die konkreet-operasionele stadium.....	29
2.3.1.2.4	Die formeel-operasionele stadium.....	30
2.3.1.3	Samevatting.....	31
2.4	KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS KOMPONENT VAN INTELLIGENSIE	32
2.4.1	STRUKTURELE TEORIEË OOR INTELLIGENSIE	32
2.4.1.1	Die tweefaktorteorie van Spearman.....	32
2.4.1.2	Thurstone se teorie van primêre kognitiewe vermoëns	33
2.4.1.3	Guilford se struktuurmodel van intellektuele vermoëns	33
2.4.1.4	Howard Gardner se teorie van veelvuldige intelligensies	34
2.4.2	Samevatting.....	34
2.5	TEORETIESE VERKLARING VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID	35
2.5.1	INFORMASIEPROSESSERINGSKONSTRUKTE	35
2.5.1.1	Aandag	35
2.5.1.1.1	Aandagspan.....	36
2.5.1.1.2	Selektiewe aandag.....	36
2.5.1.1.3	Parallele prosessering.....	37
2.5.1.2	Geheue.....	37
2.5.1.2.1	Drie geheuetipes.....	37
2.5.1.2.2	Die ontvangs en stoor van nuwe inligting.....	38
2.5.1.2.3	Herroeping van informasie	39
2.5.1.2.4	Samevatting.....	40
2.6	KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID TYDENS ADOLESSENSIE	40
2.6.1	VOORTGESETTE ONTWIKKELING EN VERANDERING IN KOGNITIEWE VERMOË	40
2.6.2	VOORTGESETTE ONTWIKKELING VAN EN VERANDERING IN INFORMASIEPROSESSERINGSPROSESSE EN -VERMOËNS	40
2.6.2.1	Aandag en aandagspan.....	41
2.6.2.2	Prosesseringspoed	41
2.6.2.3	Geheue	41
2.6.2.4	Metageheue.....	42
2.6.2.5	Herroeping.....	42
2.6.2.6	Samevatting.....	42
2.7	KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PERSOONLIKHEIDSASPEKTE	43
2.8	KRITIESE EVALUASIE.....	45
2.9	SAMEVATTENDE GEVOLGTREKKINGS.....	47

HOOFSTUK 349

ADOLESENSIE

3.1 INLEIDING.....	50
3.2 DEFINIËRING VAN ADOLESSENSIE.....	51
3.3 ADOLESSENTE ONTWIKKELINGSTAKE.....	52
3.3.1 INLEIDING.....	52
3.3.2 IDENTITEITSONTWIKKELING	53
3.3.2.1 Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie (1968).....	53
3.3.2.1.1 Ontwikkelingskrisisse oor die totale lewensloop.....	55
3.3.2.1.2 Identiteitsvestiging tydens adolessensie	56
3.3.2.2 Die identiteitstasusse van James Marcia (1980)	57
3.3.2.2.1 Identiteitsverwarring of -diffusie.....	57
3.3.2.2.2 Identiteitsuitsluiting.....	58
3.3.2.2.3 Identiteitsmoratorium.....	59
3.3.2.2.4 Identiteitsbereiking	59
3.3.2.3 Samevatting.....	60
3.3.3 AANVAARDING VAN FISIEKE VERANDERINGE	61
3.3.4 GESLAGSROLIDENTITEIT	62
3.3.5 ONAFHANKLIKHEID	64
3.3.6 VRIENDSKAPPE EN VERHOUDINGS	66
3.3.6.1 Verhouding met die portuurgroep	66
3.3.6.2 Vriendskappe met beide geslagte.....	68
3.3.7 MORELE ONTWIKKELING EN VESTIGING VAN EIE WAARDES.....	70
3.3.7.1 Moraliteit as 'n kognitiewe proses	71
3.3.7.2 Piaget se siening van morele ontwikkeling	71
3.3.7.3 Kohlberg se teorie van morele ontwikkeling.....	72
3.3.8 SAMEVATTING	73
3.4 DIE LEEFWêRELD VAN DIE ADOLESSENT IN SUID-AFRIKA.....	74
3.4.1 SUID-AFRIKA AS 'N MULTIKULTURELE LEWENSKONTEKS	74
3.4.2 SOSIALE KONSTRUKSIONISME EN KULTUURVERSKILLE	78
3.4.3 SOSIO-EKONOMIESE OMSTANDIGHEDE.....	80
3.4.4 VIGS IN SUID-AFRIKA	82
3.4.5 MISDAAD EN GEWELD IN SUID-AFRIKA.....	85
3.4.6 ONDERWYS- EN OPVOEDINGSTEKORTE.....	87
3.4.7 SUBSTANSAFHANKLIKHEID	90
3.4.8 VERANDERDE MORALITEIT	92
3.5 SAMEVATTENDE GEVOLGTREKKING	96

HOOFSTUK 498

PSIGOLOGIESE WELSTAND

4.1 INLEIDING.....	98
---------------------------	-----------

4.2	BEGRIPSVERKLARINGS VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND.....	98
4.2.1	SALUTOGENESE	99
4.2.2	FORTIGENESE	99
4.2.3	PSIGOFORTOLOGIE	100
4.3	BEPAALENDE KONSTRUKTE GEASSOSIEER MET PSIGOLOGIESE WELSTAND	100
4.3.1	PERSOONLIKE EPISTOMOLOGIE	101
4.3.2	PSIGOLOGIESE WEERBAARHEID.....	101
4.3.3	KONSTRUKTIEWE DENKE	102
4.3.4	GEHARDHEID.....	103
4.3.5	OPTIMISME.....	104
4.3.6	SELFBEKWAAMHEID.....	104
4.3.7	SELFAKTUALISERING	105
4.3.8	KOHERENSIESIN	106
4.3.9	LEWENSTEVREDENHEID.....	107
4.3.10	FORTALITEIT.....	107
4.3.11	WAARGENOME SOSIALE ONDERSTEUNING	108
4.3.12	AANGELEERDE VINDINGRYKHEID	109
4.4	FAKTORE WAT PSIGOLOGIESE WELSTAND BEÏNVLOED	110
4.4.1	OUDERDOM	110
4.4.2	GESLAG.....	111
4.4.3	INDIVIDUELE SUBJEKTIEWE WELSTAND	112
4.4.4	KOGNITIEWE EN INTELLEKTUELE BEVOEGDHEDE	113
4.4.5	KULTUUR.....	114
4.4.6	SAMEVATTING	116
4.5	MODELLE VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND	116
4.5.1	MODELLE VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND WAARIN KOGNISIE 'N BELANGRIKE ROL SPEEL	116
4.5.1.1	Modelle vanuit die salutogene/fortigene paradigma.....	117
4.5.1.1.1	Antonovsky se Weerstandshulpbronmodel (1979).....	117
4.5.1.1.2	Die Sisteemmodel van Seeman (1989).....	120
4.5.2	KOGNITIEWE MODELLE VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND.....	123
4.5.2.1	Epstein se Konstruktiewe Denke-model (1993)	123
4.5.2.1.1	Die kognitief-eksperiënsiële persoonlikheidsteorie.....	124
4.5.2.1.2	Die komponente van konstruktiewe denke.....	125
4.5.2.2	Lightsey se Prosesteoriemodel (1996)	127
(a)	Die rasonale prosesseringsisteem	128
(b)	Eksperiënsiële prosesseringsisteem: skemata	129
(c)	Die rol van kennis in die model.....	130
4.5.2.3	Kritiese evaluasie van die salutogene/fortigene modelle waarbinne kennis figureer	131
4.6	KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND	134
4.6.1	KOGNISIE EN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID	135
4.6.1.1	Intellektuele vermoë.....	135
4.6.1.2	Kreatiewe, konstruktiewe denkprosesse.....	136
4.6.1.3	Vaardige beoordelingsvermoë	138
4.6.1.4	Objektiewe en kritiese redenasievermoë	139

4.6.2	GEVOLGTREKKING	141
4.7	SAMEVATTENDE OPMERKINGS.....	142
HOOFSTUK 5	143
ONDERSOEKMETODE		
5.1	INLEIDING.....	144
5.2	SAMESTELLING VAN DIE ONDERSOEKSGROEP	145
5.3	INSAMELING VAN GEGEWENS.....	148
5.4	MEETINSTRUMENTE.....	148
5.4.1	INSTRUMENT VIR DIE METING VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID (VOORSPELLERVERANDERLIKE)	148
5.4.1.1	Cognitive Flexibility Scale [CFS] (Martin & Rubin, 1995)	148
5.4.1.1.1	Motivering vir gebruik	148
5.4.1.1.2	Ontwikkeling en rasionaal	149
5.4.1.1.3	Aard, administrasie en interpretasie.....	149
5.4.1.1.4	Betroubaarheid en geldigheid	149
5.4.2	INSTRUMENTE VIR DIE METING VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND (KRITERIUMVERANDERLIKE)	150
5.4.2.1	Die Lewenstevredenheidskaal [SWLS] (Diener <i>et al.</i> , 1985)	150
5.4.2.1.1	Motivering vir gebruik	150
5.4.2.1.2	Ontwikkeling en rasionaal	150
5.4.2.1.3	Aard, administrasie en interpretasie.....	150
5.4.2.1.4	Betroubaarheid en geldigheid	151
5.4.2.2	Die Fortaliteit-vraelys [FORQ] (Pretorius, 1998)	151
5.4.2.2.1	Motivering vir gebruik	151
5.4.2.2.2	Ontwikkeling en rasionaal	151
5.4.2.2.3	Aard, administrasie en interpretasie.....	152
5.4.2.2.4	Betroubaarheid en geldigheid	152
5.4.2.3	Die Koherensiesinskaal [SOC] (Antonovsky, 1988).....	152
5.4.2.3.1	Motivering vir gebruik	152
5.4.2.3.2	Ontwikkeling en rasionaal	153
5.4.2.3.3	Aard, administrasie en interpretasie.....	153
5.4.2.3.4	Betroubaarheid en geldigheid	154
5.4.2.4	Interne konsekwentheid van die vier meetinstrumente	154
5.5	HIPOTESEFORMULERING	155
5.5.1	NAVORSINGSHIPOTESE 1	155
5.5.2	NAVORSINGSHIPOTESE 2.....	156
5.5.3	NAVORSINGSHIPOTESE 3.....	157
5.6	STATISTIESE PROSEDURES.....	157

HOOFSTUK 6159

RESULTATE EN BESPREKING

6.1 INLEIDING.....	159
6.2 HIPOTESETOETSING	159
6.2.1 HIPOTESE 1.....	159
6.2.2 HIPOTESE 2.....	161
6.2.3 HIPOTESE 3.....	163
6.3 KOMBINERING VAN GESLAG EN KULTUUR	165
6.3.1 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VAN DIE MEISIES	166
6.3.2 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VAN DIE SEUNS.....	168
6.3.3 OPSOMMING	169
6.4 GEVOLGTREKKINGS	170

HOOFSTUK 7171

SAMEVATTING EN GEVOLGTREKKINGS

7.1 INLEIDING.....	171
7.2 NAVORSINGSVRAE.....	171
7.2.1 WAT IS DIE TEORETIESE BESKRYWING VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS 'N KONSTRUK IN DIE LITERATUUR DAAROOOR ?	171
7.2.2 WAT IS DIE TEORETIESE BESKRYWING VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND AS 'N KONSTRUK IN DIE LITERATUUR DAAROOOR ? .	172
7.2.3 WAT IS DIE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND SOOS DIT IN DIE LITERATUUR DAAROOOR AANGEDUI WORD ?.....	173
7.2.4 WAT IS DIE AARD EN ONTWIKKELINGSTAKE VAN ADOLESSENSIE, MET SPESIFIEKE VERWYSING NA DIE INVLOED VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID OP DIE ADOLESSENT EN DIE OMGEWINGSFAKTORE WAT PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE BEINVLOED ?.....	173
7.2.5 WAT IS DIE EMPIRIESE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE IN DIE ONDERSOEKGROEP VAN HIERDIE STUDIE ?.....	174
7.2.6 WATTER ROL SPEEL GESLAG EN TAALGROEPERING AS VOORSPELLERVERANDERLIKES IN DIE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE IN DIE ONDERSOEKGROEP VAN HIERDIE STUDIE ?	175
7.3 DIE BYDRAE VAN HIERDIE STUDIE.....	176
7.4 AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING	177

BRONNELYS179

OPSOMMING

ABSTRACT

TABELLE

Tabel 5.1:	Frekwensiedistribusie van bestaande datastel se ondersoekgroep rakende geslag en kultuurgroepering	149
Tabel 5.2:	Frekwensiedistribusie van finale ondersoekgroep rakende geslag en kultuurgroepering	150
Tabel 5.3:	Frekwensiedistribusie van finale ondersoekgroep rakende geslag en kultuurgroepering	151
Tabel 5.4:	Gemiddeldes en standaardafwykings van die finale ondersoekgroep se ouderdom vir die vier groepe	151
Tabel 5.5:	Cronbach se α -koëffisiënte vir die vier meetinstrumente	159
Tabel 6.1.	Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënt tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die totale ondersoekgroep (N=890)	164
Tabel 6.2:	Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die meisies en seuns	165
Tabel 6.3:	Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes	168
Tabel 6.4:	Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes, asook vir meisies en seuns ...	170

HOOFSTUK 1

PROBLEEMSTELLING EN DOELSTELLING

1.1 INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Weens die veranderende omstandighede in Suid-Afrika wat sedert 1994 deel van die daaglikse bestaan geword het, bevind Suid-Afrikaanse adolessente hulself steeds binne 'n konteks van vernuwing en voortgesette aanpassing. Hoewel Suid-Afrika reeds gevorder het ten opsigte van politieke demokrasie en stabiliteit, kan die gevolge van sosio-politieke vernuwing duidelik gevoel word op ekonomiese, sosiale en kulturele vlak. Die verskillende veranderinge het ook gelei tot drasties veranderde lewensomstandighede en lewenskwaliteit.

Verskillende stressore figureer in die Suid-Afrikaanse adolessent se daaglikse lewe soos byvoorbeeld werkloosheid en armoede (SAPA, 2001), onderindiensneming, enkelouergesinne en substansafhanklikheid (Meyers & Taylor, 1998). Die ontwaking van seksuele gedrag tydens die adolessente jare sal ook beïnvloed word deur die MIV/VIGS-pandemie wat die afgelope twee dekades reeds deel van die Suid-Afrikaanse lewe is (Jordan, 2002; Oladapo & Brieger, 1997). Daar is ook navorsers wat reken dat Suid-Afrika een van die mees misdaad geteisterde lande ter wêreld is (De la Rey, Duncan, Shefer & Van Niekerk, 1997; SAPA, 2001; Schneider, 2002; Whiteside & Sunter, 2000).

Individue kan nie los van hul sosio-historiese raamwerk bestudeer of begryp word nie. Die veranderinge in Suid-Afrika impliseer ook psigologiese veranderinge vir die adolessent, wat hulle sowel positief as negatief kan beïnvloed. Navorsers soos Stevens en Lockhat (1997) verwys na die verhoogde spanning en druk vir adolessente weens 'n veranderde bestel, terwyl Barnes (1991) wys op adolessente se aanpassingvermoë en Bempechat en Abrahams (1999), sowel as Stead (1996), die positiewe aspekte van nuwe geleenthede beklemtoon. Dit is duidelik dat die

Suid-Afrikaanse adolessent voortdurend aanpassings sal moet maak om die verwagtinge wat 'n veranderde samelewing stel, te ontmoet.

Adolessente binne die multi-kulturele raamwerk van Suid-Afrika sal beslis van mekaar verskil ten opsigte van hul interpretasie, betekenisvoeskrywing en hantering van veranderinge, stressore en uitdagings in hul omgewing. Verskillende persoonlike, psigologiese en kulturele faktore kan 'n rol speel om die adolessent se hantering van problematiek positief of negatief te beïnvloed.

Die rol wat kognitiewe faktore en prosesse bekleë in die individu se beoordeling en prosessering van stressore, het gelei tot die ontwikkeling van verskeie kognitiewe terapieë en intervensiestrategieë. Daar bestaan geen twyfel oor die belangrikheid van kennis in menslike funksionering nie (Wissing, 2001).

In die Psigologie is welstand vir baie lank agterweë gelaat en is "geestesiektes" eerder as "geestesgesondheid" ondersoek (Wissing, 1986). 'n Nuwe psigologiese paradigma, waarin die fokus verskuif het vanaf "abnormale" en "normale" gedrag na "optimale" en "welstands"-gedrag, het egter in die afgelope jare ontwikkel (Walsh & Shapiro, 1983; Strümpfer, 2000; Wissing & Van Eeden, 1998). Resente navorsing toon 'n klemverskuiwing vanaf psigologiese disfunksie na psigologiese welstand by die individu en die gemeenskap waarbinne die persoon funksioneer (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000). Die fokus is veral op voorkoming van patologie en die ontwikkeling van vaardighede wat psigologiese welstand sal bevorder en optimaliseer.

Psigologiese welstand kan gekonseptualiseer word vanuit die salutogene paradigma, waardeur gefokus word op psigologiese sterktes, welstand en vermoë, eerder as op die psigopatologie wat geassosieer word met die mediese model en patogene paradigma. Verskillende welstandskomponente of welstandskonstrukte word in die literatuur as die boustone van psigologiese welstand geïdentifiseer (Antonovsky, 1982; Bandura, 1977; Chang, 1997; Diener, Emmons, Larsen & Griffen, 1985; Epstein, 1993; Strümpfer, 2000).

Wissing en Van Eeden (1998) identifiseer vyf fokusareas van psigologiese welstand, waarvan die kognitiewe domein een is. Dit kom uit die literatuur daarvoor voor asof kognitiewe buigsaamheid 'n rol speel by die interpretasie van problematiek (Epstein, 1993; Martin & Rubin, 1995; Sternberg, 1997; Thurstone, 1944). Probleemoplossing en -aanpassing word ook, volgens etlike navorsers (Duncker, 1945; Jones & Day, 1996; Krems, 1995; Martin & Rubin, 1995), met kognitiewe buigsaamheid in verband gebring. Dit blyk dat kognitiewe buigsaamheid 'n persoon se psigologiese welstand op sowel 'n positiewe as 'n negatiewe wyse kan beïnvloed (Jones & Day, 1996; Krems, 1995).

Na aanleiding van bogemelde uiteensetting wil dit voorkom of daar volgens die literatuur daarvoor 'n verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand kan wees. Hierdie verband is egter nog nie empiries aangetoon nie. Die doel van hierdie navorsing is dus om vas te stel wat die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente is.

Daar word gehoop dat hierdie studie 'n waardevolle en bruikbare bydrae ten opsigte van nuwe informasie oor kognitiewe buigsaamheid sal verskaf. Dit is die opinie van hierdie navorser dat daar 'n besliste leemte in die literatuur ten opsigte van navorsing oor kognitiewe buigsaamheid bestaan. Geen navorsing met adolessente ten opsigte van kognitiewe buigsaamheid, of navorsing wat die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente aantoon, kon opgespoor word nie.

1.2 NAVORSINGSVRAE

In aansluiting by die bogemelde probleemstelling kan die volgende navorsingsvrae ondersoek word:

1.2.1 PRIMÊRE NAVORSINGSVRAAG

Die primêre navorsingsvraag van hierdie studie is:

- Wat is die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente ?

1.2.2 SPESIFIEKE NAVORSINGSVRAE

Die volgende spesifieke navorsingsvrae kan gevra word:

- Wat is die teoretiese beskrywing van die term **kognitiewe buigsaamheid** in die literatuur daaroor ?
- Wat is die teoretiese beskrywing van die term **psigologiese welstand** as 'n konstruk in die literatuur daaroor ?
- Wat is die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand soos dit in die literatuur daaroor aangedui word ?
- Wat is die aard en ontwikkelingstake van adolessensie, met spesifieke verwysing na die invloed van kognitiewe buigsaamheid op die adolessent en die omgewingsfaktore wat psigologiese welstand by adolessente beïnvloed ?
- Wat is die empiriese verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente in die ondersoekgroep van hierdie studie ?
- Watter rol speel geslag en taalgroepering as voorspeller veranderlikes in die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente in die ondersoekgroep van hierdie studie ?

1.3 NAVORSINGSDOELWITTE

Na aanleiding van bogemelde navorsingsvrae kan die volgende navorsingsdoelwitte gestel word:

1.3.1 PRIMÊRE NAVORSINGSDOELWIT

Die primêre doelwit van hierdie studie is: *Om 'n verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente aan te dui.*

1.3.2 SPESIFIEKE NAVORSINGSDOELWITTE

Die spesifieke navorsingsdoelwitte van hierdie studie kan vanuit die navorsingsvrae soos volg uiteengesit word:

- Om 'n kontemporêre literatuurstudie rakende kognitiewe buigsaamheid en die teoretiese raamwerk waarin dit geplaas kan word, te onderneem.
- Om 'n kontemporêre literatuurstudie rakende psigologiese welstand en die teoretiese raamwerk waarin dit geplaas kan word, te onderneem.
- Om die invloed van kognitiewe buigsaamheid op psigologiese welstand vanuit die bestaande literatuur aan te dui.
- Om die aard en die ontwikkelingstake van adolessensie in die literatuur daaroor aan te dui en spesifiek te verwys na die rol wat kognitiewe buigsaamheid, asook omgewingsfaktore speel by die beïnvloeding van die adolessent se psigologiese welstand.
- Om die empiriese verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente in die ondersoekgroep van hierdie studie aan te dui.
- Om die rol van geslag en taalgroepering as voorspeller veranderlikes in die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente in die ondersoekgroep van hierdie studie aan te dui.

1.4 KONSTRUKVERKLARINGS

Ter wille van duidelikheid word slegs 'n kort verklaring van die hoofkonstrukte wat gebruik word in hierdie studie, naamlik **kognitiewe buigsaamheid** en **psigologiese welstand**, verskaf. Hierdie konstrunkte word in Hoofstukke 2 en 4 verder toegelig.

1.4.1 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID

Kognitiewe buigsaamheid word oor die algemeen in die literatuur gesien as 'n multidimensionele konsep wat in verskillende situasies mag manifesteer. Dit word in hierdie navorsing beskryf as 'n **kognitiewe proses** wat gekenmerk word deur

plastisiteit, soepelheid en plooibaarheid. Hierdie vermoë gee aanleiding tot die **herstrukturering** van inligting, wat terselfdertyd as **hulpmiddel** dien by **probleemoplossing**.

1.4.2 PSIGOLOGIESE WELSTAND

Psigologiese welstand word gekenmerk deur persoonlike kenmerke van 'n persoon, wat assosiëerbaar is met psigologiese gesondheid, eerder as met psigopatologie. Psigologiese welstand bestaan uit verskillende aanduidende aspekte soos byvoorbeeld psigologiese weerbaarheid, gehardheid, optimisme, selfaktualisering en aangeleerde vindingrykheid. Die welstandskomponente kan ook onder verskillende domeine van psigologiese welstand (byvoorbeeld kognitief of affektief) ingedeel word. In die onderhawige studie is koherensiesin, lewenstevredenheid en fortaliteit as die bepalende aspekte van psigologiese welstand gebruik.

1.5 VOORUITSKOUING VAN DIE NAVORSING

Die hoofstukke is soos volg ingedeel:

In **Hoofstuk 2** sal 'n teoretiese bespreking en definisie van **kognitiewe buigsaamheid** verskaf word. Die ontwikkeling van kognitiewe buigsaamheid, asook kognitiewe buigsaamheid tydens adolessensie word bespreek. Kognitiewe buigsaamheid as komponent van intelligente denke word bespreek en die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand word aangedui. Laastens word kognitiewe buigsaamheid kortliks in verband gebring met sekere persoonlikheidstrekke van 'n persoon.

Hoofstuk 3 fokus op **adolessensie** as 'n kritieke ontwikkelingsfase. Erikson (1968) se psigososiale ontwikkelingsteorie word as vertrekpunt vir die bespreking van ontwikkelingstake gebruik. In die bespreking van die ontwikkelingstake word die identiteitstatusse van James Marcia (1980), asook morele ontwikkeling volgens die teorieë van Piaget (1960) en Kohlberg (1980), toegelig. Daarna word die leefwêreld

van die Suid-Afrikaanse adolessent bespreek, waarin deurentyd gefokus word op die problematiek waarmee adolessente gekonfronteer word en die oplossings wat derhalwe bedink moet word. Dit word ook in verband gebring met die rol wat kognitiewe buigsaamheid hierin beklee. Die verband tussen die ontwikkelingstake en psigologiese welstand word ook teoreties aangedui.

In **Hoofstuk 4** word **psigologiese welstand** en die konstrakte wat daarmee in verband gebring word, volgens die bestaande literatuur daarvoor beskryf. Die faktore wat psigologiese welstand beïnvloed, word daarna toegelig. Dit word opgevolg deur 'n uiteensetting van die modelle van psigologiese welstand, waarin kognisie 'n bepalende rol speel. Daarna word kognitiewe buigsaamheid met psigologiese welstand in verband gebring en die posisie van kognitiewe buigsaamheid binne kognisie word verduidelik.

Hoofstuk 5 handel oor die **ondersoekmetode** van hierdie studie. Daar word spesifiek verwys na die samestelling van die ondersoekgroep, die data-insamelingsproses, die meetinstrumente ter sprake, die navorsingshipoteses en die statistiese prosedure wat gevolg is.

In **Hoofstuk 6** word die ondersoekgroep se **resultate** aan die hand van die statistiese prosedure soos vermeld in Hoofstuk 5, ontleed en bespreek. Die beskrywende statistiek van al die betrokke veranderlikes vir die ondersoekgroep as 'n geheel sal aangedui en bespreek word. Die kriterium- en voorspeller veranderlikes word ook volledig bespreek.

Hoofstuk 7 bevat die **samevatting** en **gevolgtrekkings** van hierdie studie, wat aan die hand van die navorsingsvrae bespreek sal word. Die bydrae van hierdie studie sal laastens beskryf word, waarna daar afgesluit sal word met aanbevelings vir toekomstige navorsing.

HOOFSTUK 2

KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID

2.1 INLEIDING

Die hedendaagse lewe kan gesien word as vol uitdagings, maar tog ook gekompliseerd en stresvol. Sedert die 1994-algemene verkiesing in Suid-Afrika het 'n wye verskeidenheid veranderinge en aanpassings deel van die daaglikse bestaan geword. Politiese en ekonomiese onsekerhede, toename in misdaad, gesinsdisfunktionaliteit en die verandering van tradisionele waardesisteme is alles deel van die proses van verandering (Smith & Stones, 1999). Nuwe groei, insig en vaardighede waarmee nuwe eise ontmoet moet word, is nodig. Ou, vertroude strategieë vir die hantering van lewenseise, probleme en vraagstukke is nie noodwendig van toepassing of effektief in 'n nuwe bestel nie. Dit lyk asof 'n nuwe identiteit, nuwe vaardighede en 'n nuwe visie nodig geword het in veral die na-apartheidsera in Suid-Afrika om werklik by die nuwe bestel aan te pas.

Etlike navorsers wys op die belangrike rol van kognisie in die kwaliteit van die mens se vertolking, emosionele belewing en hantering van situasies waarmee mense op 'n daaglikse basis gekonfronteer word (Beck, 1976; Ellis, 1988; Funk & Houston, 1987; Lazarus, 1991). Kognisie speel die sleutelrol in menslike interpretasie van gebeure en derhalwe in die wyse waarop iemand sy/haar omgewing en die realiteit beleef. Die wyses waarop lewensgebeure kognitief geïnterpreteer en takseer word, het derhalwe 'n betekenisvolle en bepalende invloed op die emosie wat ervaar gaan word. Vertolking en interpretasie van gebeure is derhalwe baie sterk subjektief gekleur. So gesien, is die implikasie egter ook dat die mens baie meer beheer het oor sy/haar emosionele belewenisse as wat algemeen aanvaar word. Hierdie is geen nuwe kennis nie: eeue gelede reeds verklaar die Griekse filosoof, Epictetus: "People feel disturbed not by things, but by the views they take of them."

Dit blyk dat daar in die afgelope 20 jaar belangrike ontwikkeling was ten opsigte van die wyse waarop menslike kognitiewe funksionering gesien en verstaan word. Hierdie ontwikkeling verskil heelwat van, byvoorbeeld, die psigometriese benadering, waar die fokus hoofsaaklik val op die strukture of faktore wat betrokke is by kognitiewe funksionering en dus kognitiewe take (Huon, 2001).

In teenstelling hiermee, beklemtoon die informasieprosesseringsbenadering die prosesse onderliggend aan die uitvoering van kognitiewe take. Die fokus is dus meer op die aard, reeks en volgorde van die meganismes wat telkens betrokke is by die uitvoering van 'n kognitiewe taak. Wesenlik word informasieprosessering in hierdie teorie gelyk gestel aan denke: Informasieprosessering **is** denke. Die eindproduk en uitkoms van kognitiewe handeling word ook beklemtoon as 'n belangrike deel van die proses (Bond, 2001; Huon, 2001).

Ten einde optimaal te kan funksioneer in 'n voortdurend veranderende omgewing is effektiewe prosessering van inligting nodig. 'n Informasieprosesseringstelsel wat maklik kan aanpas by nuwe take, eise en situasies sal derhalwe gekenmerk word deur 'n hoë vlak van buigsaamheid. 'n Hoogs buigsame stelsel sal kan aanpas by 'n verskeidenheid van nuwe omstandighede; daarteenoor sal 'n rigiede stelsel beperk bly tot 'n kleiner aantal opsies en moontlikhede (Krems, 1995; Sternberg, 1997).

Om buigsaam te wees, vereis dat nuwe relevante inligting en toepaslike kennis vinnig geassimileer moet word in die nuwe, onbekende situasie; terselfdertyd word reeds verworwe en derhalwe bekende en beskikbare kennis oorgedra en aangepas, sodat die eise van die nuwe situasie optimaal ontmoet kan word. In elke nuwe, onbekende situasie wat hantering en probleemoplossing verg, sal dit nodig wees om koersaanpassings te doen. In sommige onbekende situasies mag die eise van die situasie sodanig wees dat die persoon van standpunt of perspektief moet verander om die eise daarvan te ontmoet.

Ten einde die konstruk **kognitiewe buigsaamheid** te verstaan, is dit noodsaaklik dat daar gekyk moet word na die verband hiervan met ander kognitiewe prosesse.

2.2 DEFINIËRING EN BEGRIPSVERKLARING

2.2.1 INLEIDING

Studies in die Sielkunde oor buigsaamheid teenoor rigiditeit is niks nuuts nie, en kan sover terug gevoer word soos die uitgangspunte van die Würzburg Skool en die Gestaltpsigoë. Kognitiewe buigsaamheid word reeds sedert die begin van die vorige eeu deur verskeie navorsers as 'n belangrike, konstruktiewe vaardigheid gesien (Duncker, 1945; Guilford, 1968; Selz, 1913; Wertheimer, 1945). Dit blyk ook dat kognitiewe buigsaamheid verskillende betekenisse vir verskillende navorsers het, maar dat daar tog ook duidelike basislynooreenkomste bestaan.

Buigsaamheid word deur Plug, Louw, Gouws en Meyer (1997) omskryf as: "Aanpasbaarheid en plastisiteit, dit wil sê die vermoë om met gemak 'n ingesteldheid te verander, gedrag te wysig en gevolglik op 'n toepaslike wyse op veranderde omstandighede te reageer" (p.52).

Dit kom voor asof kognitiewe buigsaamheid nie 'n eendimensionele konsep is nie, en dat dit uit verskillende fasette bestaan. Kognitiewe buigsaamheid word dikwels in verband gebring met konsepte soos plastisiteit, herorganisering, aanpassing en kategorieverwisseling. Daar is ook al na kognitiewe buigsaamheid verwys as 'n komponent van intelligente denke en akademiese intelligensie, as 'n oordrag- en herstruktureringproses, as 'n denkstyl, as situasionele aanpassing, en as 'n vaardigheid by die herroeping van vakkennis (Duncker, 1945; Guilford, 1968; Krems, 1995; Spiro, Feltovitch, Jacobson & Coulsen, 1992; Sternberg, 1988; Wertheimer, 1925).

2.2.2 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS KOMPONENT VAN INTELLIGENSIE

Reeds aan die begin van die vorige eeu meld Selz (1913) dat intelligente en produktiewe denke afhanklik is van 'n persoon se vermoë om bekende, werkbare oplossings oor te dra na en te integreer met nuut-saamgestelde oplossings, wat

aangewend kan word vir nuwe, onbekende situasies. Krems (1995) is van mening dat kognitiewe buigsaamheid 'n voorvereiste is vir die intelligente denke, wat vereis word vir komplekse probleemoplossing. Hy sien dit as onontbeerlik vir die hersiening, aanpassing en verandering van hipoteses, aannames en redenasies.

Strukturele teorieë oor intelligensie in die verlede het buigsaamheid ook gereken as 'n komponent van intelligensie. Thurstone (1944) in sy teorie van primêre kognitiewe vermoëns, verwys veral na die spoed en buigsaamheid betrokke by waarneming en sluiting tydens inligtingsprosessering. Hierdie faktore is deur Thurstone (1944) beskou as elemente van die primêre kognitiewe vermoëns soos deur hom geïdentifiseer. Guilford (1968) se struktuur-van-die-intellek-model vestig die aandag op aspekte van intellektuele funksionering, wat aanvanklik nie vroeër in aanmerking geneem is nie, byvoorbeeld die aspek van divergente denke as die basis van kreatiwiteit. Guilford (1968) noem dat hoër vlakke van abstraksie en abstrahering, soos wat met intelligente denke in verband gebring kan word, effektiewe toegang tot groter en breër konseptuele klasse (waarin al die abstraksies gekategoriseer is) vereis en noodsaak. Hiervoor is kognitiewe buigsaamheid nodig. Hy verwys na 'n persoon se "flexibility of mind" (1968, p. 93) as "the ease with which he changes set."

Buigsaamheid ten opsigte van kennisies, is gevolglik volgens Guilford (1968) die vermoë om nie slegs **binne** 'n klas van kategorie tot kategorie te wissel op soek na antwoorde en oplossings nie, maar om ook **tussen** verskillende klasse van kategorieë te wissel en te beweeg op soek na werkbare inligting en oplossings. Dit is derhalwe die vermoë om idees, oplossings en antwoorde oor 'n wyer konseptuele gebied te kan wissel.

Empiries het Guilford (1968) tussen twee soorte buigsaamheid onderskei. *Spontane buigsaamheid* is wanneer daar spontaan deur iemand, sonder enige instruksie, tussen verskillende klasse van inligting gesoek word na antwoorde en oplossings, wanneer daar gepoog word om tot 'n integrasie te kom en wanneer daar derhalwe nie slegs binne een klas se verskillende kategorieë volhard word nie. *Aanpassende buigsaamheid* word beskryf as 'n proses wat in beweging kom eers wanneer iemand

instruksie ontvang om buigsaam te wees. Dit is dus nie 'n natuurlike, spontane proses nie.

Kognitiewe buigsaamheid word volgens hierdie teorie ook gesien as 'n voorvereiste in die opsporing van reeds verworwe inligting en as die medium waardeur daar kreatief tussen en binne-in verskillende kategorieë van inligting beweeg en gesoek kan word.

Verskeie ander navorsers bring kognitiewe buigsaamheid ook in verband met intelligensie. Volgens Guilford (1967) en Epstein (1993) se sienings van intelligensie word kognitiewe buigsaamheid gesien as 'n essensiële kenmerk van 'n hoogs ontwikkelde persoon. Buigsaamheid, tesame met informasieprosessering, speel 'n belangrike rol in Sternberg (1988) se konsep van intelligensie. Volgens hom is intelligente denke, wat hy beskou as die aktivering van intelligensie in 'n probleemoplossingskonteks, onlosmaaklik verbind aan buigsame, gemaklike toegang tot informasie. Dit is egter nie duidelik of kognitiewe buigsaamheid beskou moet word as 'n afsonderlike faktor van intelligensie nie, en of dit saamhang en afhanklik is van domein-spesifieke kennis nie.

Kognitiewe buigsaamheid word deur Krems (1995) geag 'n absolute voorvereiste te wees vir intelligente denke. Hy is van mening dat die tipe hoëorde denke wat vereis word in komplekse probleemoplossing, nie moontlik is sonder kognitiewe buigsaamheid nie. Hy sien kognitiewe buigsaamheid as 'n onontbeerlike vermoë vir die hersiening, aanpassing en verandering van hipoteses, aannames en redenasies.

Jones en Day (1996) sien kognitiewe buigsaamheid as 'n belangrike komponent van intelligensie. Volgens hulle is kognitiewe buigsaamheid die vermoë om reeds verworwe kennis aan te pas en te gebruik in nuwe, onbekende kontekste, waar probleemoplossing vereis word. Leerders wat akademies sterk is, is volgens Jones en Day (1996), in 'n veel beter posisie om vorige kennis aan te pas en te gebruik om oplossings te formuleer vir probleme in 'n nuwe situasie.

Hierdie navorsers meen ook dat kognitiewe buigsaamheid in verskillende kontekste kan voorkom, en tref 'n onderskeid tussen die sosiale en akademiese situasie. Net

soos wat kognitiewe buigsaamheid 'n belangrike komponent van akademiese intelligensie is, net so is buigsame sosiale kennis – die vermoë om vorige sosiale kennis aan te pas vir gebruik in nuwe, onbekende sosiale situasies - ook vir die navorsers 'n belangrike komponent van sosiale intelligensie.

'n Verdere belangrike aspek wat beklemtoon word, is die rol van vloeibare intellektuele vaardighede by kognitiewe buigsaamheid. Die organisatoriese funksies van die geheue, begrip van konseptuele verbande en sluitingspoed speel 'n sleutelrol in kognitiewe buigsaamheid, omdat die totale proses daardeur moontlik gemaak en beïnvloed word. Vloeibare intellektuele vaardighede word dus meer geassosieer met nuwe, onbekende situasies. In bekende of meer voorspelbare situasies is gekristalliseerde intellektuele vaardighede meer van toepassing (Jones & Day, 1996).

Hierdie navorsers reken ook dat die onderskeid wat gemaak is tussen kognitiewe buigsaamheid binne 'n akademiese konteks en kognitiewe buigsaamheid binne 'n sosiale konteks, te vaag en diffuus omskryf is. Studies deur navorsers soos Glaser & Bassock (1989) en Lohman (1993) toon aan dat studente met 'n sterker vloeibare intelligensie in nuwe akademiese situasies minder rigiede denke toon. Jones en Day (1996) is van mening dat dit ook mag geld in die sosiale domein. Studente met sterk vloeibare sosiaal-intellektuele vaardighede mag moontlik, volgens die navorsers, op 'n baie meer buigsame wyse sosiale situasies interpreteer en hanteer.

Die navorsers is ook van mening dat daar kognitiewe ooreenkomste bestaan tussen akademies begaafde en sosiaal begaafde studente deurdat kognitiewe buigsaamheid 'n belangrike rol by beide hierdie groepe studente speel. Die groot potensiaal vir oorkruis-toepassing van kennis in hierdie kontekste bring die navorsers tot die slotsom dat daar groot ooreenkoms tussen akademiese en sosiale probleemlossingsprosesse bestaan.

2.2.3 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS 'N OORDRAG- EN HERORGANISASIE- ASOOK HERSTRUKTURERINGSPROSES.

Wertheimer (1925) bring reeds vroeg in die vorige eeu kognitiewe buigsaamheid in verband met die terme “strukturele organisasie” en “herstrukturering”. Hy sien reorganisasie nie bloot as die oordrag van inligting vanaf een situasie na ‘n ander nie, maar ook as die vermoë om heeltemal van perspektief te verander. Hy maak veral gebruik van wiskundige voorbeelde om die punt te illustreer dat, indien ‘n persoon se persepsie van ‘n sekere probleem verander, die aantal wyses waarop daar na oplossings gesoek kan word, ook onmiddellik verander. Die opsies om tot ‘n oplossing te kom, vermeerder dus onmiddellik.

Soos Wertheimer, gebruik Duncker (1945) ook graag wiskundige voorbeelde om kognitiewe buigsaamheid te verduidelik. Hy sluit aan by Wertheimer en meen dat ‘n onvermoë om buigsaam te wees, waarskynlik saamhang met die soeke en verwagting om op ‘n konvensionele wyse ‘n oplossing of ‘n antwoord op ‘n probleem te vind. In sy siening is daar ook verwysings na herstrukturering, maar hy verwys veral na die funksionele waarde van elemente in ‘n probleemsituasie. Hy verklaar die onvermoë om te kan herstruktureer met twee hipoteses, naamlik die onbeweeglikheid van die persepsie en die konseptualisering van die probleem en hoe dit opgelos moet word, asook die rigiede vorm waarin sommige probleme aangebied word. Volgens hom hou die onvermoë om te kan herstruktureer derhalwe verband met gebrekkige elasticiteit, plastisiteit en die voorkoms van rigiditeit.

Laterale denke skep, volgens De Bono (1971), die geleentheid vir herstrukturering deur nuwe idees voort te bring. Hy is van mening dat die laterale denker, of dan die persoon wat buigsaamheid met vrag gebruik, geneig is om minder rigied en dogmaties te wees. Dit bring nie chroniese ontevredenheid met bestaande idees mee nie, maar skep eerder die geleentheid om ou, bestaande idees en inligting te herstruktureer deur die byvoeging van nuwe inligting en die gebruikmaking van nuwe invalshoeke.

2.2.4 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS 'N DENKSTYL OF DENKWYSE

Volgens Sternberg (1997) hou buigsaamheid ten opsigte van denke verband met die mate waartoe 'n persoon kan wissel tussen verskillende denksstyle. Hy gebruik die term “stilistiese buigsaamheid” om te verwys na die vermoë om tussen verskillende denksstyle te beweeg. Volgens die skrywer verskil mense baie ten opsigte van dit wat hy “stilistiese buigsaamheid” noem. Hy meen dat die element wat die belangrikste rol in aanpassing by veranderde omstandighede speel, juis stilistiese buigsaamheid is.

Kognitiewe buigsaamheid word ook deur De Bono (1971) in verband gebring met verskillende denkwyses en verskillende denksstyle. Hy onderskei tussen vertikale (tradisioneel logiese denke) en laterale denke. Waar idees die een na die ander op mekaar voortbou by vertikale denke en uiteindelik lei tot logiese afleidings, het laterale denke egter meer betrekking op die genereer en skep van nuwe idees, oplossings en benaderings. Dit is 'n denksstyl wat gekenmerk word deur 'n algehele weg beweeg van voor-die-hand-liggende, “regte” oplossings, antwoorde en idees (De Bono, 1971; 1976).

Buigsaamheid het, volgens Sternberg (1988), sowel voor- as nadele. Wat byvoorbeeld in een situasie die perfekte denksstyl of passing kan wees, is waardeloos in die volgende situasie. Daarom beklemtoon hy buigsaamheid tussen verskillende denksstyle. 'n Kreatiewe denksstyl mag byvoorbeeld in een situasie uitstekend werk, maar ontoepaslik wees in die situasie waar kritiese of analitiese denke nodig is, soos byvoorbeeld by rekenkundige bewerkings. De Bono (1985) beklemtoon dit ook dat die verskillende denksstyle interafhanklik van mekaar is en noodwendig gealterneer moet word. Laterale denke lei tot diskontinuiteit en dus 'n koersverandering in denke en kan derhalwe nie voltyds gebruik word nie, omdat die denker nie enigsins sal vorder, indien hy/sy voortdurend van rigting verander nie. Wanneer laterale denke egter die nodige idees en oplossings gegenereer het, moet die persoon hom-/haarself vergewis van die bruikbaarheid daarvan, alvorens dit in aksie omskep word.

Om tot hierdie besluit te kom, word daar dan, volgens De Bono (1971), weereens van logiese denke gebruik gemaak. Die idees moet egter eers gegenereer of geskep word alvorens dit geëvalueer kan word. Hier is dus sprake van 'n interafhanklikeid tussen verskillende denkwyses. Sowel Sternberg (1988) as De Bono (1971) is van mening dat 'n sekere denkstyl nie superieur tot die ander is nie. Dit is nodig dat die verskillende style gealterneer word en aanvullend tot mekaar gebruik word. Die navorsers is dit ook eens dat nie alle take, situasies of beroepe noodwendig kognitiewe buigsaamheid toelaat nie. Niemand is ook heeltemal buigsaam nie.

Sternberg (1997) glo dat kognitiewe buigsaamheid, net soos byvoorbeeld outoritarisme, gemodelleer en so **aangeleer** kan word. Hy glo dat mense dit ook deur middel van ervaringsleer kan aanleer. Ook is dit moontlik om kognitiewe buigsaamheid in die onderrigsituasie aan te leer, indien die onderrig en instruksie op buigsame wyse geskied. As 'n voorvereiste hiervoor is dit, volgens die skrywer, egter nodig dat daar 'n goeie passing moet wees tussen die onderrig en assessering van kennis enersyds, en denkstyl andersyds.

Hy noem egter dat kognitiewe buigsaamheid die beste kans het om te ontwikkel indien oop-einde, eksploratiewe denke ook in die onderrigsituasie aangemoedig en gestimuleer word. Leerders behoort die geleentheid te kry om buigsaam te dink en verskillende style te ontwikkel, eerder as om in 'n sekere uniforme patroon in te pas.

Denkstyle kan ook, volgens Sternberg (1988), mettertyd en oor 'n leeftyd varieer en verander.

2.2.5 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS SITUASIONELE AANPASSING

Kognitiewe buigsaamheid as situasionele aanpassing verwys na 'n persoon se (a) bewustheid dat daar in 'n gegewe situasie opsies en alternatiewe beskikbaar is om van te kies, (b) bereidwilligheid om buigsaam te wees en by die situasie aan te pas en (c) oortuiging en vertrouwe in sy/haar eie vermoë of bekwaamheid om in die situasie buigsaam te wees (Martin & Rubin, 1995).

Indien 'n ontleding gemaak word van die Kognitiewe Buigsaamheidskaal soos opgestel deur Martin en Rubin (1995), blyk dit dat die situasies waarbinne 'n persoon potensieël buigsaam sou kon wees, in hierdie vraelys nie beperk is tot 'n enkele konteks nie. Dit sou byvoorbeeld betrekking kon hê op sosiale, interpersoonlike en intrapersoonlike situasies. Die navorsers meld dat in die verlede heelwat navorsing gewy is aan sosiale buigsaamheid. Dit kom voor asof hulle eerder kognitiewe buigsaamheid binne 'n sosiale konteks beklemtoon het.

Alvorens 'n toepaslike gedragsrespons deur 'n persoon gelewer kan word, vind daar informasieprosessering plaas en gaan die persoon derhalwe deur prosesse wat wissel van bewuswording tot die uiteindelijke uitoefening van 'n keuse. 'n Bewus wees van alternatiewe is dus 'n noodsaaklike eerste stap. Bereidwilligheid tot buigsaamheid, of dan goeie motivering om buigsaam te wees, speel, volgens Martin en Rubin (1995), 'n sleutelrol in kognitiewe buigsaamheid.

Hierdie navorsers het baie aandag geskenk aan buigsaamheid as 'n inherente kwaliteit van kommunikasie en die verband daarmee met kognitiewe buigsaamheid. Hulle wys daarop dat die bereidwilligheid waarna verwys word, in verband gebring kan word met effektiewe, interpersoonlike kommunikasie. Ook Roy (1996) vind 'n positiewe verband tussen kognitiewe buigsaamheid en kommunikasiebevoegdheid.

Die rol van selfbekwaamheid in situasionele aanpassing en dus ook as komponent van kognitiewe buigsaamheid word deur Martin en Rubin (1995) beklemtoon. Kognitiewe buigsaamheid gaan nie moontlik wees, indien 'n persoon nie 'n gevoel van vertrouwe in sy/haar eie vermoë of eie doeltreffendheid het om buigsaam te wees nie. Die persoon wat bewus is van, en vertrouwe het in sy/haar vermoë om situasionele faktore reg te lees en wat dit kan opvolg met die nodige aanpassings, sal waarskynlik kognitief meer buigsaam wees as die persoon wat slegs een respons beplan. Kognitief buigsame persone sal derhalwe vertrouwe moet besit in hul eie kapasiteit om effektief en doeltreffend te repondeer.

Uit bogemelde sou afgelei kon word dat Martin en Rubin (1995) kognitiewe buigsaamheid as voorloper vir buigsame gedrag sien; hulle argumenteer juis dat 'n persoon eers buigsaamheid ten opsigte van denke moet besit, alvorens

buigsaamheid in gedrag sigbaar kan word. Die rol van kognisie in gedrag word derhalwe ook deur die navorsers beklemtoon.

Ook Epstein (1993) sien buigsame kognisie as 'n voorloper vir buigsame gedrag. Sy konseptualisering van globale konstruktiewe denke sluit buigsaamheid van denke in. Volgens Epstein (1993) is konstruktiewe denkers buigsaam, deurdat hulle hul denke en interpretasies kan aanpas by die eise wat situasioneel aan hulle gestel word. Hiervolgens slaag konstruktiewe denkers daarin om afwisselend optimisties, pessimisties, aanvaardend en versigtig te wees in hul aanpassing. Goeie konstruktiewe denkers beskik, volgens Epstein (1993), oor 'n hoë mate van selfaanvaarding en slaag gevolglik daarin om ook andere te aanvaar. Hul beoordeling van ander mense kom nie neer op 'n digotomiese kategorisering van goed of sleg nie; hul fokus is deurentyd op situasionele aanpassing en probleemoplossing.

2.2.6 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID BY DIE HERROEPING VAN VAKKENNIS

Spiro en Jengh (1990, p. 168) gebruik 'n metafoor om kognitiewe buigsaamheid te verduidelik: "A landscape is a complex structure and one would be exposed only to a small amount of its detail in a single walk through it. If, however, the landscape was traversed a number of times in different directions, more and more information would be gathered about it." En: "By criss-crossing the 'conceptual landscape', a highly interconnected web-like knowledge structure can be constructed ..."

Kognitiewe buigsaamheid het, volgens hierdie navorsers, betrekking op die leer- en herroepingsprosesse soos wat dit voorkom binne die formele onderrigsituasie. Veral die wyse waarop kennis en inligting kognitief gestruktureer en dan gestoor word, is vir hulle van groot belang. Hulle verwys veral na leer soos wat dit plaasvind in komplekse en swak gestruktureerde domeine.

'n Swak gestruktureerde domein word deur Spiro, Feltovitch, Jacobson en Coulsen (1991b) gesien as een waarin kennistoepassing die gelyktydige betrokkenheid en interaksie met veelvuldige konseptuele stukture (elk met sy eie kompleksiteite)

noodsaak en vereis. Voorbeelde van swak gestruktureerde kennisdomeine is Geskiedenis, Medisyne en Literêre Uitleg. Kennisdomeine wat op die oog af meer gedefinieerd en gestruktureerd voorkom, soos byvoorbeeld Wiskunde, blyk egter ook eienskappe van swak struktuur op die meer gevorderde vlakke te toon (Spiro *et al.*, 1991b).

Wanneer die informasie wat aangebied word goed gestruktureer en eenvoudig van aard is, is die liniêre metode, volgens Spiro *et al.*, (1992), aangedui en lewer dit nie probleme op nie. Soos wat die moeilikheidsgraad van informasie egter verhoog, verhoog die gebrekkige gestruktureerdheid ook. Liniêre onderrig is, volgens die navorsers, oorvereenvoudig en het tot gevolg dat daar 'n onvermoë ontstaan om bestaande informasie oor te dra na nuwe, veranderde kennisdomeine.

Volgens Spiro *et al.*, (1991b) en Spiro en Jengh (1990) leer studente aanvanklik basiese konsepte, inleidende vakkennis en teorieë aan in 'n liniêre en goed gestruktureerde vorm, wat dit dan relatief eenvoudig maak. Wanneer leer en kennisverwerwing egter meer gevorderd begin raak, raak dit al hoe minder gestruktureerd, sodat dit nie meer in 'n eenvoudige konseptuele struktuur kan inpas nie. Kennis en take op 'n hoër en meer gevorderde vlak raak meer kompleks en dinamies en begin baie wyer toepassing vind. Dit blyk dat hier dan sprake is van 'n tipe interafhanklikheid tussen verskillende kennissisteme. 'n Nie-liniêre benadering raak derhalwe noodsaaklik om die ongestruktureerdheid van die kennis te kan akkommodeer.

Kognitiewe buigsaamheid kom gevolglik nou ter sprake. In hierdie verband meld Spiro en Jengh (1990, p. 165): "By cognitive flexibility, we mean the ability to spontaneously restructure one's knowledge, in many ways, in adaptive response to radically changing situational demands ... this is a function of both the way knowledge is represented (e.g., along multiple rather than single conceptual dimensions) and the processes that operate on those mental representations (e.g., processes of schema assembly rather than intact schema retrieval)."

Kognitiewe buigsaamheid, in hierdie omskrywing, kan dus gesien word as vrye, buigsame eksplorering tussen, en ook binne-in, **reeds verworwe** kennisraamwerke waarvoor 'n persoon beskik. Ook Cavanaugh en McGuire (1994) verwys na kognitiewe buigsaamheid as die gemak waarmee 'n persoon kan eksploreer en beweeg van een kenniskategorie na 'n ander, ten einde 'n probleem vanuit 'n ander hoek te konseptualiseer. Met behulp van hierdie eksplorering kan 'n nuwe, geïntegreerde raamwerk van relevante inligting saamgevoeg word wat nommerpas kan wees in 'n nuwe, veranderde situasie wat eiesoortige en unieke eise stel. Hoe meer buigsaam die persoon kognitief is, hoe **meer toegang** het hy/sy tot sy/haar verskillende kennisraamwerke.

Tradisionele benaderings tot onderrig het dikwels van studente vereis om kennis weer in dieselfde vorm weer te gee as waarin dit aangeleer is. Soos reeds genoem, beperk hierdie metode die oordrag of verplasing van kennis na ander kontekste. Verskillende navorsers is dit met mekaar eens dat dit nie van veel nut vir die gevorderde leerder is nie (Boger-Mehall, 1996; Spiro *et al.*, 1992). Kognitiewe buigsaamheid blyk nie hier 'n baie belangrike rol te speel nie, weens die rigiede, liniêre vorm waarin die inligting aangebied is en aangeleer word.

Die waarde van kognitiewe buigsaamheid kom werklik na vore wanneer die konstruering van nuwe kennis vereis word en veral wanneer dit saamgestel word uit reeds verworwe kennisraamwerke (Spiro & Jengh, 1990). Die leerder word aangemoedig om 'n integrasie en sintese te doen van die verskillende aspekte en perspektiewe van sy reeds verworwe kennis, ten einde dit meer oordraagbaar en bruikbaar te maak vir nuwe kontekste. 'n Nuwe voorstelling van kennis word derhalwe gekonstrueer.

Die kognitiewe buigsaamheidsteorie van Spiro, Feltovitch en Coulsen (s.j.) en Spiro, Feltovitch, Jacobson en Coulsen (1991a) beklemtoon telkens die belangrikheid en noodsaaklikheid van nuut gekonstrueerde kennis: leerders behoort die geleentheid te kry om hul **eie** voorstellings van leerstof te ontwikkel ten einde na behore te leer en buigsaam met verworwe kennis om te gaan. Kennis behoort nie in kompartemente aangeleer te word nie, maar, volgens Spiro en Jengh (1990), in 'n matriks van intergekonnekteerde, buigsame verbindings. Inter verbindings tussen

kennissisteme, in plaas van waterdigte skeiding, word derhalwe hier beklemtoon. Eie, unieke skemas is dus hier ter sprake.

Hiervolgens is vooraf-uitgewerkte skemas dus onvoldoende om die groot verskeidenheid van situasies wat in die daaglikse lewe teëgekomp word, te alle tye effektief aan te spreek. Daar is geen wyse waarop voorspel of voorsien kan word watter problematiek teëgekomp kan word nie. Omdat kennis gevolglik in soveel verskillende variasies gebruik moet word, behoort die klem dus eerder te lê op die konstruering van nuwe begrip en hantering, as op die opsporing van die een, korrekte kennisskema.

Ten einde kognitiewe buigsaamheid by leerders te vestig, is dit noodsaaklik dat die **leeromgewing** ook buigsaam moet wees. Die wyse waarop onderrig geskied, het 'n bepalende invloed op die wyse waarop die leerder kennis sal struktureer, stoor en herroep. Die wyse waarop dit gedoen word, bepaal tot 'n baie groot mate hoe kognitief buigsaam die persoon sal wees wanneer die kennis aangewend moet word (Bond, 2001; Spiro *et al.*, 1992).

Osana (1998) meld in aansluiting hierby dat studies met studente wat volgens 'n konstruksionistiese metode onderrig ontvang het, getoon het dat sulke studente meer tyd bestee aan metakognitiewe aktiwiteite soos refleksie, hersiening en heroorweging en dat kognitiewe buigsaamheid by hierdie studente 'n belangrike rol blyk te speel tydens redenasies. Hierdie studente gebruik skynbaar ook 'n groter aantal oplossingstrategieë by denktake oor verskillende, dog verbandhoudende probleme. Die klem behoort dus eerder daarop te lê om die leerder te leer om kennis vanuit al sy beskikbare bronne te assimileer, ten einde 'n toepaslike inligtingsensamble te konstrueer wat pas by die eise van die problematiek wat hanteer moet word.

Canas, Quesada, Antoli en Fajardo (2001) verskil van bogemelde navorsers. Hulle stem nie saam met die gevolgtrekking dat kognitiewe buigsaamheid noodwendig 'n eienskap van kundiges is nie. Die navorsers is nie daarvan oortuig dat kundiges se veelfasettige mentale verteenwoordiging van vakkennis, wat hulle potensieel in staat

stel om beter aanpassing by veranderende omstandighede te kan doen, noodwendig tot kognitiewe buigzaamheid lei nie.

Die navorsing van Adelson (1984) bevestig hierdie neiging. Frensch en Sternberg (1989), asook Rasmussen (1983), wys daarop dat kundiges juis kognitief minder buigzaam is en dat onbuigzaamheid en kundigheid instrinsiek met mekaar verbind is. Hierdie navorsers is van mening dat hoe meer dikwels 'n sekere taak of prosedure uitgevoer word, hoe groter die kans is dat dit outomaties, of 'n gewoonte, sal word (Canas *et al.*, 2001).

Hulle is egter van mening dat nie slegs kognitiewe faktore 'n belangrike rol speel by kognitiewe buigzaamheid nie en beklemtoon veral die invloed van die **omgewing** op die stadium wanneer die probleemsituasie hom voordoet. Die interaksie wat ontstaan tussen die persoon se kognitiewe meganismes en die omgewing is vir die navorsers belangrik. Die produk hiervan lei, volgens hulle, tot spesifieke strategieë wat die persoon ontwikkel om die situasie mee te hanteer.

Canas *et al.* (2001) se eksperiment in hierdie verband het hul hipotese bevestig: nadat 'n persoon vir 'n lang tyd 'n sekere taak verrig of prosedure uitgevoer het, ontwikkel hy/sy sekere strategieë om dit te hanteer. Dit mag derhalwe lei tot 'n rigiede uitvoer van 'n oorbekende oplossingsprosedure. Indien daar verandering in die omgewing plaasvind, kan daar, volgens die navorsers, swak hantering van 'n bekende probleemsituasie plaasvind, indien strategieë nie aangepas word nie. Slegs wanneer omgewingsveranderinge lei tot veranderinge en aanpassings in die betrokke kognitiewe strategie wat ontwikkel is, sou daar sprake van kognitiewe buigzaamheid by die persoon wees (Canas *et al.*, 2001).

Sekere beproefde, outomatiese strategieë wat reeds in die verlede ontwikkel is en wat nie die unieke veranderings en begrensings in die nuwe situasie in aanmerking neem nie, kan derhalwe lei tot gebrekkige akkommodasie van die probleem. 'n Nuut-ontwikkelde kognitiewe strategie, wat die begrensings van die spesifieke probleemsituasie telkens akkommodeer, is, volgens die navorsers, die resultaat van produktiewe interaksie tussen kognitiewe meganismes en die veranderde

omstandighede van die nuwe situasie. Vir die navorsers is laasgenoemde dan eerder aanduidend van hoe kognitief buigsaam 'n persoon is.

Skywers soos Edland, Svenson en Hollnagel (2000) is van mening dat kundiges selfs soms onder veranderde omstandighede minder geneig is om van strategie te verander, of om die veranderings verskillend as vantevore te akkommodeer. Navorsers soos Canas *et al.*, (2001) bevind dat kundiges nie so dikwels as nuweling hul denkvoorstellings bevraagteken en aanpas nie.

Volgens hierdie navorsers kom dit voor asof kognitiewe buigsaamheid nie 'n outomatiese gevolg is van toegang tot groter en breër klasse van inligting nie.

2.2.7 SAMEVATTING

Uit bogemelde bespreking kan afgelei word dat die begrip **kognitiewe buigsaamheid** nie presies dieselfde betekenis vir alle navorsers het nie en dat kognitiewe buigsaamheid in verskillende situasies kan manifesteer. Bogenoemde navorsers toon egter ooreenkoms, maar ook verskille in hul konseptualisering van die basiese prosesse waaruit kognitiewe buigsaamheid bestaan en die faktore wat dit moontlik maak.

2.2.8 'N EIE SINTESE

Uit bestudering van die bestaande literatuur daarvoor is daar tot 'n eie geïntegreerde sintese van die begrip **kognitiewe buigsaamheid** gekom. Kognitiewe buigsaamheid kan in verskeie kontekste manifesteer en dit is belangrik dat daar vir doeleindes van hierdie studie 'n onderskeid gemaak word tussen kognitiewe buigsaamheid soos wat dit voorkom binne 'n akademiese en 'n sosiale situasie onderskeidelik. Binne die sosiale situasie is baie eerder sprake van kognitiewe buigsaamheid ten opsigte van eksperiënsiële kennis. In hierdie studie word gekonsentreer op kognitiewe buigsaamheid binne 'n eksperiënsiële raamwerk.

Daar is verskeie voorvereistes vir die manifestasie van kognitiewe buigsaamheid. Dit bestaan uit die bereiking van 'n sekere vlak van intelligente denke en kognitiewe ontwikkeling soos gekenmerk deur hoër vlakke van abstrahering en hoërorde denke. 'n Optimaal funksionerende inligtingsprosesseringssisteem is 'n verdere noodsaaklikheid vir kognitiewe buigsaamheid. Die sleutelrol van aandag-, geheue- en herroepingsprosesse is van primêre belang. Hierdie navorser is derhalwe van mening dat:

- hoë intelligensie en gevorderde kognitiewe ontwikkeling 'n kernrol speel by kognitiewe buigsaamheid;
- kognitiewe buigsaamheid baie moeilik is sonder optimale inligtingsprosessering;
- kognitiewe buigsaamheid onmoontlik is sonder bewustheid van verskillende opsies en vertroue in die eie vermoë tot buigsaamheid;
- kognitiewe buigsaamheid se waarde en funksie by die hantering en prosessering van inligting binne 'n probleemoplossingskonteks lê; en dat
- kognitiewe buigsaamheid 'n proses is waardeur probleemoplossing – en dus ook situasionele aanpassing - binne verskeie kontekste gefasiliteer word.

2.3 TEORETIESE PERSPEKTIEWE OP KOGNITIEWE ONTWIKKELING

Daar is reeds hierbo verwys na die belangrike rol van kognitiewe ontwikkeling. Kognitiewe buigsaamheid is 'n kognitiewe proses en 'n bespreking daarvoor sal onvolledig wees sonder 'n algemene teorie van kognitiewe ontwikkeling.

Ten einde 'n volledige begrip te verkry van die ontwikkeling en die verskillende prosesse en faktore wat kognitiewe buigsaamheid moontlik maak, is dit nodig om 'n

algemene indruk te verkry van die verskillende stadia wat kognitiewe ontwikkeling en groei by die mens kenmerk. Vir hierdie doel word Piaget se teorie van kognitiewe ontwikkeling vervolgens bespreek.

2.3.1 PIAGET SE TEORIE VAN KOGNITIEWE ONTWIKKELING

2.3.1.1 Basiese uitgangspunte

Kognitiewe ontwikkeling is, volgens Piaget (1977), eerstens afhanklik van die ryping en normale funksionering van die kognitiewe strukture. Ondervinding, motivering en die sosiale oordrag van kennis is vir hom noodsaaklik om kennis te bekom.

Kennis het, volgens dié teorie, 'n spesifieke doel, naamlik om aanpassings by die omgewing te kan maak. 'n Persoon is ook nie passief by die leerproses nie, maar aktief, leergierig, ondersoekend en voortdurend besig met die interpretasie van gebeure (Piaget, 1972; 1977).

Skemas is volgens Piaget 'n aantal handeling wat dui op die bestaan van 'n kognitiewe struktuur. Dit is die kognitiewe patrone of sisteme waarbinne die mens se eerste indrukke en kennis van die wêreld georganiseer word. So gebruik die baba byvoorbeeld sy/haar skemas van gryp, hoor, suig en sien om met sy/haar wêreld om te gaan en probleme op te los (Piaget, 1972; 1977). Skemas bestaan, volgens Plug *et al.* (1997), uit sowel 'n handelingsaspek (na verwys as *skemas*) as 'n denkaspek (na verwys in die meervoudsvorm as *skemata*). Skemas kan gesien word as die boustene waaruit denke bestaan. By elke volgende kognitiewe ontwikkelings stadium wat die mens betree, raak sy/haar skemas meer gesofistikeerd en kompleks.

Die belangrikse meganismes wat die mens in staat stel om vanaf een ontwikkelingsperiode na 'n ander te vorder, is die volgende:

- **Assimilasie**, wat 'n mens in staat stel om nuwe kennis in verband te bring met reeds verworwe kennis wat in reeds bestaande skemas vervat is. So sal die

jong kind byvoorbeeld al die gedragspatrone waarvoor hy/sy beskik, in nuwe situasies toepas (Bee, 1992; Berk, 1991; Mussen, Conger, Kagan & Huston, 1984; Owens, 2002).

- **Akkommodasie**, wat die proses behels wat plaasvind sodra nuwe kennis of 'n nuwe voorwerp nie inpas by vorige ondervinding nie. Kognitiewe strategieë word dus gewysig en uitgebrei om nuwe gebeure te kan hanteer (Bee, 1992; Mussen *et al.*, 1984; Owens, 2002).
- **Ekwilibrium**, wat verwys na die aangebore motivering om meer gevorderde vlakke van ewilibrium te bereik. Dit impliseer 'n balans binne die kognitiewe struktuur, asook 'n balans tussen 'n persoon en sy/haar omgewing. Dit is dus die proses waardeur die mens die skeiding tussen assimilasie en akkommodasie oorbrug (Owens, 2002; Piaget, 1972; 1977; Shaffer, 2002).

Met die geleidelike verloop van tyd en toename in ouderdom vermeerder die mens se indrukke, kennis en ervaring. Voortdurende herorganisasie en veranderinge van die skemas waaruit die kognitiewe struktuur bestaan, vind deurentyd plaas. Met elke nuwe ontwikkelingsperiode wat bereik word, vind verandering en uitbreiding ten opsigte van denkwyse plaas.

2.3.1.2 Die ontwikkelingsfasies

Piaget (1971) meen die kind word gebore sonder enige van die kognitiewe bevoegdhede waarvoor die volwassene beskik. Die mens verwerf hierdie bevoegdhede stelselmatig, namate hy/sy die verskillende opeenvolgende stadia van ontwikkeling voltooi. Vier hoofstadia kan onderskei word, naamlik:

2.3.1.2.1 Die sensories-motoriese stadium

Die koördinering van eenvoudige motoriese handeling met inkomende persepsies, is die kognitiewe aktiwiteit wat hierdie eerste stadium van kognitiewe ontwikkeling oorheers.

Hierdie stadium beslaan die eerste twee jaar van die mens se lewe. Soos wat hierdie stadium oor die eerste twee lewensjare ontplooi, word die baba se aanvanklike refleksgedrag omgeskakel in gekoördineerde handeling ten einde 'n doel van die een of ander aard te bereik. Dit word beklemtoon dat die mens reeds vanaf geboorte soekend is na stimulasie (Owens, 2002).

Tydens hierdie stadium ontwikkel die eerste denkskemas betreffende die fisiese wêreld en omgewing. Dit raak mettertyd vir die baba moontlik om sy/haar verskillende skemas, byvoorbeeld suig, sien en hoor te koördineer. Gedrag wat aangename gevolge het, sal herhaal word (Hughes, 2002; Owens, 2002). Piaget (1977) sien dit as assimilasië in 'n skema, dit wil sê assosiasievorming tussen stimulus en respons.

Een van die belangrikste vaardighede wat tydens hierdie periode ontwikkel, is die idee en wete dat objekte en voorwerpe van 'n permanente aard is en nie verdwyn sodra hulle buite die visuele veld is nie. Die baba begin ook dan sy/haar verskillende skemas (visie, beweging) koördineer en organiseer ten einde voorwerpe te manipuleer. Hoewel geheue nog sterk deur slegs eie handeling oorheers word, raak nabootsing meer sistematies en raak dit moontlik om iemand anders na te boots (Bee, 1992; Mussen *et al.*, 1984; Owens, 2002).

Teen 12 tot 18 maande ouderdom is voorwerppermanensie verder ontwikkel, hoewel plek en voorwerp nog baie nou verbonde is. Die kind het nog nie 'n langtermynherinnering van die verplasing van voorwerpe nie. In die tydperk 18 tot 24 maande is daar vir die eerste maal sprake van simboliese voorstelling: 'n gedagtebeeld kan dan van gebeurtenisse gevorm word en dus kan dinge wat in die verlede gebeur het, nageboots word. Nabootsing is egter selektief en beperk tot dit wat as stimulerend beleef is (Owens, 2002; Shaffer, 2002).

Geleidelike ontwikkeling van desentrasie – die mens se vermoë om tussen hom-/haarself en sy/haar omgewing te onderskei – verbeter drasties (Morrison, 1990; Owens, 2002; Piaget, 1971;1972).

2.3.1.2.2 Die pre-operasionele stadium

Hierdie stadium strek vanaf die einde van die tweede jaar tot en met 7-jarige ouderdom. In hierdie stadium raak denkprosesse veel buigsamer as die waarneembare gedrag in die sensories-motoriese periode. Denke word egter steeds beperk tot dit wat waargeneem word. Die volgende kenmerke is eie aan hierdie stadium, aangesien dit in verband gebring sou kon word met die geleidelike ontwikkeling van die vermoë tot kognitiewe buigsaamheid:

- **Die vermoë tot simboliese voorstelling:** Hierdie vermoë blyk uit die kind se spel, wanneer hy/sy een objek gebruik om 'n ander objek mee voor te stel. Die kind gebruik ook dikwels woorde wat vir andere onbegryplik is, maar wat vir hom/haar betekenis dra omdat dit assosieerbaar is met skemas wat hy/sy reeds verwerf het (Mussen *et al.*, 1984; Owens, 2002).
- **Deelname en artificialisme:** Dit verwys na die kind se oortuiging dat natuurlike gebeure (byvoorbeeld storms), voorkom omdat daar 'n verband is tussen sodanige gebeurtenis en sekere optredes van mense. Dit blyk dat hierdie die eerste kognitiewe pogings is om menslike optrede en eksterne gebeure met mekaar in verband te probeer bring (Bee, 1992; Berk, 1991).
- **Transduktiewe redenering:** Die kind redeneer dat dit wat in een situasie geld, ook van toepassing is op ander, nuwe situasies. Hy/sy skenk nog nie oorweging daaraan of dit in die algemeen van toepassing is nie (Owens, 2002). Ook hier word indrukke en kennis van vorige situasies na huidige situasies oorgedra vir gebruik in die nuwe situasie.
- **Sinkretisme en naasmekaarstelling:** Sinkretisme verwys na die kind se neiging om dinge wat hoegenaamd geen verband met mekaar toon nie, met mekaar in verband te bring. In die geval van naasmekaarstelling, slaag die kind weer nie daarin om verwante feite met mekaar in verband te bring nie (Morrison, 1990; Wadsworth, 1989). In beide hierdie prosesse is daar sprake

van inligting wat oorgedra en getransformeer word vanaf een konteks na 'n ander.

- **Klassifikasie:** Teen ongeveer 5-jarige ouderdom slaag die kind daarin om voorwerpe in klasse wat mekaar onderling uitsluit te kan indeel. Die kind kan egter nog nie 'n kruisklassifikasie doen nie (Morrison, 1990; Mussen *et al.*, 1984). Klassifikasie is die belangrike voorloper van kategorisering, wat 'n baie belangrike rol speel in die indeling van kennis- en inligtingsdomeine en belangrike gevolge het vir die herroeping van kennis en ondervinding.

Teen die einde van die pre-operasionele stadium bemeester die kind stadig maar seker die vermoë tot omkerings (Mussen *et al.*, 1984; Owens, 2002; Piaget, 1972). Dit lyk of hier ten opsigte van denke 'n al groter moontlikheid vir die vermoë tot buigsaamheid begin ontwikkel.

2.3.1.2.3 Die konkreet-operasionele stadium

Hierdie stadium word bereik teen ongeveer 7-jarige ouderdom en duur tot ongeveer die einde van die 11de lewensjaar (Shaffer, 2002). Die mens se intellektuele vermoë is tydens hierdie periode nog in een baie belangrike opsig beperk. Hy kan steeds slegs in terme van die konkrete en die tasbare redeneer en is nog nie in staat tot abstrakte denke nie (Hughes, 2002; Owens, 2002; Wadsworth, 1989).

Die kenmerke in hierdie stadium wat moontlik met die stelselmatige ontwikkeling van die vermoë tot kognitiewe buigsaamheid in verband gebring kan word, is kortliks die volgende:

- **Die vermoë om omkeerbare denke uit te voer:** Omdat die kind nou daarin kan slaag om 'n saak vanuit 'n ander se standpunt in te sien en te oorweeg, is daar waarskynlik 'n minder rigiede benadering tot 'n situasie as wanneer die kind slegs die saak vanuit sy/haar eie subjektiewe belewenis benader (Shaffer, 2002). Hier is derhalwe tekens van buigsaamheid.

- **Begrip van konservasie:** Die kind se afleidings berus nou nie meer slegs op sy onmiddellike waarnemings nie, maar transformasies word ook in ag geneem. Die kind kan nou terugdink en onthou hoe 'n situasie of objek voorgekom het, voordat verandering tot transformasie gelei het (Morrison, 1990; Owens, 2002; Piaget, 1971; 1972; Wadsworth, 1989)

Die volgende stadium beteken belangrike kognitiewe ontwikkeling en het tot gevolg dat denke nie meer slegs handel met dit wat konkreet is nie.

2.3.1.2.4 Die formeel-operasionele stadium

Tydens hierdie fase bereik die kognitiewe strukture van die kind volwassenheid. Hoewel die adolessent in staat is tot dieselfde logika as volwassenes, dink hy/sy heeltemal “anders” en “verskillend” as gevolg van sy/haar ontwikkelingsvlak en egosentrisme (Newman & Newman, 1999; Turner & Helms, 1995). Hierdie stadium begin teen ongeveer die 11de lewensjaar en bereik 'n hoogtepunt teen ongeveer 15-jarige ouderdom (Shaffer, 2002).

Adolessente ontwikkel die vermoë tot abstrakte denke, wat hulle in staat stel om meer formele operasies uit te voer. So kan daar nou verwantskappe tussen abstrakte begrippe gevind word en besinning en abstrakte redenasie ten opsigte van hipoteses en waarskynlikhede is moontlik. Oor die algemeen kan alles wat bedink word, bevraagteken word (Morrison, 1990; Owens, 2002).

Die adolessent se kognitiewe vermoëns ontwikkel sowel kwalitatief as kwantitatief: kwalitatief omdat die kognitiewe struktuur, en dus die aard van die denke, ontwikkel. Ook kwantitatief, omdat die adolessent take nou met groter gemak, effektiwiteit en spoed kan bemeester (Conger, 1991; Thom, 1992).

Een van die opvallendste kenmerke van die formeel-operasionele stadium is dus die feit dat denke nie meer van konkrete ervarings of die realiteit afhanklik is nie. Moontlikhede kan net so maklik as werklike gebeure beredeneer, bedink en geanaliseer word (Mussen *et al.*, 1984; Owens, 2002; Piaget, 1977;).

Omdat abstrakte denke eers teen adolessensie 'n werklikheid raak, kan die aanduidings van buigsaamheid wat in die vorige ontwikkelingsfases gesien word, volgens hierdie navorser beskou word as slegs aksente van buigsaamheid. Sekere vaardighede waaroor die adolessent nou beskik, soos abstrakte denke, wetenskaplike denke, kombinatoriese denke, integrasie en kognitiewe manipulasie, behoort 'n bepalende rol te speel in die adolessent se vermoë om werklik kognitief buigsaam met informasie en problematiek om te gaan.

2.3.1.3 Samevatting

Dit blyk dat die meganismes wat uiteindelik kan lei tot die vermoë om kognitief buigsaam te wees, reeds teenwoordig is binne die baba se vroegste skemas. Veral die meganismes **assimilasie** en **akkommodasie** in Piaget se teorie is sentraal tot die ontwikkeling van buigsaamheid. Die voortdurende herorganisasie en verandering van die ontwikkelende mens se skemas dui op 'n gereedheid en ontvanklikheid vir nuwe inligting, waarsonder assimilasie en akkommodasie nie sou kon plaasvind nie. Die kognitiewe stukture toon derhalwe ook reeds van vroeg af 'n eiesoortige buigsaamheid.

Wanneer kognisie en kognitiewe vermoëns ter sprake is, sal daar waarskynlik ook vrae betreffende intellektuele vermoë ontstaan. 'n Vermoë soos kognitiewe buigsaamheid is moeilik te verklaar indien dit geïsoleerd van intellektuele funksionering gesien word. Sekere intellektuele prosesse en vaardighede sal waarskynlik ook bydra tot 'n persoon se vermoë om kognitief buigsaam te wees. Kognitiewe buigsaamheid mag waarskynlik ook bydra tot meer intelligente handeling. Soos onder paragraaf **2.2.2.** hierbo bespreek, word kognitiewe buigsaamheid deur sekere navorsers beskou as 'n komponent van intelligensie. Kognitiewe buigsaamheid behels dus die intellektuele vermoë om, onder andere, op 'n onkonvensionele wyse te dink. Dit is duidelik dat kognitiewe vaardighede nie waterdig van intellektuele vaardighede geskei kan word nie. Indien kognitiewe buigsaamheid teen die agtergrond van intellektuele funksionering gesien word, is 'n meer volledige begrip van die konsep moontlik.

2.4 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS KOMPONENT VAN INTELLIGENSIE

In die verlede is intelligensie, of intellektuele vermoë, op verskillende wyses bestudeer en verklaar. Daar was onder andere funksionele en strukturele benaderings tot intelligensie, asook hiërargiese modelle daarvan (Huon, 2001).

Ten einde 'n beter begrip te verkry van hoe kognitiewe buigsaamheid inskakel by intelligensie, word kortliks gekyk na die komponente waaruit intelligensie opgebou is.

2.4.1 STRUKTURELE TEORIEË OOR INTELLIGENSIE

Strukturele benaderings tot intelligensie bestudeer die verskillende komponente, subkomponente en elemente waaruit intelligensie bestaan. Daar word van die veronderstelling uitgegaan dat intelligensie 'n vermoë, of dan 'n aantal vermoëns behels, soos duidelik blyk uit die ondergenoemde teorieë.

2.4.1.1 Die tweefaktorteorie van Spearman

Charles Spearman se teorie is gebaseer op sy faktorontledingswerk (Plug *et al.*, 1997). Volgens hierdie teorie bestaan daar 'n positiewe verband tussen verskillende intellektuele vermoëns. Hy onderskei tussen 'n algemene intelligensiefaktor, **g**, en spesifieke faktore (of **s**-faktore). Voorbeelde van **s**-faktore is geheue, verbale vermoë, redenasievermoë en rekenkundige vermoë. In enige taak is daar derhalwe verskillende en eiesoortige **s**-faktore aan die werk. Prestasie op take sou dus 'n produk wees van sowel **g** as **s** (Plug *et al.*, 1997; Spearman, 1927). Verdere studie deur Spearman het mettertyd getoon dat prestasie nie slegs toegeskryf sou kon word aan die bydrae van **g** en **s** nie, maar dat daar ook 'n moontlikheid van groepe faktore bestaan.

Hoewel dit nooit deur Spearman genoem is nie, impliseer die interafhanklikheid en samewerking van faktore soos deur hom geïdentifiseer, 'n groot mate van kognitiewe buigsaamheid.

2.4.1.2 Thurstone se teorie van primêre kognitiewe vermoëns

Thurstone (1938; 1947) het in sy werk tot die slotsom gekom dat daar nie 'n enkele vermoë of faktor geïdentifiseer kan word wat gemeenskaplik aan alle vorme van intelligensie is nie. Hy het sewe primêre kognitiewe vermoëns afgelei en geïdentifiseer. Twee van hierdie sewe primêre kognitiewe vermoëns is deur Thurstone (1944) in verband gebring met **buigsame kognisie**, naamlik waarnemingspoed en redenasievermoë.

Relevant binne die raamwerk van hierdie studie, is die wyse waarop hy kognitiewe buigsamheid as proses identifiseer by intelligensie. Ook dat kognitiewe buigsamheid 'n noodsaaklike element is by vinnige en gemaklike verwerking en beredenering van inligting.

Ook ander navorsers het kognitiewe buigsamheid en intelligensie met mekaar in verband gebring.

2.4.1.3 Guilford se struktuurmodel van intellektuele vermoëns

Ingevolge hierdie model is intelligensie nie 'n enkele vermoë of 'n enkele faktor nie. Ook is daar nie sprake van een algemene faktor nie, maar wel soveel as 120 faktore, wat binne 'n interafhanklike verhouding tot mekaar staan (Guilford, 1967).

Baie belangrik vir hierdie studie is die onderskeid wat Guilford (1967) maak tussen konvergerende en divergerende denke. Divergerende denke bestaan volgens hom uit die subkomponente **oorspronklikheid** (ongewone, vreemde idees), **ideevlotheid** (die aantal idees wat binne 'n bepaalde tyd deur 'n persoon genereer kan word) en **buigsamheid** (die totale aantal kere wat 'n persoon daarin kan slaag om binne en ook tussen verskillende kategorieë van inligting te beweeg in 'n soeke na oplossings en antwoorde). Hy het ook empiries onderskei tussen **spontane buigsamheid** van die denke en **aanpassende kognitiewe buigsamheid** soos bespreek onder paragraaf 2.2.2. hierbo.

Relevant tot die huidige studie is derhalwe sy beklemtoning van aspekte wat nie tradisioneel met intellektuele funksionering in verband gebring is nie; veral divergerende denke en derhalwe die oorspronklikheid, vlotheid en **buigsaamheid**, wat belangrike aspekte van intelligente denkprosesse, veral ten opsigte van probleemoplossing, verklaar.

2.4.1.4 Howard Gardner se teorie van veelvuldige intelligensies

Hierdie teorie sien intelligensie nie as 'n enkelvoudige konsep nie. Volgens Gardner (1983; 1997) is daar veelvuldige intelligensies, wat onafhanklik van mekaar bestaan. Volgens Gardner (1983) is die aard van die verskillende intelligensies linguisties, logies-wiskundig, ruimtelik, musikaal, kinesteties, interpersoonlik asook intrapersoonlik. 'n Paar jaar gelede is natuur-intelligensie ook hierby gevoeg (Gardner, 1999). Hoewel die verskillende intelligensies onafhanklik van mekaar bestaan, is daar egter, volgens hom, 'n voortdurende interaksie tussen die verskillende intelligensies, sodat samewerking tussen hulle bewerkstellig word, sodra gekompliseerde take aangepak word.

Belangrik vir hierdie studie is die *interafhanklikheid* en derhalwe ook buigsaamheid tussen verskillende kognitiewe vermoëns (of intelligensies) wanneer op 'n persoon se probleemoplossing gefokus word. Buigsame kombinerings van intellektuele sterktes is dus telkens betrokke by probleemoplossing. Die identifisering van intelligensies wat nie tradisioneel of tipies deur 'n Westerse kultuur as intelligensies gereken is nie (soos musikaal, kinesteties, interpersoonlik en intrapersoonlik), is ook van waarde in hierdie studie.

2.4.2 SAMEVATTING

Kognitiewe buigsaamheid is, volgens Thurstone en ook Guilford, assosiëerbaar met intelligente denkprosesse soos abstrakte denke en probleemoplossing. Die teorie van Gardner impliseer ook buigsaamheid, omdat interaksie en samewerking tussen die verskillende intelligensies by probleemoplossing plaasvind. Kognitiewe buigsaamheid is egter ook 'n kernelement by effektiewe en optimale

inligtingsverwerking. Kognitiewe buigsaamheid se waarde en funksie lê juis, volgens die huidige ondersoeker, by die hantering en prosessering van inligting binne 'n probleemoplossingskonteks. Derhalwe word voorts aangetoon hoe kognitiewe buigsaamheid verduidelik en gekonseptualiseer kan word binne die raamwerk van informasieprosesseringsbenaderings.

2.5 TEORETIESE VERKLARING VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID

Verskeie komponente en prosesse betrokke by informasieprosessering speel 'n sleutelrol in die individu se vermoë om kognitief buigsaam te kan wees.

2.5.1 INFORMASIEPROSESSERINGSKONSTRUKTE

Vanuit 'n informasieprosesseringsperspektief kan die menslike brein vergelyk word met 'n rekenaar wat inligting inneem, sekere operasies daarmee uitvoer en dit dan omskakel na uitset, dit wil sê afleidings, antwoorde en oplossings.

Om dus by oplossings uit te kom, is dit nodig om inkomende inligting te ontvang, dit te verwerk en te vergelyk met bestaande inligting, en daaruit 'n antwoord te formuleer. Aspekte wat dit moontlik maak en volgens hierdie navorser relevant is tot hierdie studie, is aandag, geheue en herroeping.

2.5.1.1 Aandag

Ten einde nuwe informasie te kan verwerk of onthou, moet eerstens genoeg aandag daaraan geskenk word. Aandag behels bewuste beheer oor inkomende inligting, en is eintlik die finale fase in die waarnemingsproses. Relevante inligting is dan sentraal in die bewuste. Terwyl 'n persoon aktief aandag skenk, vind daar egter buite die bewustheid voortdurende monitering deur die brein plaas. Monitering staan bekend as outomatiese prosessering (Eysenck & Keane, 1990; Lindsay & Norman, 1973; Logan, 1988).

Deurlopende seleksie vind ook plaas deur middel van spontane perseptuele organisering en konseptuele kategorisering van belangrike inligting en veranderinge in die omgewing. Hierdie prosesse kan beskou word as semi-outomatiese prosessering. Nuwe inligting wat dan werklik vir die persoon belangrik is, kan onmiddellik tot die bewuste aandag deurgelaat word (Eysenck & Keane, 1990; Levinthal, 1990; Lindsay & Norman, 1973; Logan, 1988).

Aktiewe aandag word gereguleer deur die fisiese eienskappe van die inkomende inligting, maar ook deur die subjektiewe betrokkenheid van die persoon by die inligting. Die vermoë om aandag te behou ontwikkel algaande en toon teen die middelkinderjare reeds opmerklike verbeteringe (Rebok, Smith, Pascualvaca & Mirsky, 1997). Verskeie faktore dra daartoe by.

2.5.1.1.1 Aandagspan

Aandagspan behels die tydsduur wat 'n persoon op enkele gebeure, met die uitsluiting van ander stimuli, kan fokus en konsentreer. Jong kinders se beperkte aandagspan dra daartoe by dat hul nie daarin kan slaag om irrelevante indrukke te ignoreer nie. Probleemoplossing sentreer byvoorbeeld rondom dit wat uitsonderlik of interessant is aan 'n situasie en nie rondom dit wat relevant is nie (Mussen *et al.*, 1984; Owens, 2002; Shaffer, 2002).

Wanneer adolessensie bereik word, het aandagspan, sowel as die vermoë tot volgehoue aandag, drasties verbeter en is mense in staat tot langer periodes van volgehoue, aktiewe, bewuste aandag en konsentrasie.

2.5.1.1.2 Selektiewe aandag

Selektiewe aandag is die vermoë om aandag op dit wat relevant is te fokus, en ander, irrelevante indrukke en stimuli te ignoreer. Navorsers soos Broadbent (1975), Deutsch en Deutsch (1973) en Norman (1979) se teorieë postuleer dat daar perifere en sentrale filters bestaan, waardeur irrelevante indrukke uitgefilter en slegs toepaslike inligting behou word. Die navorsers verskil van mekaar ten opsigte van

die vlak waarop selektiewe aandag plaasvind, asook die hoeveelheid inligting wat verloor word terwyl die aandag sterker op iets anders fokus.

Selektiewe aandag raak algaande beter gekontroleerd en meer sensitief vir die konteks waarbinne stimuli voorkom. Ontwikkelingsvlak beïnvloed tot 'n groot mate welke inligting geselekteer sal word vanuit 'n groot hoeveelheid inset, en hou ook verband met die dinge wat die persoon interesseer (Mussen *et al.*, 1984; Ruff, 1998; Siegler, 1997). Teen adolessente ouderdom dra ontwikkeling, bekendheid, oefening en 'n heelwat groter kennisbasis as in die kinderjare, onder andere by tot die adolessent se verbeterde aandagsprosesse en seleksie van relevante informasie (Owens, 2002).

2.5.1.1.3 Parallele prosessering

Die sentraalfilterteorie van Deutsch en Deutsch (1973) soos hersien deur Norman (1979) maak egter meer voorsiening vir parallelle prosessering as die periferefilterteorie van Broadbent (1975). Al is daar 'n beperkte vermoë om meer as een stimulus op een keer te verwerk, vind parallelle prosessering tog plaas. Volgens hierdie navorsers gebeur dit met behulp van die afwisseling van verskillende vlakke van aandag tydens outomatiese en bewuste prosessering. Volgens Logan (1988) is parallelle prosessering egter totaal ongekompliseerd by perseptuele take, waar min bewuste aandag vereis word soos, byvoorbeeld, wanneer 'n motor bestuur word. Parallele prosessering word egter ook beïnvloed deur die eendersheid van take, hoeveel oefening en onderrig asook welke aandagvlak vir effektiewe prestasie vereis word (Eysenck & Keane, 1990; Logan, 1988).

2.5.1.2 **Geheue**

'n Verdere belangrike aspek by informasieprosessering is die geheue.

2.5.1.2.1 Drie geheuetipes

Daar kan onderskei word tussen drie verskillende, interafhanklike geheuetipes, naamlik:

- **Sensoriese geheue:** Hoewel die sensoriese geheue 'n baie groot kapasiteit het om inkomende inligting te behou, is die inligting se lewensduur egter baie kort. Slegs relevante en toepaslike inligting word egter deur die sensoriese geheue na die korttermyngeheue deurgelaat.
- **Korttermyngeheue:** Die korttermyngeheue is gemoeid met inligting wat relevant is en waaraan daar aktiewe, bewuste aandag geskenk word. Hoewel die lewensduur van die korttermyngeheue ook beperk is, kan dit wel verbeter word deur aktiwiteite wat 'n persoon kan uitvoer in sy/haar waarneming van die situasie. Die korttermyngeheue is 'n kortstondige, aktiewe, werkende geheue wat bepaal watter en hoeveel inligting in die langtermyngeheue opgeneem en geberg sal word (Anderson, 1995b; Glass & Holyoak, 1986).
- **Langtermyngeheue:** Die langtermyngeheue bevat alle kennis en vaardighede wat ons versamel het deur middel van oefening, onderrig en lewensondervinding. Die langtermyngeheue kan gesien word as 'n persoonlike verwysingsraamwerk, en beskik oor 'n onbeperkte kapasiteit en lewensduur (Anderson, 1995b; Christensen, Wagner & Halliday, 2001).

Die interafhanklike samewerking van hierdie drie geheuetipes maak dit moontlik om nuwe informasie te ontvang, te stoor en te herroep.

2.5.1.2.2 Die ontvangs en stoor van nuwe inligting

Nuwe inligting word op reseptorvlak ontvang. Dit moet nou in 'n formaat gekodeer word, wat deur die senuweestelsel "gelees" kan word, naamlik in die vorm van elektrochemiese impulse (Levinthal, 1990). Ten einde indrukke en persepsies van die informasie te vorm, moet die informasie binne-in hierdie impulse gedekodeer word. Met ander woorde, die nuwe inkomende informasie word buite die persoon se bewustheid vergelyk met reeds bestaande informasie in die langtermyngeheue (die proses van monitering onder paragraaf 2.5.1.1. hierbo). Die uitkoms van hierdie vergelykingsproses lei dan tot die totstandkoming van 'n sensoriese geheue (Eysenck & Keane, 1990; Levinthal, 1990; Lindsay & Norman, 1973; Logan, 1988).

Relevante inligting in die sensoriese geheue word dan na die korttermyngeheue deurgelaat, waar betekenisvolle persepsies tot stand kom. Op hierdie stadium kan die inligting as gedekodeer beskou word. Om dit nou in die langtermyngeheue te stoor, moet dit weereens geherkodeer word tot 'n vorm wat in die langtermyngeheue opgeneem en bewaar kan word (Baddeley, 1990; Eysenck & Keane, 1990; Levinthal, 1990).

Om weer later hierdie inligting vanuit die langtermyngeheue op te roep, moet dit weereens geherdekodeer word (Anderson, 1995b; Glass & Holyoak, 1986).

2.5.1.2.3 Herroeping van informasie

Herroeping behels die vermoë om inligting vanuit die langtermyngeheue te herroep. Twee aparte, maar tog ook interafhanklike prosesse kan breedweg onderskei word, naamlik:

Vergelykingsoektog: Hiervolgens is daar byvoorbeeld 'n visuele of verbale beeld van dit wat gesoek word, in die brein gestoor. In die geheuebank is daar dan 'n afdruk hiervan. Deur middel van monitering vind daar 'n vergelykingsoektog plaas waardeur die afdruk gevind, geaktiveer en herroep word. Die spoed waarteen relevante inligting vanuit die langtermyngeheue herroep word, noodsaak 'n proses soos monitering (Anderson, 1995b; Eysenck & Keane, 1990).

Herkonstruering: Slegs fragmente en spore van informasie wat konseptueel gekategoriseer is, is hiervolgens ter sprake en is geen afdruk van enigiets gestoor nie. Wanneer die informasie herroep moet word, sal die brein deur middel van monitering die persoon bewus maak van sy oorspronklik gevormde, vae indrukke en hierdie fragmente tot 'n eenheid sintetiseer (Anderson, 1995b). Hoe duidelik 'n persoon hierdie gesintetiseerde eenheid "lees", sal afhang van die wyse waarop dit perseptueel georganiseer en konseptueel gekategoriseer was (Glass & Holyoak, 1986).

Beide die konsepte "vergelykingsoektog" en "herkonstruering" speel dus 'n belangrike rol by die herroeping van gestoorde informasie.

2.5.1.2.4 Samevatting

Dit is duidelik dat verskillende aspekte 'n rol speel by die ontvangs, verwerking en herroeping van informasie en dat 'n aansienlike hoeveelheid kognitiewe buigsaamheid hier ter sprake is. Die vermoë om uiteindelik by 'n antwoord of 'n oplossing uit te kom, vereis buigsame, opeenvolgende samewerking en ook die optimale funksionering van al die betrokke strukture en prosesse.

2.6 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID TYDENS ADOLESSENSIE

Kognitiewe buigsaamheid is die resultaat van geleidelike ontwikkeling en interaksie van veelvuldige interverweefde faktore soos stimulasie, kognitiewe ontwikkeling, milieu, inligtingsverwerking, intelligensie, kennis, ondervinding en toename in ouderdom. Tydens adolessensie vind verdere verfyning van kognitiewe vermoë plaas. Die ontwikkeling van kognitiewe buigsaamheid tydens adolessensie word deur die volgende aspekte gekenmerk.

2.6.1 **VOORTGESETTE ONTWIKKELING EN VERANDERING IN KOGNITIEWE VERMOË**

Die veranderinge wat relevant is vir kognitiewe buigsaamheid blyk veral verband te hou met die ontwikkeling van meer gevorderde soorte denke tydens adolessensie, soos abstrakte denke, kombinatoriese denke, wetenskaplike denke, tweededorde-denke, hipoteties-deduktiewe denke, intellektualisering en integrasie (Conger, 1991; Dacey & Kenny, 1994; Owens, 2002; Thom, 1992).

2.6.2 **VOORTGESETTE ONTWIKKELING VAN EN VERANDERING IN INFORMASIEPROSESSERINGSPROSESSE EN -VERMOËNS**

Soos wat die mens vanaf die kinderjare na adolessensie vorder, vind daar, volgens verskillende navorsers (Craig, 1992; Hughes, 2002; Thom, 1992), subtiele, maar

voortdurende veranderinge met betrekking tot informasieprosesseringsprosesse en – vermoëns plaas.

2.6.2.1 Aandag en aandagspan

Teen die adolessensiejare het aandagsprosesse so gevorder dat die aandagspan aansienlik groter is en verbeterde selektiewe aandag seleksie van relevante informasie baie makliker maak. Ryping van die sentrale senuweestelsel en breinareas betrokke by die regulering van aandagsprosesse, soos die frontale lobbe, stel die adolessent in staat tot meer buigsame, komplekse kognitiewe vermoëns (Owens, 2002). Teen adolessente ouderdom is die retikulêre formasie ook ten volle gemeliniëerd (Levinthal, 1990). Verskillende navorsers (Hughes, 2002; Owens, 2002; Ruff, 1998; Siegler, 1997) is dit met mekaar eens dat die adolessent se aandagregulering en –intensiteit tydens adolessensie baie meer buigsaam is as dié van jonger kinders. Meer intensiewe beplanning en organisasie is nou moontlik.

2.6.2.2 Prosesseringspoed

As gevolg van meer oefening in sekere verwerkingstrategieë en verdere veranderinge in die kort- en langtermyngeheue, is daar by adolessente volgens Newman en Newman (1999), vinniger prosesseringspoed. Die beperkte korttermyngeheuespasie word meer funksioneel benut vir korttermyn stoordoeleindes en word nie voortdurend beset deur langsame informasieprosessering nie (Owens, 2002). Vinniger roetineprosserings gee vir die adolessent 'n groot voorsprong bo jonger kinders (Dacey & Kenny, 1994; Hughes, 2002; Shaffer, 2002).

2.6.2.3 Geheue

Die adolessent se **kennisbasis** is nou ook baie meer uitgebrei as in vroeër jare. As gevolg hiervan toon die adolessent se geheuekapasiteit verdere uitbreiding en ook groter funksionele vermoë (Hughes, 2002; Schaffer, 2002). Volgens Kail (in Owens, 2002) is daar ook verbeterde bewustheid en beheer oor die kennisbasis.

Meer gevorderde **beelding** en **konseptuele kategorisering** stel die adolessent in staat om verskillende groeperings saamgevoegde inligting in verskillende klasse in die geheue te stoor. As gevolg van die meer gesofistikeerde kategoriseringsvaardighede, kan meer effektiewe **organisering** van inligting in die geheue plaasvind (Flavell, Green & Flavell, 1997; Siegal, 1997). Geheue verbeter nog verder as gevolg van die verbeterde organisasievermoë.

2.6.2.4 Metageheue

Omdat adolessente heelwat meer weet en begryp van geheueprosesse, beskik hulle oor 'n redelike **metageheue**. Dit stel hulle in staat om die mees toepaslike geheuestrategie te selekteer vir die taak op hande. Dit is ook vir hulle moontlik om hul eie vordering te monitor (Shaffer, 2002).

2.6.2.5 Herroeping

Die vlak van verfyndheid van geheuestrategieë wat vir die herroeping van inligting ingespan word, vermeerder, volgens Shaffer (2002), geleidelik en met toename in ouderdom. Teen vroeë adolessente ouderdom kan daar **groeperings** van feite en inligting gemaak word en **kategorieë** van inligting geredepeteer en gestoor word vir latere herroeping (Flavell, Green & Flavell, 1997).

Ook ander strategieë word gebruik om inligting te herroep. Die adolessent se wyer kennisbasis bevat 'n rykdom van informasie en stel hom/haar in staat om hom/haar voor te stel hoe meervoudige nie-verbandhoudende stimuli met mekaar verbind kan word. Dit stel die adolessent in staat om baie groot hoeveelhede informasie mee te herroep (Shaffer, 2002).

2.6.2.6 Samevatting

Verfyning van die komponente betrokke by informasieprosessering, asook meer gesofistikeerde denkvermoë plaas die adolessent op 'n hoër vlak van kognitiewe funksionering. Meer komplekse, buigsame kognitiewe kombinasies en

herkombinasies van gestoorde en nuwe inkomende informasie word hierdeur moontlik gemaak.

2.7 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PERSOONLIKHEIDSASPEKTE

Hoewel kognitiewe buigsaamheid (en gepaardgaande kognitiewe komponente) die fokus van hierdie studie is, moet dit egter in gedagte gehou word dat kognisie en emosie nie in waterdige kompartemente geskei kan word, wanneer informasie geprosesseer word nie – veral nie ten opsigte van adolessente nie.

Kognitiewe beoordeling en die emosies en gedrag wat daarop volg, word reeds vir baie lank en deur 'n verskeidenheid van navorsers met psigologiese welstand in verband gebring (Beck, 1976; Ellis, 1988; Epstein, 1993; Lazarus, 1991; Peterson, 2000; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000; Taylor, Kemeny, Reed, Bower & Gruenewald, 2000). Verskeie navorsers is dit met mekaar eens dat mense se unieke persoonlikheidsamestelling daartoe bydra dat hulle spesifieke emosionele belewenisse en gedragsresponse toon (Allport, 1971; Arieti, 1976; Epstein, 1993; Kümpfer, 1999; Maslow, 1987).

Dit blyk dat sekere persoonlikheidsaspekte en emosionele belewenisse assosiëerbaar is met 'n meerdere of mindere mate van kognitiewe buigsaamheid. Volgens Perkins (1993) is **afhanklike persoonlikheidstrekke** in die persoonlikheid 'n faktor wat kognitiewe buigsaamheid baie negatief kan beïnvloed. Volgens hom is afhanklike individue meer geneig om te konformeer en instemmend te wees as om die kritiese of kreatiewe denke te implementeer wat daartoe bydra dat hulle van andere verskil.

Angs kan, volgens verskillende navorsers (Anderson, 1995; Anthony, 1987; Hazlett-Stevens, 2000), daartoe lei dat persone trouens meer rigied raak ten opsigte van hulle denke ter wille van die veiligheid en sekuriteit wat vaste struktuur, bekende gewoontes, vertroude strategieë en voorspelbare roetine bring. **Agterdog** en **paranoïede trekke** kan, volgens navorsers soos Beck (1976), Ellis (1988) en Lazarus (1991), ook lei tot rigiditeit ten opsigte van denkpatrone. In aansluiting

hierby maak Epstein (1993) melding van sommiges se persoonlike bygelowe, kategoriese denke en geneigdheid tot esoteriese denke, wat bydra tot rigiede, swart-en-wit-denkedigotomisering. Dit is verstaanbaar dat konstruktiewe denke uiters moeilik sal wees onder sodanige omstandighede.

Ander persoonlikheidseienskappe wat met verminderde kognitiewe buigsaamheid, en dus eerder rigiede denke, in verband gebring kan word, is **konserwatisme** (Buckley, 1992; Myers, 1993; Smith & Mackie, 1995) en **perfeksionisme** (Ellis, 1988; Lazarus, 1991). Vanweë die konserwatiewe persoon se neiging tot konformiteit aan bestaande reëls en gebruike, weerstand teen verandering en die perfeksionistiese persoon se behoefte aan orde en kontrole, kan kognitiewe buigsaamheid ingekort word.

Depressie en **disforiese gemoedsbelewensisse** lei ook tot herhalende en rigiede denkpatrone. Hierdie denkpatrone genereer aanhoudende negatiewe emosies, wat dan as verdere versterking dien vir disfunksionele aannames (Elkind, 1998; Lerner & Galambos, 1989; Vasta, Haith & Miller, 1995). Dit verskraal die kanse vir kognitiewe buigsaamheid aansienlik. Baie adolessente meisies se ervarings van depressie en angs kan, volgens Owens (2002), in verband gebring word met die ongesonde en obsessiewe eetpatrone wat sommige adolessente meisies ontwikkel. Volgens Elkind (1998) en Hughes (2002) speel die liggaamlike veranderinge tydens adolessensie ook 'n belangrike rol in die belewenis van angs en depressie.

'n Persoonlikheidstyl wat gekenmerk word deur goed ontwikkelde **sosiale en interpersoonlike vaardighede**, blyk deur verskeie navorsers in verband gebring te word met kognitiewe buigsaamheid. Jones en Day (1996) beklemtoon die kognitief buigsame persoon se gedragsreperatorium ten opsigte van affiniteitsoeke met andere, en toon aan dat kognitiewe buigsaamheid 'n waardevolle bydrae kan lewer in sosiale omgang en vriendskappe. **Hoë intelligensie** word beklemtoon deur navorsers soos Allport (1971), Epstein (1993) en Jones en Day (1996), terwyl die kognitief buigsame persoon se goed ontwikkelde **verbale vaardigheid** weer deur navorsers soos Hermer (1998) en Velasquez (1996) beklemtoon word.

Selfvertroue, vertroue in die eie vermoë om situasies reg te “lees” en om dan in die praktyk buigsaam te kan wees ten opsigte van die verskillende opsies wat genereer is (Jones & Day, 1996; Martin & Rubin, 1995; Walsh & Shapiro, 1983), asook ‘n gevoel van **selfbekwaamheid** (Bandura, 1977; Kleinke, 1998; Van Eeden, 1996), is verdere belangrike aspekte wat deur verskillende navorsers met kognitiewe buigsaamheid in verband gebring word.

Dit is duidelik dat verskillende psigologiese aspekte in verband gebring kan word met die voorkoms of afwesigheid van kognitiewe buigsaamheid. Volgens die huidige ondersoeker kan kognitiewe buigsaamheid in sommige gevalle bydra tot psigologiese welstand; in ander gevalle kan mense juis meer psigologiese welstand beleef, omdat hulle minder buigsaam of selfs rigied is en hulle gedrag laat rig deur bekende, vertroude reëls en roetine.

Die literatuur daarvoor dui aan dat daar ‘n verband bestaan tussen kognisie en psigologiese welstand. Die kognitiewe komponent van psigologiese welstand word deur verskillende modelle van psigologiese welstand beklemtoon. ‘n Volledige verduideliking en bespreking van hierdie modelle sal egter gegee word in Hoofstuk 4, wat uitvoerig handel oor psigologiese welstand.

2.8 KRITIESE EVALUASIE

In hierdie hoofstuk is gepoog om die begrip **kognitiewe buigsaamheid** te definieer en te omskryf op ‘n wyse wat die betekenis daarvan vir hierdie studie duidelik laat blyk.

Ten einde kognitiewe buigsaamheid, wat ‘n kognitiewe proses is, nader toe te lig, is gelet op teorieë van kognitiewe ontwikkeling. Ook is daar gelet op strukturele teorieë van intelligensie wat kognitiewe buigsaamheid as ‘n komponent van intelligensie sien. Kognitiewe buigsaamheid tydens adolessensie is toegelig teen die agtergrond van die genoemde teorieë en enkele persoonlikheidsaspekte se betrokkenheid by kognitiewe buigsaamheid is kortliks aangeraak deur te let op die beskikbare literatuur.

Verskille, sowel as ooreenkomste, tussen die teorieë van kognitiewe ontwikkeling is duidelik. Elkeen lewer 'n waardevolle bydrae ten opsigte van die begrip van 'n konsep soos **kognitiewe buigsaamheid**. Albei teorieë verklaar kognitiewe vermoëns en kognitiewe beperkinge op 'n unieke wyse en toon aan dat meer gevorderde kognitiewe vaardighede voortvloei uit aanvanklike, primitiewe kognitiewe vermoëns.

Waar Piaget egter baie sterk fokus op die ontwikkeling van intelligensie in verskillende stadia, fokus informasieprosesseringsteoretici baie sterk op die strukture en meganismes wat betrokke is by intelligente denke. Terwyl Piaget meen dat die onderskeie stadia universeel voorkom en nie die rol van milieu en die rol van kultuur beklemtoon nie, is dit die opinie van informasieprosesseringsteoretici dat sekere denkvaardighede nie universeel voorkom nie, ongeag die ryping wat plaasvind, en dat sekere vaardighede direk geleer moet word. Ook word onderrigwyse en kulturele verwagtings as primêre invloede gesien in die wyse waarop kognitiewe strategieë sal ontwikkel, welke aspekte is wat nie deur Piaget aangespreek is nie.

Dit is dus duidelik dat bostaande perspektiewe op kognitiewe ontwikkeling elk 'n eiesoortige, waardevolle bydrae lewer, hoewel elk ook eie beperkinge openbaar.

Volgens die huidige ondersoeker beskik Piaget se teorie egter steeds oor sterk aantrekkingskrag weens die interessante aspekte wat toegelig word, asook die lang tydperk wat gedek word. Die teorie toon deur middel van beklemtoning van die prosesse **assimilasie**, **akkommodasie** en **ekwilibrasie** dat buigsaamheid by 'n persoon vanaf sy vroegste skemas reeds baie geleidelik begin ontwikkel. So ook word die prosesse en meganismes binne die informasieprosesseringsteorieë gesien as uiters waardevol vir 'n meer verfynde en verklaarde begrip van die ontwikkeling van kognitiewe buigsaamheid en die rol wat dit beklee binne intelligente denke. Dit is duidelik dat 'n proses soos kognitiewe buigsaamheid afhanklik is van die optimale funksionering van die meganismes wat betrokke is by denke.

Hierdie navorser twyfel egter of bevindings wat gemaak is vanuit 'n laboratoriumopset te alle tye in lewenswerklike kontekste sal manifesteer. Om die menslike brein te vergelyk met 'n rekenaar, is 'n uitstekende analogie, maar baie van

die diversiteit, rykheid en kreatiwiteit van menslike denkprosesse gaan daarmee verlore. Die menslike brein beskik oor vermoëns wat nêrens gedupliseer kan word nie. Mense fantaseer, droom, beplan, skep, reflekteer. Rekenaars nie.

Bogemelde teorieë is egter uiters waardevol in hierdie studie. Dit slaag ook uitstekend daarin om nuwe denke en vrae te stimuleer en areas vir verdere ondersoek uit te lig.

2.9 SAMEVATTENDE GEVOLGTREKKINGS

- **Kognitiewe buigsaamheid** is 'n **kognitiewe proses** wat gekenmerk word deur **plastisiteit, soepelheid** en **plooibaarheid**. Hierdie vermoë gee aanleiding tot die **herstrukturering** van inligting, wat terselfdertyd dien as 'n **hulpmiddel by probleemoplossing**.
- Daar kan empiries onderskei word tussen **spontane** en **aanpassende buigsaamheid**.
- Kognitiewe buigsaamheid se belangrikste waarde lê in die hantering en die prosessering van problematiek en inligting binne 'n probleemoplossingskonteks.
- Die situasies waarbinne 'n persoon potensiëel buigsaam kan wees, is nie tot 'n enkele konteks beperk nie. Kognitiewe buigsaamheid is voordelig binne 'n akademiese, interpersoonlike, sowel as binne 'n intrapersoonlike probleemoplossingskonteks.
- Kognitiewe buigsaamheid kan 'n positiewe rol speel in verskeie lewensareas: beroep, die onderrigsituasie, asook in intieme relasies met andere en die verhouding met die self.
- Belangrike voorvereistes bestaan vir die manifestering van kognitiewe buigsaamheid: toepaslike kognitiewe ryping en ontwikkeling, 'n sekere vlak

van intelligente denke, asook optimaal-funksionerende inligtingsprosessering en 'n sekere ingesteldheid.

- Sekere omgewingsomstandighede en sekere tipes onderrigsituasies is meer voordelig vir, en bied 'n groter kans aan kognitiewe buigsaamheid om te ontwikkel.
- Kognitiewe buigsaamheid is nie moontlik as 'n persoon onbewus is daarvan dat daar verskeie opsies in enige situasie is nie. Vertroue in die eie vermoë om kognitief buigsaam te wees, is ewe belangrik.
- Tydens adolessensie vind verfyning van die kognitiewe vermoëns plaas en lei nuwe denkvaardighede tot meer komplekse, buigsame kombinasies en herkombinasies van kennis, wat onder andere adolessente gedrag kan rig en tot verbeterde aanpassing lei.
- Die wyse waarop individue stressore konseptualiseer, speel 'n rol in die algemene psigologiese gesondheid van die mens. Dit word reeds vir dekades lank met psigologiese welstand in verband gebring.
- Onder sekere omstandighede, en wanneer 'n persoon oor sekere persoonlikheidstreke beskik, sal kognitiewe buigsaamheid nie bydra tot psigologiese welstand by die persoon nie, en sal rigiede denke eerder 'n bydrae tot die persoon se psigologiese welstand lewer.
- Kognitiewe buigsaamheid kan nie geïsoleer van intellektuele vermoë gesien word nie en kan beskou word as 'n komponent van ontwikkelde, intelligente denke.
- Niemand het die woorde dat hy/sy hom-/haarself gaan bevind binne 'n omgewing waar die eise gaan aanpas by sy/haar verkose kognitiewe styl nie. Hoe meer buigsaam 'n persoon ten opsigte van sy/haar denke, beoordelings

en interpretasies kan wees, hoe beter kan sy/haar aanpassing in 'n wye verskeidenheid van situasies wees.

- Op hierdie stadium is dit nie vanuit die literatuur daaroor duidelik of daar 'n genetiese predisposisie ten opsigte van kognitiewe buigsaamheid bestaan nie.

HOOFSTUK 3

ADOLESENSIE

3.1 INLEIDING

Die adolessente ontwikkelingsfase is waarskynlik die stadium wanneer jongmense sommige van hul heel belangrikste keuses sal maak. 'n Hele aantal van hierdie keuses en besluite sal verreikende gevolge vir hul toekoms hê, dikwels permanent van aard. Die huidige Suid-Afrikaanse konteks bied aan die adolessent baie komplekse uitdagings, maar ook die geleentheid tot enorme psigologiese groei.

Dit is algemene kennis dat adolessente vandag gekonfronteer word met blootstelling, ervarings en eise wat 'n dekade of wat gelede slegs vir die volwasse wêreld gereserveer was. Hierdie toedrag van sake is nie slegs beperk tot adolessente nie – selfs laerskoolkinders se lewens het 'n hele paar komplekse dimensies bygekry; ook hulle word van 'n al hoe jonger ouderdom gekonfronteer met meer gevorderde lewenseise. Vir baie jeugdiges in Suid-Afrika is blote oorlewing alreeds 'n daaglikse doelwit.

Veranderde omstandighede in Suid-Afrika kan daartoe bydra dat die adolessent in die proses nuwe hanterings- en ander vaardighede aanleer en derhalwe groei beleef. Dit kan egter ook daartoe lei dat die adolessent in hierdie ontwikkelingsfase selfs nog meer druk, spanning en onsekerheid kan beleef. Die adolessent se siening van hom-/haarself, die lewe en sy/haar verwagtinge vir die toekoms sal noodwendig gekleur word deur die mate waarin hy/sy daarin slaag om die daaglikse lewenseise te ontmoet.

Daar sal in hierdie hoofstuk gefokus word op die rol wat kognitiewe buigsaamheid kan speel in die adolessent se hantering van sy/haar eie persoonlike problematiek met betrekking tot die vraagstukke en krisis so eie aan hierdie stadium. Ook sal gefokus word op die bydrae wat dit kan lewer tot die adolessent se belewenis van psigologiese welstand.

3.2 DEFINIËRING VAN ADOLESSENSIE

Die adolessente tydperk kan gedefinieer word vanuit 'n chronologiese, biologiese, psigososiale, sosiologiese en ook kulturele raamwerk (Sprinthall & Collins, 1995; Thom, 1992).

- **Definiëring van adolessensie volgens chronologiese ouderdom**

Adolessensie kan gesien word as die tydperk tussen die voltooide kinderjare en die begin van volwassenheid. Adolessensie strek derhalwe vanaf puberteit tot volwassenheid. Vir meisies strek die tydperk vanaf ongeveer 12 tot 19 jaar en vir seuns vanaf 13 tot ongeveer 21 jaar (Plug et. al., 1997). Berk (1991) tref 'n fyner onderskeid en verdeel die adolessente tydperk in vroeë adolessente jare (11 tot 14 jaar), middel adolessensie (14 tot 18 jaar) en laat adolessensie (18 tot 21 jaar).

- **Biologiese definiëring van adolessensie**

Vanuit 'n biologiese raamwerk word adolessensie gekenmerk deur die aanvang van puberteit en die snelle liggaamlike groei en verandering, wat ook die bereiking van geslagsrypheid insluit (Thom, 1992; Turner & Helms, 1995).

- **Psigososiale definiëring van adolessensie**

Die adolessente fase word vanuit 'n psigososiale benadering gekenmerk deur die bemeestering en afhandeling van spesifieke psigologiese ontwikkelingstake. Hiervolgens is adolessensie afgehandel, sodra die adolessent emosioneel onafhanklik is, oor 'n duidelik omlynde identiteit beskik, in staat is tot volwasse vriendskaps- en liefdesverhoudings en 'n eie waardestelsel ontwikkel het (Erikson, 1968; Owens, 2002).

- **Sosiologiese definiëring van adolessensie**

‘n Sosiologiese definisie van adolessensie verwys na die oorgangsfase vanaf die status van ‘n afhanklike kind tot en met die bereiking van die status van ‘n onafhanklike en selfonderhoudende volwassene (Santrock, 1997).

- **Kulturele definiëring van adolessensie**

In sommige kulture is dit belangrik dat die adolessent aan voorgeskrewe norme wat eie is aan daardie kultuur, moet voldoen (Bee, 1995; Papalia & Olds, 1995; Thom, 1992). Belangrike inisiasierites by sommige tradisionele swart kulture in Suid-Afrika moet byvoorbeeld eers ondergaan word, voordat die adolessent as ‘n volwassene beskou sal word (Mandela, 1994; Mwamwenda, 1995).

In hierdie studie is adolessensie gedefinieer volgens chronologiese ouderdom. Die adolessente ondersoekgroep se chronologiese ouderdom word in Hoofstuk 5 onder paragraaf **5.2**. vermeld.

3.3 ADOLESSENTE ONTWIKKELINGSTAKE

3.3.1 INLEIDING

Adolessensie verteenwoordig as ontwikkelingsfase ‘n kritieke fase in die ontwikkeling van die mens. Interseksie van die behoeftes van ‘n persoon en die eise van die samelewing vorm ontwikkelingstake. Ontwikkelingstake dui op die kennis, vaardighede en houdings wat ‘n mens in verskillende lewensstadia deur sosiale verwagtings, ryping en persoonlike inspanning moet verwerf. Bemeestering van die take tydens elke stadium lei tot aanpassing en vaardigheid vir die moeiliker take wat nog voorlê. Bemeestering van die adolessente ontwikkelingstake sal dus lei tot volwassenheid en ‘n gevoel van psigologiese welsyn. Mislukking ten opsigte van die adolessente ontwikkelingstake kan, daarenteen, lei tot angs, spanning en ‘n onvermoë om volwasse optrede te openbaar.

Adolessensie word geassosieer met vinnig veranderende fisieke, kognitiewe, emosionele en sosiale veranderinge wat aanpassing op elke terrein van die adolessent se lewe noodsaak. Veral die dramatiese fisieke en psigologiese veranderinge mag aanleiding gee tot erge verwarring.

By die aanvang van adolessensie moet die sekuriteit en die vertroude ewilbrium van die kinderidentiteit derhalwe prysgegee en verruil word vir die spanning en onsekerheid wat met volwasse identiteitsvorming gepaard gaan.

3.3.2 IDENTITEITSONTWIKKELING

Volgens Gallatin (1975) en Heaven (1994) word adolessensie gekenmerk deur die soeke na 'n identiteit om die self en toekomsverwagtinge te definieer. Identiteitsontwikkeling beteken dus dat adolessente vir hulself duidelikheid moet verkry wie hulle is, wat vir hulle belangrik is, en waarheen hulle op pad is.

Identiteitsvorming tydens adolessensie blyk 'n universele noodsaaklikheid in alle kulture te wees. Die spesifieke wyse waarop identiteit gevestig word, verskil egter van kultuur tot kultuur (Erikson, 1963). Identiteitsvorming is 'n deurlopende proses wat teenwoordig is in min of meer al die ontwikkelingsfases en wat sy oorsprong reeds in die kinderjare het. Die adolessente tydperk kan, volgens Gallatin (1975), uitgesonder word as dié tydperk in die mens se ontwikkeling waartydens die grootste mate van identiteitsontwikkeling geskied, vanweë die dramatiese veranderinge wat intree op fisieke, seksuele, kognitiewe, morele en sosiale vlak.

Die totaliteit van die adolessent se soektog na 'n selfbeeld, kontinuïteit in die eie lewe en ooreenstemming tussen die selfbeeld en die rolverwagtings vanuit die omgewing, word in Erikson (1968) se teorie van psigososiale ontwikkeling beskryf as die soeke na 'n eie, persoonlike identiteit.

3.3.2.1 Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie (1968)

Erikson se teorie word as psigososiaal beskryf as gevolg van sy beklemtoning van die interaksie tussen individuele eienskappe en die eise van die kultuur en

samelewing op 'n gegewe stadium. Persoonlikheid is, volgens Erikson (1968), die produk van voortdurende interaksie tussen die biologiese en sosiale sisteme.

Die biologiese subsisteem behels alle organiese ontwikkeling en is bekend as die **epigenetiese beginsel**. Hiervolgens besit elke groeiende organisme 'n plan waarvolgens ontwikkeling plaasvind, totdat al die ontwikkelingsareas as 'n geheel funksioneer (Erikson, 1963). Die sosiale subsisteem beklemtoon die mens se interaksie met andere, sodat ontwikkeling nie in isolasie geskied nie – wedersydse uitruil en akkommodasies vind voortdurend plaas (Gallatin, 1975). Hoewel daar ruimte vir kulturele verskille is, bly die basiese plan van elke mens, volgens Erikson (1968), naastenby dieselfde.

Die mens se lewensloop word volgens Erikson (1968) verdeel in agt opeenvolgende ontwikkelingsfases, wat elk met 'n bipolarêre psigososiale krisis of ontwikkelingstaak gepaardgaan. Elke krisis moet eers suksesvol afgehandel wees voordat die volgende fase betree kan word (Erikson, 1974; Head, 1997).

Indien die persoon die krisis nie suksesvol kan hanteer nie, kan dit latere ontwikkeling nadelig beïnvloed. Die aanname is dat die persoon 'n krisis op gesonde wyse sal hanteer, indien hy/sy sy/haar vorige krisisse effektief hanteer het (Sprinthall & Collins, 1995). Spontane herstel geniet egter ruimte in hierdie teorie in dié sin dat 'n persoon wel op 'n latere stadium krisisse van vorige stadiums kan oplos. Agterstande in persoonlikheidsontwikkeling kan dus wel ingehaal word (Erikson, 1974; 1977).

In hierdie afdeling sal daar primêr gefokus word op adolessente ontwikkelingstake. Identiteitsvorming is egter 'n deurlopende proses van ontwikkeling wat regdeur die lewensloop hersien en hervorm word. Ten einde 'n vinnige geheelbeeld van ontwikkelingstake oor die totale lewensloop te kry, en adolessensie binne die konteks van Erikson (1968) se verskillende stadia te verstaan, word 'n kort oorsig daarvan hieronder gegee.

3.3.2.1.1 Ontwikkelingskrisisse oor die totale lewensloop

Die agt ontwikkelingstadia wat gedurende die mens se lewensloop plaasvind en wat gekenmerk word deur sekere ontwikkelingskrisisse en -take, is die volgende:

- Basiese vertrouwe teenoor wantroue: HOOP (0 – 1 jaar)
- Outonomie teenoor skaamte en twyfel: WILSKRAG (1 – 3 jaar)
- Inisiatief teenoor skuld: DOELGERIGTHEID (3 – 6 jaar)
- Arbeidsaamheid teenoor minderwaardigheid: BEKWAAMHEID (6 – 11 jaar)
- Identiteit teenoor identiteitsverwarring: BETROUBAARHEID (11 – 20 jaar)
- Intimiteit teenoor isolasie: LIEFDE (20 – 25 jaar)
- Generatiewiteit teenoor stagnasie: SORGSAMHEID (25 – 65 jaar)
- Integriteit teenoor wanhoop: WYSHEID (65 jaar +)

Die suksesvolle oplossing van elke ontwikkelingskrisis word geassosieer met 'n goeie balans of sintese tussen die positiewe en negatiewe pole van elke krisis en wat gekenmerk word deur die verwerwing van sekere egosterktes. Dit kan dus gesien word as optimale aanpassing en kan geassosieer word met psigologiese gesondheid en die beleving van psigologiese welstand. 'n Jong volwassene, wat byvoorbeeld die intimiteit-isolasiekrisis suksesvol hanteer, beskik oor die belangrike hoedanigheid, of egosterkte, van liefde. Oormatige liefde kan egter net so disfunksioneel wees as te min liefde, wat tot isolasie en eensaamheid kan lei. Daarom word 'n goeie balans, of sintese, tussen die twee teenoorgestelde pole beklemtoon (Meyer, Moore & Viljoen, 1988).

Tydens adolessensie is daar veelvuldige ontwikkelingstake wat bemeester moet word. Vir doeleindes van hierdie studie word slegs sekere ontwikkelingstake geselekteer en sal die voorbereiding tot 'n beroep en die huwelik nie toegelig word nie.

3.3.2.1.2 Identiteitsvestiging tydens adolessensie

Erikson se werk rakende die vestiging van die adolessent se identiteit is sekerlik een van die waardevolste bydraes tot die begrip en bestudering van die adolessent se soeke in hierdie verband. Volgens Erikson (1968) is die totstandkoming van 'n eie identiteit, waarmee volwassenheid suksesvol ontmoet kan word, die primêre ontwikkelingstaak van adolessensie. Die adolessente tydperk word deur hom gesien as 'n tyd van "identiteit teenoor identiteitsverwarring".

Alvorens die adolessent egter 'n gevestigde identiteit ontwikkel, is dit volgens Erikson (1968) nodig dat al sy/haar vorige psigososiale krisisse opgelos moet wees. Indien die adolessent byvoorbeeld nie oor basiese vertroue, outonomie, inisiatief en arbeidsaamheid beskik nie, gaan die vestiging van 'n eie identiteit ook nie moontlik wees nie.

Die identiteitskrisis tydens adolessensie maak dit nou vir die adolessent nodig om te ondersoek hoe ander mense hom/haar sien en hoe dit ooreenstem met die siening wat hy/sy van hom-/haarself het. Vroeër aangeleerde rolle en vaardighede moet nou ook geëvalueer word vir hul bruikbaarheid en relevansie vir sy/haar voorgestelde toekoms. Op hierdie stadium is dit vir die adolessent belangrik om sy/haar eie persoonlikheidseienskappe te omlin, sekerheid te verkry oor sy/haar sosiale identiteit en ook om helderheid te verkry oor sy/haar waardes en ideale (Erikson, 1963; Hughes, 2002; Owens, 2002; Roazen, 1976).

Volgens Coertze (1997) moet die adolessent 'n verband vind tussen sy/haar eie selfbeeld en die verwagtinge van die samelewing. Antwoorde moet derhalwe gevind word op vrae soos: "Wie is ek?" en "Wat dink ander mense van my?" Ten einde hierdie vrae te kan antwoord, gaan die adolessent op verskillende wyses te werk. Eerstens aanvaar hy/sy – sonder enige kritiese evaluering – die rolle en selfbeeld wat andere aan hom/haar toedig. Tweedens word selfevaluering gedoen deur die self met ander adolessente te vergelyk.

Die soeke na 'n eie identiteit bring die adolessent dikwels in botsing met die betekenisvolle ander mense in sy/haar lewe, asook met samelewingsreëls. Die

gevaar bestaan dat adolessente kan verward raak in die soektog na identiteit en 'n toepaslike sosiale rol. Nuwe idees en houdings word dikwels deur die adolessent se belangrike persone en andere interpreteer en beleef as opponerende, uitdagende of negatiewe gedrag (Hughes, 2002; Owens, 2002). Aanmoediging van onafhanklikheid, asook konsekwente optrede deur die ouers, kan die bemeestering van hierdie taak aansienlik vergemaklik. Ouers kan egter ook hierdie ontwikkelingstaak aansienlik belemmer indien hulle self deur 'n krisis gaan, self onvolledig toegerus is of nie emosioneel beskikbaar is om as sekuriteit en klankbord te dien nie (Balk, 1995; Shield, 1999).

Die egosterkte wat uit suksesvolle oplossing van die identiteitskrisis ontwikkel, word deur Erikson getipeer as "betroubaarheid". Erikson (1968) beskou betroubaarheid as die essensie van identiteit. Betroubaarheid behels die sekerheid oor 'n eie identiteit, 'n aanvaardende bewustheid van ander identiteitskeuses wat deur hom/haar gemaak kon gewees het, asook die vermoë om lojal te wees aan sy/haar identiteit (Erikson, 1963).

Vir Erikson (1968) bestaan daar 'n verband tussen identiteitsverwerwing en die belewenis van psigologiese gesondheid. Erikson (1968, p. 88) sien die persoon wat psigologiese welstand besit, as iemand wat beskik oor 'n "firm sense of inner identity". Ook Stevens en Lockhat (1997) bring identiteitsverwerwing in verband met psigologiese welstand, terwyl 'n onvermoë om hierdie taak te bemeester, tot gebrekkige aanpassing lei.

3.3.2.2 Die identiteitstatusse van James Marcia (1980)

In aansluiting tot Erikson se konseptualisering van identiteitsvorming het James Marcia (1980) 'n teorie van vier identiteitstatusse ontwikkel, wat 'n verdere en ook interessante perspektief op adolessente identiteitsontwikkeling verskaf.

3.3.2.2.1 Identiteitsverwarring of -diffusie

Gedurende identiteitsverwarring beskik die adolessent nog glad nie oor 'n onafhanklike identiteit nie. Vraagstukke betreffende 'n eie, onafhanklike identiteit is

nog nie grondig ondersoek of afgehandel nie. Hughes (2002) stem saam met Marcia dat die opvallende kenmerke van 'n persoon wat in hierdie status verkeer, 'n gebrek aan doelgerigtheid, rigting en toegewydheid is. Die neem van langtermyn besluite word uitgestel en uiteindelik vermy. 'n Snobistiese vyandigheid word dikwels geopenbaar, teenoor die doelwitte en rolle wat deur die gesin of gemeenskap nagestreef word. Hierdie toestand kan vir 'n onbepaalde tyd voortduur, veral indien gevaarlike avontuursoeke en substansmisbruik 'n belangrike faktor in die adolessent se lewe is. Die identiteitsdiffusiestatus word, volgens Marcia (1980), veral gebruik deur adolessente wat verwerping en ambivalensie vanaf die ouers beleef. Hulle sou graag onafhanklik wou wees, maar vrees verwerping.

3.3.2.2.2 Identiteits-uitsluiting

Identiteit-uitsluiting beteken dat die adolessent hom reeds verbind het tot ideologiese en beroepsdoelwitte, sonder dat hy/sy die krisis van besluitneming ervaar het. Wanneer daar in hierdie status verkeer word, het die adolessent 'n premature verbintenis aangegaan tot 'n sekere identiteit, sonder die nodige selfondersoek. Dit is baie dikwels die resultaat van outoritêre ouers wat aan die adolessent voorskryf wie om te wees, wat om te glo en watter beroep om te kies. Volgens Marcia (1980) is hierdie status funksioneel vir sommige adolessente: hulle ervaar baie min angs, omdat hulle binne 'n patroon van sekerheid, stabiliteit en kontinuïteit funksioneer.

Interessant genoeg kom die neiging tot identiteit-uitsluiting ook voor by emosioneel verwikkelde gesinne. Adolessente wat hierdie status verkies, is gewoonlik rigied, onderdanig en konformeer maklik. Identiteit-uitsluiting kom ook voor by adolessente wat "saam met die stroom gaan" en oorientifiseer met die identiteitsbesluite van die portuurgroep. Hierdie identiteit is baie misleidend: op die oppervlakte kom die adolessent selfversekerd voor, maar sy/haar identiteit is gebaseer op meestal ouerlike en gemeenskapswaardes, en nie die resultaat van selfondersoek en oortuiging nie. 'n Outoritêre persoonlikheid kan met hierdie identiteitstatus in verband gebring word (Marcia, 1980).

3.3.2.2.3 Identiteitsmoratorium

Die adolessent bevind hom hier midde-in 'n onopgeloste en onafgehandelde krisis. Dit kan verskeie aspekte insluit, byvoorbeeld werk en waardes. Angs is 'n kragtige emosie in hierdie periode: besluitneming, te midde van konflikte met betrekking tot waardes en keuses, is in hierdie stadium uiters moeilik (Marcia, 1980). Hierdie identiteitstatus word ook gekenmerk deur die onrus van gemoedswaaie en die wik en weeg tussen hoop en wanhoop, optimisme en sinisme. Die adolessent se emansipasie van sy/haar ouers lei ook tot die ervaring van intense intrapsigiese konflik, veral met betrekking tot die ouer van die teenoorgestelde geslag. Volgens Marcia (1980) kan die identiteitsmoratorium gesien word as voorbereiding tot daadwerklike besluitneming.

3.3.2.2.4 Identiteitsbereiking

Volgens Marcia (1980) word identiteitsbereiking in verband gebring met etiese bewutheid, aanpassing, persoonlike effektiwiteit en ook psigologiese welstand. Adolessente in hierdie statusperiode het reeds deur krisisse beweeg en self besluite geneem ten opsigte van belangrike terreine in hul lewens. Hulle leef reeds volgens hul selfgeformuleerde waardes. Etiek, empatie, akademiese prestasie, humor, intiemer verhoudings, introspeksie en buigzaamheid is van die eienskappe wat met adolessente in hierdie identiteitstatus in verband gebring word soos 'n meer demokratiese ouerskapstyl, waarbinne onafhanklikheid nagestreef word. Tydens hierdie stadium vertoon adolessente, volgens Marcia (1980), die mees gebalanseerde gevoelens teenoor hul gesin.

Marcia (1980) meen dat identiteitsvorming nie altyd gelyktydig in die verskillende terreine, byvoorbeeld beroep en sosiale verhoudings, geskied nie. Nie alle adolessente sal dieselfde volwasse verantwoordelikeheidsgevoel in elkeen van hierdie terreine op dieselfde tydstip ontwikkel nie. 'n Sterk idee van eie identiteit kan byvoorbeeld met betrekking tot verhoudings ontwikkel het, terwyl die adolessent steeds in 'n fase van identiteitsdiffusie verkeer oor die keuse van beroep.

Beweging vanaf identiteitsdiffusie na enige van die ander identiteitstatusse sou vordering en groei vir die adolessent beteken, terwyl regressie vanaf enige identiteitstatus na identiteitsdiffusie agteruitgang verteenwoordig. 'n Onvermoë om uit die identiteitsdiffusiestatus te beweeg lei tot die onvermoë om 'n aanvaarbare identiteit te ontwikkel. Kruiskulturele navorsing in onder andere Amerika en Israel het getoon dat bogemelde identiteitstatusse in verskillende kulture deel vorm van die ontwikkelingsproses (Craig, 1992).

3.3.2.3 Samevatting

Dit is duidelik dat die vestiging van 'n eie identiteit tydens adolessensie 'n groteske taak verteenwoordig, wat gepaard kan gaan met hewige emosie. 'n Stewige, kongruente identiteit is sekerlik een van die belangrikse fasette van menswees. Daarsonder kan die mens maklik in konstante vrees vir veelvuldige aspekte van die lewe wees. Die vestiging van 'n eie identiteit sal dus ook 'n bepalende rol in die beleving van psigologiese welstand speel. Hoewel kognitiewe buigzaamheid die adolessent se beoordelings- en besluitnemingsprosesse in hierdie verband kan vergemaklik, kan te veel buigzaamheid problematies wees. Volgens Jones en Day (1996) lê kognitiewe buigzaamheid op 'n kontinuum wat kan wissel van rigiede denke en gedrag, tot by ekstreme buigzaamheid, wat sou kon veroorsaak dat 'n duidelike selfsin verlore raak. Volgens die huidige ondersoeker sou ekstreme buigzaamheid kongruente identiteitsvorming belemmer en psigologiese welstand rem.

Hoewel seker die belangrikste, is identiteitsbereiking egter nie die enigste krisis wat tydens adolessensie die hoof gebied moet word nie. Belangrike fisieke, kognitiewe, emosionele, sosiale en gedragsveranderinge tydens adolessensie verg uit die aard van die saak veelvuldige aanpassings.

Die adolessent raak toenemend bewus van gesins-, persoonlike, seksuele en ideologiese aanpassings wat van hom/haar vereis gaan word alvorens hy/sy volwassenheid kan bereik. Daar moet ook geïdentifiseer word met 'n bepaalde ideologiese wêreldbeskouing, wat sy basiese waardes moet reflekteer en waarin hy/sy energie moet belê (Newman & Newman, 1999; Santrock, 1997; Turner &

Helms, 1995). Verdere belangrike geselekteerde ontwikkelingstake, soos vanuit die literatuur daarvoor geïdentifiseer, word derhalwe nagegaan.

3.3.3 AANVAARDING VAN FISIEKE VERANDERINGE

‘n Groot aantal navorsers beklemtoon die belangrikheid van die verband tussen fisieke voorkoms en selfbeeld tydens adolessensie (Craig, 1992; Owens, 2002; Rice, 1992; Shaffer, 2002). As gevolg van die werking van die hipotalamus, die endokriene en hormonale sisteme, vind geweldige fisiologiese veranderinge in die adolessente jare plaas. Dit lei tot bepaalde fisieke veranderinge by adolessente wat lengte, liggaamsgewig en –vorm insluit (Owens, 2002; Rice, 1992; Thom, 1992).

Liggaamlike veranderings kom dus op ‘n kwesbare tyd, aangesien voorkoms vir die adolessent so belangrik is en hulle hulself graag as “normaal” wil sien (Dacey & Kenny, 1994). Binne ‘n kort tyd ontwikkel die adolessent in so ‘n mate dat sy/haar liggaam vir hom/haar vreemd kan voorkom. Die adolessent se taak is om hierdie liggaam te aanvaar en ook te versorg (Snyman, 1996). Dit spreek dus vanself dat fisieke veranderinge baie spanning en ook sosiale implikasies vir die adolessent inhou.

Volgens Seifert en Hoffnung (1991) ontvang seuns wat vroeg ontwikkel baie meer positiewe terugvoer as seuns wat laat ontwikkel. Hulle word volgens Boshoff (1989) as fisiek meer aantreklik beleef en as sosiaal meer gesofistikeerd beskou. Seuns wat laat ontwikkel, het volgens Owens (2002), baie dikwels ‘n gebrek aan selfvertroue. In teenstelling met seuns wat vroeg ontwikkel, ontvang meisies wat vroeg ontwikkel, volgens Seifert en Hoffnung (1991) en Owens (2002) meer negatiewe terugvoer. Meisies wat vroeg ontwikkel, neig tot ‘n groter postuur en soms tot gewigstoename, wat, volgens Hughes (2002), oor die algemeen as negatief deur hulle beleef word.

Negatiewe kritiek vanuit die portuurgroep ten opsigte van voorkoms kan adolessente derhalwe ‘n aansienlike knou gee en daartoe bydra dat ongesonde en obsessiewe eetpatrone ontwikkel (Owens, 2002). Hierdie het in die praktyk telkemale ondervind dat adolessente selfs plastiese chirurgie en pynlike, ongewone kosmetiese

prosedures begin oorweeg as gevolg van voorkomsveranderinge. Die onvoorbereide adolessent met 'n gebrek aan kennis oor liggaamlike veranderinge kan, volgens Vasta *et al.*, (1995), erg depressief raak, wat psigologiese welstand kan ondermyn.

Hipersensitiwiteit vir sosiale evaluasie en die persepsie dat hy/sy voortdurend soos iemand op 'n verhoog raakgesien word, is algemeen tydens die adolessente jare (Hughes, 2002; Owens, 2002). Dit is, volgens Elkind (1998), die gevolg van die kognitiewe ontwikkeling wat by adolessente plaasvind en daartoe bydra dat gedagtes oor die self intensifiseer. Adolessente is gewoonlik van mening dat die res van die mensdom net so geïnteresseerd is in hulle voorkoms en gedrag as wat hulle self is (Elkind, 1998).

Die adolessent wat hierdie veranderinge nie kan aanvaar, hanteer en ander kompensاسies vind nie, gaan dit moeilik vind om 'n gevoel van psigologiese welstand te ervaar.

3.3.4 GESLAGSROLIDENTITEIT

'n Kernaspek van identiteitsvorming is die ontwikkeling van 'n geslagsrolidentiteit (Shaffer, 2002; Turner & Helms, 1995). Vroeëre navorsing oor die vestiging van 'n seksuele identiteit maak bykans die aanname dat die uiteindelijke seksuele identiteit 'n heteroseksuele identiteit sal wees. 'n Aansienlike aantal mense openbaar egter 'n homoseksuele of biseksuele identiteit. Teen die laat adolessente jare het meeste adolessente 'n duidelike idee van wie hulle is en kan hulle hulself as heteroseksueel, homoseksueel of biseksueel beskryf (Bem, 1996; Hughes, 2002; Owens, 2002; Shaffer, 2002). Hoewel seksuele oriëntasie 'n rol speel by seksuele identiteit, bepaal dit egter nie 'n persoon se geslagsrolidentiteit nie (Bem, 1996; Michaels, 1996).

Geslagsrolidentiteit word sterk beïnvloed deur die seksuele kategorieë wat beskikbaar is binne 'n betrokke kultuur en gemeenskap; ook deur die houdings jeens diegene wat in sekere kategorieë pas. Verskille word egter mettertyd opgemerk. Wat byvoorbeeld 'n paar dekades gelede totaal onaanvaarbaar was, kom vandag vry algemeen voor. Groter vader betrokkenheid by babas word hedendaags aangemoedig, volgens Owens (2002). Hughes (2002) en Thomas (1990) meld dat

die “supervrou”-sindroom ook skynbaar ‘n dekade of wat gelede finaal verdwyn het. Dit is duidelik dat rolle nie meer so rigied as in die verlede gedefiniëer word nie en dat daar groter buigsaamheid hieroor te bespeur is.

Reeds lank voordat kinders enige konsep van geslagsrolle het, tree seuns en meisies verskillend op. Markus en Kitayama (1991) noem dat die inisiëring en handhawing van die verskillende geslagte se eiesoortige gedragpatrone deur verskillende faktore gemotiveer en versterk word. Seuns en meisies word reeds van jongs af geleer en gesosialiseer om verskillende geslagsrolle te vertolk (Bem, 1996). Outonomie, selfgeding en eie opinie is veral baie belangrik vir seuns, terwyl sosiale omgang, omgee en versorgende optrede weer by meisies beklemtoon word (Bem, 1996; Lefrancois, 2001; Shaffer, 2002). Terwyl die ontwikkeling van ‘n assertiewe en kritiese ingesteldheid en outoritêre houding steeds by die manlike geslag beklemtoon word, is meisies se neiging om te konformeer en vrede en harmonie te bewerkstellig baie belangrik vir hul eiewaarde en psigologiese welstand (Feingold, 1994; Kashima, Yanaguchi, Kim, Choi, Gelfand & Yuki, 1995).

Boekaerts (1996) toon ook aan dat meisies se persepsie en beoordeling van problematiek aansienlik verskil van dié van seuns, deurdat meisies daartoe neig om problematiek in ‘n veel ernstiger lig as seuns te beskou. As gevolg van verskillende sosialisering verskil seuns en meisies, volgens Cross en Madson (1997), ook ten opsigte van probleemhanteringsstrategieë. Meisies maak oor die algemeen van meer, en ánder copingsvaardighede as seuns gebruik. Dit blyk dat die inagneming van andere se behoeftes en samewerking belangriker is vir meisies, terwyl individualistiese besluitneming ‘n eie opinie en sukses belangriker is vir seuns (Carver, Scheier & Weintraub, 1989; Cross & Madson, 1997; Duncan, 1996; Thoits, 1991).

Die lewensdomeine wat as belangrik beskou word, verskil ook vir meisies en seuns, omdat geslagsrolle hedendaags nie meer so rigied gekonseptualiseer word as in die verlede nie. Die verwagtinge wat aan meisies gestel word, is die afgelope dekade baie hoër (Brown, 1998; Josephs, Markus & Tafarodi, 1992). Voorheen is die interpersoonlike domein as baie belangrik en voldoende vir meisies beskou. Die interpersoonlike domein is nog net so belangrik vir die vroulike geslag, maar nuwe

eise word aan meisies gestel in terme van prestasie, outonomie en beroepsbevoegdheid (Kashima *et al.*, 1995; Markus & Oyserman, 1989).

Volgens Bem (1996) word allerlei kulturele en gemeenskapsverskille in hierdie verband aangetref. Kinders leer nietemin steeds dat sekere rolle as manlik en ander as vroulik beskou kan word. Die sosialiseringsfunksie van die gesin, asook modellering van geslagstoepaslike gedrag deur ouers, onderwysers, vriende en die media, beïnvloed die adolessent se identifikasie met 'n sekere rol (Bem, 1996; Ruble & Martin, 1998). Ten spyte van 'n groot aantal sosialiseringagente, boots sommige adolessente egter steeds ouerlike gedrag na.

Psigologiese welstandseienskappe van die verskillende geslagte komplementeer dus hul geslag. Hoewel verskillend, ontwikkel beide geslagte 'n bevoegdheid om in moeilike omstandighede welstand te beleef deur situasies verskillend te hanteer (Werner & Smith, 1982).

3.3.5 ONAFHANKLIKHEID

Die onafhanklikheid van die adolessent beteken om uiteindelik op alle gebiede volwasse te wees en nie slegs liggaamlik volgroeid nie (Gordon & Grant, 1997). Om geleidelik in elke faset van die lewe volwasse te raak is egter 'n langdurige proses en geen maklike taak nie. Die motivering en vergoeding wat die adolessent laat reik na onafhanklikheid, is waarskynlik presies net so kragtig as die motivering en vergoeding wat hom/haar in 'n gemaklike, afhanklike staat kan hou. Dit kan derhalwe lei tot intrapsigiese konflik en 'n algemene besluiteloosheid.

Onafhanklikheid van die ouers sal meebring dat 'n aparte lewe, eie huishoudelike en beroepsverpligtinge deel van die adolessent se daaglikse lewe word. Sekere vryhede gaan verkry word, maar sekere verliese gaan ook gely word. Vir die adolessent om werklik gemotiveerd en entoesiasies oor volwassenheid en sy/haar eie onafhanklikheid te raak, sal, volgens Mussen *et al.* (1984), in 'n groot mate bepaal word deur kulturele, portuurgroep- en gesinshoudings teenoor onafhanklikheid.

Vir baie van die swart kulture in Suid-Afrika is oorgangsrituele uiters belangrik. Oorgangsrituele verskaf 'n daadwerklike intrede tot die volwasse wêreld. Hiermee saam kom ook sekere voorskrifte vir volwassenheid, wat onder meer reëls ten opsigte van finansiële onafhanklikheid en huweliksluiting behels (Mwamwenda, 1995). Hierdie rituele en die bevestiging van volwassenheid kan, volgens Santrock (1997), stresverliggend wees en derhalwe tot psigologiese welstand bydra. Wit Suid-Afrikaanse adolessente het egter nie enige sodanige kenmerkende formele seremonies of rituele nie. Religieuse rituele soos aanneme en belangrike mylpale soos die afhandeling van die matrikulasie-eksamen word soms in wit gemeenskappe as die bereiking van volwassenheid gesien, maar baie adolessente is hierna nog steeds ekonomies van hul ouers afhanklik.

Faktore wat 'n kragtige rol speel met betrekking tot onafhanklikheid en volwasse wording is ondersteuning, modellering en die aanmoediging deur die ouers tot groter verantwoordelikheid en onafhanklikheid (Hughes, 2002). Wanneer die band tussen die adolessent en die ouers te sterk is, is skeiding van die gesin te traumaties en word geleentheid tot groei en eksplorاسie belemmer. Te veel vryheid kan soms as verwerping ervaar word en aanleiding gee tot depressie, risikogedrag en substansmisbruik (Lerner & Galambos, 1998); daarenteen, sal te min vryheid weer volwassewording strem. Dit kan die adolessent ingeperk laat voel en hewige rebelsheid en konflik ontketen. In teenstelling hiermee, kan konflikvrye verhoudings tussen ouers en adolessente, volgens Santrock en Yussen (1984) dui op wedersydse emosionele afhanklikheid en kan dit ook suggereer dat die adolessent onafhanklikheid, eksplorاسie en konflik vrees.

Waar daar dus 'n gebrek is aan ouerlike ondersteuning tot outonomie, word die ontwikkeling van onafhanklikheid erg gestrem, sodat die adolessent hom/haar dikwels as emosioneel afhanklik van andere in sy/haar lewe begin beleef (Boles, 1999). Dit spreek vanself dat die adolessent onder sulke omstandighede slegs 'n valse gevoel van psigologiese welstand gaan ervaar. Sy/haar emosionele afhanklikheid word dikwels slegs "oorgeplaas" na ander figure in sy/haar lewe, byvoorbeeld na vriende of 'n persoon met wie hy/sy hom/haar in 'n liefdesverhouding bevind. Dikwels word daar dan teenoor hierdie persone dieselfde insiklike, afhanklike rol ingeneem as teenoor die ouers. Perkins (1993) meld dat

mense met sterk afhanklikheidstrekke die kritiese evaluering, wat deel van kognitiewe buigzaamheid vorm, vermy. Dit blyk dus dat afhanklikheid die vermoë tot kognitiewe buigzaamheid, en dus ook die voordele wat dit inhou, inperk.

Die verantwoordelikheid vir eie keuses en dus onafhanklike besluitneming, wat bydra tot gevoelens van bevoegdheid en welstand, word derhalwe in die wiele gery. Die afhanklike adolessent se welstandsgevoel is nou afhanklik van die beskikbaarheid van persone in sy/haar lewe van wie hy/sy emosioneel afhanklik kan wees, en nie van hom-/haarself nie. Die essensie van hierdie ontwikkelingstaak, naamlik om vir hom-/haarself te dink, en somtyds vanuit eie oortuiging van andere te verskil, is nie aangeraak nie. Optimale funksionering en psigologiese welstand is nie moontlik wanneer 'n volwasse persoon nie die selfrespek en sekuriteit van sy/haar eie, onafhanklike opinies of toereikende identiteitsbelewensisse ervaar nie.

3.3.6 VRIENDSKAPPE EN VERHOUDINGS

Ontwikkelingstake betreffende verhoudings sentreer rondom die vestiging van goeie interpersoonlike verhoudings, wat adolessente inskakeling in die gemeenskap en volwasse lewe sal bevorder. Verskillende tipes verhoudings is ter sprake tydens adolessensie, maar vir doeleindes van hierdie studie word gefokus op adolessente se verhouding met die portuurgroep en vriendskappe met beide geslagte.

3.3.6.1 Verhouding met die portuurgroep

Sodra die motivering tot outonomie begin ontwikkel, beleef die adolessent hom-/haarself dikwels as uitgesluit, en voel hy/sy nie meer so deel van sy/haar gesin as vroeër nie. In sy/haar soeke na aanvaarding, kameraadskap en die geleentheid om sosiaal te verkeer, konformeer hy/sy derhalwe graag met die portuurgroep (Elkind, 1998).

Die portuurgroep speel 'n sentrale rol in die adolessent se vestiging van verhoudings met beide geslagte. Die adolessent neig om vriende te kies wat dieselfde georiënteer is ten opsigte van die jeugkultuur, sodat musiek-, kleresmaak en dies meer naastenby ooreenstem met sy/haar eie. Veral vroeë adolessente vind binne

die portuurgroep die sekerheid en aanvaarding waarna hulle hunker (Berk, 1991; Shaffer, 2002). Die eenvormigheid wat hierdeur verkry word, verskaf aan veral vroeë adolessente groepslede 'n kollektiewe identiteit, wat lei tot 'n gevoel van "normaal wees". Populariteit in die groep het bepaalde gevolge vir die adolessent se selfbeeld, wat positief, sowel as negatief, deur die portuurgroep beïnvloed kan word (Bee, 1995).

Ondersteuning vanuit die portuurgroep stel die adolessent in staat om hom/haar stelselmatig los te maak uit die afhanklikheidsverhouding met die ouers en kan dus 'n baie belangrike bydrae lewer tot die belewing van psigologiese welstand. Te min of te veel ondersteuning kan egter negatiewe effekte hê. Te min ondersteuning kan dit vir die adolessent onmoontlik maak om onafhanklik van sy/haar gesin te begin raak, terwyl te veel ondersteuning die neem van eie inisiatief kan verhinder en instemmende, konformerende gedrag aanmoedig (Vasta *et al.*, 1995).

Die invloed van die portuurgroep is egter nie altyd positief nie (Heaven, 1994). Somtyds identifiseer adolessente met 'n negatiewe portuurgroep en internaliseer die norme van hierdie groep. Ten einde deur die groep aanvaar te word, word konformering met groepswaardes vereis. 'n Adolessent met 'n oordrewe behoefte aan aanvaarding en affeksie sal selfs bereid wees om onaanvaarbare waardes van 'n groep aan te neem (Heaven, 1994; Vasta *et al.*, 1995). Druk vanuit 'n portuurgroep wie se waardes afwyk van dié van die breë samelewing, kan lei tot ongewenste betrokkenheid deur die adolessent en disfunksionele aanpassing in die gemeenskap (Hughes, 2002; Shaffer, 2002).

'n Sekere hoeveelheid risikogedrag en sensasiesoeke is, volgens Lightfoot (1997) en Neihart (1999), natuurlik en nodig tydens adolessente ontwikkeling. Gevaarlike aktiwiteite kenmerk egter dikwels die ongesonde portuurgroep en kan 'n ernstige bedreiging vir die adolessent se psigologiese welstand inhou. Misdaad, seksuele promiskuiteit, dwelmmisbruik, asook oordrewe sensasie- en opwindingsoeke, kan, volgens Arnett (1999) en Zuckermann (1990), in verband gebring word met die aktiwiteite van negatiewe portuurgroepe.

Ten spyte van voorafgaande, kan die positiewe bydrae wat die portuurgroep vir die adolessent se ontwikkeling beteken, nie ontken word nie. 'n Hoë mate van selfregulering raak byvoorbeeld nodig vir suksesvolle interaksie met die portuurgroep. Inskiklikheid en prososiale gedrag is terreine van selfregulering, wat uiteindelik suksesvolle funksionering in die gemeenskap en psigologiese welstand meebring. Binne die portuurgroep maak die adolessent kennis met prososiale gedrag (Masten & Coatsworth, 1998). Aanvaarding binne die portuurgroep en die nuwe moontlikhede wat daarmee gepaardgaan, kan belangrike grondslae vorm vir die ontwikkeling van psigologiese welstand. Die intimiteit en nabyheid van verhoudings binne die portuurgroep dien verder ook as beskerming teen spanning en stressore. Volgens Heaven (1994) en Nielsen (1996) dra die afwesigheid van vriende tydens adolessensie by tot eensaamheid, vervreemding en 'n gebrek aan selfvertroue en kan dit trouens as 'n stresfaktor, wat welstand kan bedreig, gereken word. Adolessente met nabye vriende, se probleem- en stresshantering en hul belewenis van persoonlike welstand, is aansienlik beter as dié wat nie oor sulke vriende beskik nie (Nielsen, 1996).

Die portuurgroep bied verder die geleentheid tot – en vergemaklik – sekere nuwe situasies: dit bied 'n veilige konteks en ondersteuning vir eksperimentering met die teenoorgestelde geslag. Volgens Joubert (1996) en Mwamwenda (1995) bied die portuurgroep spontane en natuurlike ontmoetingsgeleenthede vir die aanknoop van heteroseksuele verhoudings.

3.3.6.2 Vriendskappe met beide geslagte

Volgens Sprinthall en Collins (1995) is die geleentheid tot emosionele intimiteit een van die belangrikste redes waarom laat adolessente soveel energie in hul nabye vriendskappe belê. Tydens adolessensie is sterker empatie weens verdere kognitiewe ontwikkeling teenwoordig, wat groter begrip, aanvaarding en selfblootlegging tot gevolg het. Konfidensialiteit en lojaliteit, vertroue en wederkerigheid kenmerk hierdie verhoudings (Heaven, 1994). Intimiteit verteenwoordig vir adolessente, volgens Sprinthall en Collins (1995, p. 303) “part of what it means to be a friend”. Die vermoë tot emosionele intimiteit tydens

adolessensie is essensieël vir die gesonde ontwikkeling van identiteitsverwerwing en seksualiteit.

Heteroseksuele verhoudings kan die psigologiese welstand van die adolessent bevorder, omdat dit volgens Stutterheim (1995):

- geslagsidentiteit en selfagting positief beïnvloed;
- bydra tot persoonlikheidsverryking;
- ondersteuning tydens emosionele krisisse verleen; en
- die aanleer van nuwe sosiale vaardighede bevorder.

Meestal het laat adolessente die behoefte om betrokke te raak by 'n persoon van die teenoorgestelde geslag. Teen laat-adolessensie is heteroseksuele vriendskappe dikwels meer intens en opreg. Ook is daar sprake van groter stabiliteit, omdat die adolessente hulself nou beter kan definieer en groter emosionele kontrole het. Liefdesverhoudings kan dikwels uit hierdie vriendskappe ontwikkel. Net soos by platoniese vriendskappe, is laat-adolessente heteroseksuele verhoudings meer intiem en is daar groter emosionele intimiteit (Heaven, 1994; Sprinthall & Collins, 1995).

Heteroseksuele verhoudings verskaf aan die adolessent verdere geleentheid tot identiteitsvorming, om seksueel te eksperimenteer en 'n mate van status in die portuurgroep te bou (Michaels, 1996; Rice, 1990). Deur middel van heteroseksuele liefdesverhoudings leer die adolessent wat so 'n verhouding behels, asook wat binne so 'n verhouding verwag word. Hieroor meld Masters, Johnson en Kolodny (1992, p. 221): "An important aspect in middle and late adolescence is learning the ground rules and the art of sexual negotiation. This includes how to set limits, how to communicate about sex with and without words, how to avoid misunderstandings and how to show your partner what you like, as well as what you don't like."

Andersyds kan sekere houdings en seksuele druk vanuit die portuurgroep en vanuit die verhouding sêlf lei tot gevare soos MIV/VIGS en ander seksueel oordraagbare siektes, asook ontydige swangerskappe (Owens, 2002; Shaffer, 2002). Die

intensiteit en intimiteit van 'n langtermynverhouding tussen twee adolessente kan derhalwe aansienlik bydra tot die sluiting van 'n te vroeë huwelik.

Laastens kan gesê word dat daar telkens gevind is dat nabye vriendskaps- en ander verhoudings kanse tot suksesvolle aanpassing verhoog en bydra tot psigologiese weerbaarheid en welstand (Allen, 1998; Meyers & Taylor, 1998). Martin en Anderson (2001) het bevind dat kognitief buigsame persone oor 'n uitgebreide gedragsrepertorium beskik ten opsigte van hul soeke na affiniteit met andere. Dit kan daartoe bydra dat meer vriendskappe gesluit word, en die betrokke individu dus oor 'n groter ondersteuningsnetwerk beskik, wat mag bydra tot psigologiese welstand.

Jones en Day (1996) het bevind dat kognitiewe buigsamheid binne die sosiale konteks vriendskaplike interaksie sterk positief beïnvloed. Sosiale probleemoplossing is 'n baie belangrike eienskap in die handhawing van vriendskapsverhoudings. Buigsame gebruikmaking en toepassing van kennis tydens sosiale interaksie is dus 'n waardevolle kognitiewe prosesseringsvaardigheid en, volgens Jones en Day (1996), 'n eienskap van mense wat oor sterk interpersoonlike vaardighede beskik. Kognitiewe buigsamheid kan dus aanpassing binne sosiale konteks vergemaklik, en op hierdie wyse bydra tot psigologiese welstand van die adolessent.

3.3.7 MORELE ONTWIKKELING EN VESTIGING VAN EIE WAARDES

Die ontwikkeling van 'n waardesisteen tydens adolessensie verwys na verdere morele ontwikkeling en die totstandkoming van 'n eie, persoonlike etiek. Suksesvolle opname in die gemeenskap en optimale funksionering is nie moontlik, indien die individu se etiek en beginsels drasties en negatief afwyk van die samelewing waarbinne hy/sy funksioneer nie.

Moraliteitsontwikkeling behels nie die aanleer van sosiale konvensies nie. Dit verwys na die kognitiewe beoordeling van verskillende kwessies en die rig van gedrag volgens sekere oortuigings. Morele oriëntasie sal 'n invloed hê op redenasie, besluitneming en die hantering van problematiek. Dus, volgens hierdie navorser,

behels morele beoordeling hoofsaaklik kognitiewe prosesse en sal dit vir doeleindes van hierdie studie so benader word. Morele ontwikkeling word deels moontlik gemaak deur die veranderinge in die adolessent se kognisies wat reeds in Hoofstuk 2 bespreek is; meer spesifiek, dat denke nou meer abstrak is, die werklike teenoor die moontlike beter hanteer kan word en dat denke multidimensioneel en meer relatief van aard is.

3.3.7.1 Moraliteit as 'n kognitiewe proses

Carroll en Rest (1982) meen dat die onderstaande kognitiewe prosesse betrokke is by morele gedrag:

- **Morele sensitiwiteit**, ten einde morele dilemmas te herken.
- **Morele oordeel**, of die tref van 'n onderskeid tussen reg en verkeerd.
- **Morele motivering**, of beplanning en besluitneming rondom optrede.
- **Morele optrede**, of die omskakeling van planne tot aksie.

Die afwesigheid van morele gedrag sal derhalwe, volgens Carroll en Rest (1982), in verband gebring kan word met die afwesigheid van bostaande kognitiewe prosesse. Net soos hierdie navorsers, sien Piaget ook morele beoordeling as 'n kognitiewe proses.

3.3.7.2 Piaget se siening van morele ontwikkeling

Piaget (1932; 1960) het die volgende twee stadiums geïdentifiseer in die ontwikkeling van morele waardes:

- **Heteronomie**, wat 'n moraliteit van gehoorsaamheid behels. Dit reflekteer die outoritêre verhouding wat tipies tussen jong kinders en die ouers bestaan en behels dus gehoorsaamheid aan gesag.
- **Outonomie**, wat die tweede stadium behels. Outonome moraliteit reflekteer, volgens Piaget, 'n weg beweeg van die outoritêre/gehoorsaamheidsgeoriënteerde ouer-kindverhouding van vroeër jare na 'n meer samewerkende

en wedersydse respekvolle verhouding. Keuse en besluitneming ten opsigte van gedrag is dus hier ter sprake. Teen die ouderdom van 11 jaar begin outonome moraliteit stelselmatig ontwikkel en het dit dus meer betrekking op die adolessente fase van morele ontwikkeling.

Uitbreiding op die werk van Piaget se siening van morele ontwikkeling is deur Kohlberg gedoen, en dit word vervolgens bespreek.

3.3.7.3 Kohlberg se teorie van morele ontwikkeling

Kohlberg (1980; 1984) verfyn Piaget se siening van morele ontwikkeling verder. Hy beskryf ooreenstemmende fases, wat in drie breë fases ingedeel kan word. Vir doeleindes hiervan, word slegs kortliks gelet op die tweede vlak, wat in verband gebring kan word met die adolessent.

Vlak twee word deur Kohlberg gesien as 'n oorgangsfase en word beskryf as die **konvensionele fase** van morele ontwikkeling. Hierdie fase word gekenmerk deur 'n konformiteit wat die belangrikheid van sosiale en portuurverhoudings beklemtoon. Gedrag wat aanvaarding en goedkeuring geniet vanaf ouers, onderwysers, portuurs en die gemeenskap, word as morele en "goeie" gedrag beoordeel (Stadium 3). Die adolessent kan dus verwerping vermy en aanvaarding verkry deur gehoor te gee aan reëls. Op dieselfde wyse word wetsgehoorsame gedrag dan gesien as 'n medium waardeur goedkeuring en aanvaarding deur die gemeenskap as geheel verkry kan word (Stadium 4). Die adolessent aanvaar dus tydens Stadium 4 die reëls, omdat hy/sy hom-/haarself daarmee vereenselwig en dit as noodsaaklik sien vir die welstand van die samelewing.

In die verlede het kinders, volgens Turiel (1998), dikwels blindelings met die waardes van die ouers gekonformeer; daar was nie altyd die vryheid om van hierdie waardes af te wyk nie. Hedendaags word individualiteit en persoonlike regte egter meer beklemtoon (Vasta *et al.*, 1995). Dit kan die vestiging van 'n eie waardesistiem baie meer kompleks maak. Dit beteken dat adolessente deur middel van kognitiewe prosesse, soos redenasie en probleemoplossing, keuses moet uitoefen om sekere waardes te internaliseer.

Die adolessent wat oor 'n redelike mate van kognitiewe buigsaamheid beskik, sou moontlik 'n veelvuldigheid van opsies raaksien en inreken in sy/haar evaluasie van bepaalde waardes. Die meer rigiede adolessent mag dalk neig in die rigting van konserwatisme en dus meer bekende en vertroude waardes internaliseer. 'n Baie hoë vlak van kognitiewe buigsaamheid kan egter in die opinie van hierdie navorser vir die adolessent bepaalde problematiek meebring. As gevolg van die adolessent se kognitiewe ontwikkeling en verbeterde redenasievermoë kan die oorweging van te veel opsies daartoe bydra dat oorweging en besluitneming ontaard in 'n grootse, abstrakte en gekompliseerde redenasieproses, wat sukkel om tot definitiewe sluiting en afhandeling te kom.

Weereens sal 'n definitiewe grens gestel moet word tot welke mate die adolessent kognitief buigsaam gaan wees in sy/haar beredenering van verskillende kwessies. Dit is duidelik dat die vestiging van 'n eie waardesisteem 'n baie belangrike ontwikkelingstake is, en dat die aard hiervan ook die ander ontwikkelingstake van adolessensie sal raak.

Vir doeleindes van hierdie studie word met die bespreking van bogemelde ontwikkelingstake volstaan.

3.3.8 SAMEVATTING

Dit is duidelik dat adolessente veelvuldige ontwikkelingstake suksesvol moet bemeester ten einde volwassenheid te kan bereik. Die adolessent se hantering van ontwikkelingstake vind egter altyd binne 'n sekere konteks plaas. Alle aanduidings is dat hierdie ontwikkelingsfase vir sommige Suid-Afrikaanse adolessente vol uitdagings, problematiek en uiteenlopende eise kan wees. Dit kan 'n bepalende invloed op die belewenis van psigologiese welstand van 'n persoon uitoefen.

Adolessente wat kognitief optimaal ontwikkel is, sal waarskynlik oor veel buigsamer redenasie-, probleemoplossings- en besluitnemingsvaardighede beskik en minder rigied en dogmaties aan uitgeleefde idees vashou. Dit kan aansienlik bydra tot die suksesvolle bemeestering van ontwikkelingstake binne 'n veranderende Suid-Afrikaanse konteks, en derhalwe lei tot 'n groter mate van psigologiese welstand.

3.4 DIE LEEFWÊRELD VAN DIE ADOLESENT IN SUID-AFRIKA

Hoewel Suid-Afrika reeds gevorderd het op die pad na politieke demokrasie en stabiliteit, is dit 'n onweerlegbare feit dat kinders en adolessente in Suid-Afrika in 'n kwesbare leefwêreld opgroei, waarbinne veelvuldige risikofaktore bestaan. Al hierdie faktore kan die adolessent se kognitiewe beoordeling, psigologiese welstand en kapasiteit om die take van adolessensie te bemeester, ondermyn. Tog sou dit ook gesien kon word as uitdagings wat, indien dit effektief die hoof gebied en opgelos kan word, ten spyte van al die negatiewe, psigologiese welstand tot gevolg kan hê. Volgens Antonovsky (1988; 1991) se teorie van salutogenese is 'n persoon se hanteringswyses van stresvolle omstandighede juis bepalend vir psigologiese welstand. Enkele omstandighede, wat risiko's vir die adolessent inhou en die Suid-Afrikaanse leefwêreld 'n kwesbare omgewing maak, is vir doeleindes van hierdie bespreking uitgesonder en word hieronder bespreek.

3.4.1 SUID-AFRIKA AS 'N MULTIKULTURELE LEWENSKONTEKS

Om die beginsels van ontwikkeling op die Suid-Afrikaanse adolessent van toepassing te maak, moet dit teen die agtergrond van kontekstuele faktore gedoen word. Suid-Afrika, met sy unieke politieke, ekonomiese en maatskaplike geskiedenis, leefwyse en bevolkingsamestelling, is seker een van die mees komplekse gemeenskappe ter wêreld. Om dus die Suid-Afrikaanse adolessent te verstaan, moet dit teen die agtergrond van bepaalde kontekstuele faktore bespreek word.

Die veranderingsproses in Suid-Afrika sedert die 1994-verkiesings het gelei tot die daadwerklike bewuswording van die groot diversiteit van etniese en groepsidentiteite in die land. In Suid-Afrika moet verskille tussen en binne die verskillende kulture nie uit die oog verloor word nie. Oorveralgemenings wat gebaseer was op die ervarings van die middelklaskultuur van die VSA, is dikwels in die verlede gemaak. Dit neem hoegenaamd nie die diversiteite wat in 'n land soos Suid-Afrika aangetref word, in ag nie.

Apartheid, sowel as post-apartheid-sosio-historiese agtergrond, het 'n teenstrydige en veelvuldige impak gehad op die totale verskeidenheid van kulturele en persoonlike identiteite van adolessente in Suid-Afrika (Stevens & Lockhat, 1997). Verskillende etniese en kulturele groepe beskik oor verskillende historiese, sosiale en ekonomiese agtergronde. Individue binne 'n bepaalde etniese groep, pas anders as 'n ander groep aan by verskillende waardes, norme, en houdings ten opsigte van stressore (Smith & Stones, 1999). Hierdie groepe is ook nie aan dieselfde ervarings en stressore blootgestel nie, en al sou hulle wees, kan hul vertolking en evaluasie daarvan aansienlik verskil. Kruiskulturele navorsers soos Bond en Smith (1996) en Triandis (1996) meen dat elke kultuur tot 'n mate moontlik sy eie psigologie mag hê.

Omdat daar verhoogde kontak in Suid-Afrika is tussen adolessente van verskillende kulture en etniese groepe, is sensitiwiteit vir kulturele verskille dus essensiël. Verhoogde kontak en blootstelling aan nuwe kulturele insette, is 'n ryk bron van nuwe informasie en stimuleer nuwe denke, maar dit lei egter ook daartoe dat groepsidentiteite besig is om te begin verander. Somtyds vervreem en marginaliseer dit sommige mense verder van hul eie kulturele realiteit. Soos wat groepsidentiteit verander, verander ook houdings, stereotipes en vooroordele teenoor ander groepe. Volgens Smith en Stones (1999) is ras en etnisiteit besig om die belangrike posisie wat dit in die apartheidsera beklee het, te verloor.

In die afgelope dekade het dit in Suid-Afrika algaande duideliker begin word dat die ou definisies ten opsigte van 'n swart, wit, Kleurling- of Indiëidentiteit heroorweeg en geherformuleer moet word. Hoewel rassisme en diskriminasie volgens sekere navorsers (Smith & Stones, 1999), aan die afneem is in Suid-Afrika, is dit volgens ander navorsers (Forgey *et al.*, 2001) nie noodwendig die geval nie. Hulle stem saam dat daar nie altyd onder die verskillende kulture en verskillende etniese groepe aanvaarding en waardering vir mekaar se unieke eiesoortigheid is nie.

'n Studie deur Smith en Stones (1999) in die onlangse verlede het aangetoon dat wit Afrikaanssprekende adolessente, in vergelyking met ander kulture in Suid-Afrika, 'n laer toleransie vir groepe anders as hulself openbaar. Die werk van Finchilescu en Dawes (1998) het getoon hoe adolessente uit verskillende kulture se persepsie en houdings van mekaar verskil. Terwyl wit adolessente vervreem en verwyderd gevoel

het van al die veranderinge wat plaasgevind het, was swart adolessente, daarenteen, meestal positief vir die toekoms. Indiër en ander adolessente afkomstig vanuit gemengde rasse-groepe, was dikwels negatief of ambivalent.

Vandag se Suid-Afrikaanse adolessente het hul midde-in die ontwikkelingsfase bekend as die middelkinderjare bevind, toe die groot sosio-politiese verandering in Suid-Afrika momentum begin ontwikkel het. Dit blyk dat adolessente in alle kultuur- en etniese groepe in Suid-Afrika hersiening en heroorweging ten opsigte van identiteit doen, omdat almal deur veranderinge in die land geraak is. Dit moet, volgens Stevens en Lockhat (1997), in gedagte gehou word dat swart adolessente uit 'n era van onderdrukking, diskriminasie en politieke onrus kom. 'n Paar jaar gelede meld SALUS (1994) dat die jeug in Suid-Afrika en ander lande 'n kollektiewe woede openbaar het. Faktore soos 'n gebrek aan werk, finansiële onafhanklikheid en sosiale status is daarmee in verband gebring. Volgens Smith en Stones (1999) is basiese menseregte in die apartheidsera ontken, wat bygedra het tot aggressie en woede. Dit het ook daartoe gelei dat onderdrukte groepe politieke alliansies en drukgroepe gestig het.

Daar is tans baie meer geleenthede vir hierdie adolessente beskikbaar as in die ou apartheidbedeling, en hierdie adolessente kan, volgens Bempechat en Abrahams (1999), nou 'n eie impak hê op die sosiale sisteem, sonder om slegs deur die sisteem beïnvloed te word. Daar is, volgens Stead (1996) en Bempechat en Abrahams (1999), 'n beweging vanaf sosiale "stryd" na sosiale herkonstruksie. Ook wit adolessente in Suid-Afrika is besig met 'n eie herkonstrueringsproses. Wit adolessente het ook deel gehad aan sowel die apartheidsjare as die post-apartheidsera en moet, volgens die kruiskulturele ondersoek van Smith en Stones (1999), ook 'n heroorweging en herformulering van die eie identiteit doen.

Hierdie herkonstrueringsproses sluit nie slegs veranderde persepsie en houdings in nie, maar ook verandering ten opsigte van lewensfilosofie, identiteit en die belewenis van positiewe psigologiese welstand. Opvallende verandering, volgens Stevens en Lockhat (1997), is dat daar veral onder swart adolessente 'n toenemende verskuiwing vanaf 'n kollektiwistiese oriëntasie na 'n individuele oriëntasie voorkom. Dit lyk egter asof dit deel van 'n lang proses is, wat waarskynlik nou eers, in die

“nuwe” Suid-Afrika opvallend raak. Volgens Bulhan (1985) was daar reeds in die verlede toenemend aanduidings van Westerse ideologiese simbole op verskillende sosiale vlakke soos taal, kleredrag en ontspanning, wat die kollektiwisme wat in die sewentiger- en tagtigerjare gevestig is, begin bedreig het.

Daar blyk ook tans ‘n verminderde betrokkenheid onder Suid-Afrikaanse adolessente te wees ten opsigte van politieke vraagstukke, taaldebate en sake van die dag. Verklarings wat hiervoor gegee word, is dat sommige adolessente nie geïnteresseerd is om die verlede en dit wat op daardie stadium belangrik was, voort te sit nie. Die adolessente van vandag wil eerder graag op hul eie lewens fokus en hul “eie ding” doen. ‘n Kollektiewe stryd om politieke en taalkwessies geniet nie meer voorkeur nie. Dit blyk dat adolessente hul veel eerder op ander wyses uitlaat oor kwessies van die dag, soos in die lirieke van veral Afrikaanse liedjies (“Apatiese jeug, 2002”). Vir sommige ander adolessente is blote oorlewing van dag tot dag weens verskillende risikofaktore, wat later bespreek word, die belangrikste doelwit.

Identiteitsvorming deur die adolessent is dus ‘n uiters belangrike ontwikkelingstaak tydens adolessensie. Sosio-politiese verandering sal ‘n impak hê op die proses van identiteitsvorming, want dit sal ongetwyfeld lei tot individuele hersiening, heroorweging en verandering in die bestaande houdings, oortuigings, gedrag en waardes teenoor ander groepe (Louw, Van Ede & Louw, 1998). Persoonlike identiteitsvorming geskied ook nie apart van groepsidentiteit nie. Adolessente uit alle kultuurgroepe in Suid-Afrika sal dus aktief daaraan moet werk om ‘n identiteit aan te neem wat hulle daartoe in staat sal stel om hierdie nuwe sosio-historiese fase, en sy eiesoortige probleme en uitdagings, te kan hanteer. Dit is verstaanbaar dat identiteitsvorming binne so ‘n veranderende lewenskonteks ‘n uiters moeilike taak vir die adolessent mag wees.

Uit bogemelde is dit duidelik dat heelwat dinkwerk betrokke is by die definiëring van ‘n veranderde identiteit in ‘n land soos Suid-Afrika. ‘n Dogmatiese weerstand teen verandering sal die adolessent nie baat in die heroorweging en herformulering van persoonlike of groepsidentiteit nie. ‘n Disfunksionele vashou aan definisies en konsepte vanuit die verlede met betrekking tot persoonlike en groepsidentiteite, sal niemand anders, behalwe diegene wat so ‘n houding huisves, kortwiek nie.

Omdat hier geen voorafbepaalde, “regte” identiteit bestaan nie, sal die adolessent vanuit sy/haar ondervinding, kennisbasis, kultuur-historiese, en gesinsagtergrond daardie inligting moet gebruik wat hom/haar in staat sal stel om ‘n identiteit saam te stel wat nommerpas vir sy/haar eie, unieke psige en situasie is. Dit is hier waar die adolessent se kombinerings van vertikale en laterale denke van die uiterste belang kan wees. Kognitiewe buigzaamheid kan dus ‘n kernrol speel in die adolessent se kognitiewe werk betreffende hierdie belangrike taak. Dit kan ongetwyfeld tot die adolessent se belewenis van psigologiese welstand ‘n bydrae lewer.

3.4.2 SOSIALE KONSTRUKSIONISME EN KULTUURVERSKILLE

Indien konsepte soos **psigologiese welstand** en **kognitiewe buigzaamheid** na behore bestudeer en begryp wil word, moet die feit dat elke kultuur sy subjektiewe werklikheid teen ‘n unieke agtergrond sosiaal konstrueer, nooit buite rekening gelaat word nie. Kultuur verskaf aan persone die simbole deur middel waarvan hy/sy sy/haar realiteit konstrueer. In hierdie verband noem Gilbert (1989, p. 4): “Culture is not just a human product but an essential condition for human existence.”

Vanuit ‘n sosiaal-konstruksionistiese oogpunt word die mens se kennis sosiaal gekonstrueer en onderhandel (Anderson, 1995a; Kippax & Crawford, 1993). Indrukke en konstruerings wat denke en sosiale gedrag rig, word nie soseer op individuele vlak gevorm nie, maar word verkry deur middel van sosiale interaksie en diskoers. Besluite en gebruike is die resultaat van gedeelde aktiwiteit, interpretasie en begrip tussen mense (Landrine & Klonoff, 1992). Die wyse waarop enige verskynsel sosiaal gekonstrueer word, sal, volgens Burr (1995), lei tot sekere gedrag. Indien kindermishandeling byvoorbeeld gekonstrueer word as ‘n misdad, sal dit gestraf word. Indien dit egter gekonstrueer word as psigopatologie, sal professionele hulp voorgestel word. Kennis en die persoon wat daarvoor beskik, is dus vanuit ‘n sosiaal-konstruksionistiese raamwerk interafhanklik van mekaar.

Vanweë die ryk, kulturele diversiteit in Suid-Afrika is daar baie verskillende idees, persepsies en stemme teenwoordig wanneer enigiets ter sprake kom. Om dan slegs een persepsie as die “waarheid” te aanvaar en te ondersteun sou die kompleksiteit en diversiteit van sosiale kennis reduceer en onderskat (Von Glasserfield, 1991). So

kan verskillende kulture se definisies en konstruering van konsepte soos psigologiese welstand en kognitiewe buigsaamheid derhalwe ook aansienlik verskil. Navorsers soos Lightsey (1994), Ryff en Keyes (1995) en Ryff en Singer (1998) wys daarop dat psigologiese welstand op verskillende wyses by verskillende kulture manifesteer. Dit is verder belangrik om te onthou dat kulture ten opsigte van onafhanklike of interafhanklike konstruerings van die self en eiewaarde van mekaar verskil (Vandello & Cohen, 1999).

In Suid-Afrika kan 'n onderskeid breedweg gemaak word tussen individualistiese en kollektivistiese kulture, wat ten opsigte van lewensfilosofie en waardesisteme aansienlik van mekaar verskil. Eiewaarde in kollektivistiese kulture is byvoorbeeld afhanklik van die sukses om deel te word van 'n groep en om deel daarvan te bly (Heine, Lehman, Markus & Kitayama, 1999). Mokgathe en Schoeman (1998) het ook bevind dat kollektivistiese eiewaarde satisfaksie met die lewe by swart jongmense voorspel. Eiewaarde in individualistiese kulture is egter afhanklik van aspekte soos persoonlike prestasie en selfaktualisering (Cousins, 1989; Ryff & Singer, 1998).

In individualistiese kulture word outonome en aparte ontwikkeling beklemtoon en hoog geag. 'n Hoë premie word geplaas op sukses, assertiwiteit, uniekheid en onafhanklikheid (Cousins, 1989; Markus & Kitayama, 1991). In teenstelling hiermee, is die fokus in kollektivistiese kulture die self-in-verhouding-tot-andere (Cousins, 1989; Mwangi, 1995). Die klem is op verhoudings, interafhanklikheid, samewerking en toegeeflikheid (Ryff & Singer, 1998). Familie- en groepsverhoudings word baie belangriker geag as die individu en kan negatief en destruktief wees om as enkeling op te val. Onderlinge kompetisie word geensins aangemoedig nie (Cross & Markus, 1991). Volgens Ryff en Singer (1998) word persoonlike groei en sin in die lewe in kollektivistiese kulture gemeet aan die kwaliteit van interpersoonlike verbintenisnetwerke.

Konstruering van die begrip "volwassenheid" geskied ook verskillend in verskillende kulture. Daar is onder paragraaf **3.3.5.** reeds verwys na die belangrikheid van oorgangsrituele vir swart kulture in Suid-Afrika. Hoewel die verskillende swart stamme van mekaar verskil ten opsigte van die presiese aard en vorm van die

seremonies, kom oorgangsrituele of -tekens onder al die swart kulture in Suid-Afrika voor. Dit geld vir sowel mans as vroue (De la Rey *et al.*, 1997; Eloff, 1990; Mwamwenda, 1995). Vir beide geslagte is dit baie belangrik om die nodige rituele en seremonies te ondergaan, omdat hulle, volgens Mwamwenda (1995), voor dit nie as volwasse gereken word nie: Hulle is dan nog ekonomies van hul ouers afhanklik, belangrike inligting en voorskrifte is nog nie aan hulle oorgedra nie en hulle word derhalwe nog as kinders en nie as bevoegde volwassenes beskou nie. Dit kan bepaalde gevolge vir swart adolessente se denkwyses inhou. Die voltooiing van oorgangsrituele en –seremonies kan dus binne die swart kulture ook spesifieke gevolge vir selfsiening en selfbekwaamheid – en dus die selfvertroue waarmee opinies uitgespreek en nuwe betekenis gekonstrueer word - inhou. In die wit Afrikaanse kultuur in Suid-Afrika bestaan daar geen sodanige seremonies nie en word volwassenheid, soos genoem onder paragraaf **3.3.5.**, anders gekonstrueer as in die swart kulture.

Uit bogenoemde bespreking kan afgelei word dat dieselfde realiteit op verskillende wyses deur verskillende kulture gekonstrueer kan word. Vanuit 'n sosiaal-konstruksionistiese oogpunt is dit derhalwe duidelik dat individualistiese konstruerings van die realiteit nie op kollektivistiese kulture van toepassing gemaak kan word nie. Dieselfde geld vir individualistiese kulture.

3.4.3 SOSIO-EKONOMIESE OMSTANDIGHEDDE

Swak sosio-ekonomiese omstandighede beïnvloed baie fasette van die adolessent se lewe en het tans in Suid-Afrika negatiewe en remmende gevolge. Voedingsgebreke en sterfte weens desperate verhongering is vir sommige mense 'n daaglikse werklikheid ("Kind dood ná, 2003"). Swak woningsomstandighede en swak gesondheidsorg is alledaags en vir baie Suid-Afrikaners is 'n gebrek aan water, elektrisiteit, voedsel en skooling reeds roetine (De la Rey *et al.*, 1997). Alhoewel daar reeds sowat 1 miljoen huise sedert 1994 gebou is, was daar teen die einde van 2000 steeds 'n tekort van tussen 3 en 4 miljoen behuisingseenhede (SAPA, 2001). Meer as die helfte van die land se 43,7 miljoen mense woon in die uiterste armoede (SAPA, 2001). Baie van hierdie woningsomgewings is uiters ongerieflik, onveilig en gevaarlik. Ook is daar nie monitering van en beskerming teen gevare in hierdie

woonbuurtes nie (Dawes & Donald, 1994). Die onveiligheid en disorganisasie binne hierdie areas is faktore wat tot sosiale isolasie en dus verdere kwesbaarheid aanleiding kan gee (Smith & Carlson, 1997).

Werkloosheid kom algemeen in Suid-Afrika voor. In 1999 was die amptelike werkloosheidsyfer reeds 23%. Onlangse opnames toon 'n werkloosheidsyfer van 30% in Suid-Afrika, waarvan die grootste aantal vroue is (Steinberg, Kinghorn, Söderlund, Schierhout & Conway, 2000). Indien die mense wat nie aktief op soek is na werk nie, hierby ingesluit word, styg die syfer tot 36% (SAPA, 2001). Armoede en werkloosheid dra by tot misdaad, bende-aktiwiteit, substansmisbruik en seksuele misdrywe. Navorsing toon 'n statistiese korrelasie tussen armoede en misdaad aan, terwyl longitudinale studies 'n korrelasie tussen werkloosheid en die waarskynlikheid dat adolessente misdadig sal optree, aantoon (Rutter, 1995). Verder dra die beleid van regstellende aksie ook by tot die beïnvloeding van werkloosheidskoerse (Forgey *et al.*, 2001).

Gesondheidsorg in die land word ook geraak deur sosio-ekonomiese omstandighede. As gevolg van armoede onder die Suid-Afrikaanse bevolking word baie gesondheidsdienste gratis gelewer en is nie altyd van optimale gehalte nie. Staatshospitale erken egter dat hulle nie toegerus is om die verskeidenheid van siektes en noodgevalle te hanteer en te versorg nie. Pasiënte word dikwels voortydig ontslaan om tuis verder versorg te word (Whiteside & Sunter, 2000). Werklose mense op die platteland en sommige afgeleë gebiede het voorts nie altyd voldoende toegang tot mediese dienste nie.

Dit blyk dat baie adolessente in Suid-Afrika heel dikwels in omstandighede leef waar hulle min of meer permanent blootgestel is aan ekonomiese spanning. Hulle bevind hulle dikwels in die rol van ouer of versorger weens sekere disfunksionele omstandighede in die gesin. Ook word adolessente dikwels deur ouerlike afsterwe agtergelaat met geen ander keuse nie as om die huishouding en ouerlike verantwoordelikhede oor te neem (Muller, 1997). Dit kan veroorsaak dat adolessente betrokke raak by prostitusie of ander onwettige praktyke om so in die versorgingsbehoefte van ander gesinslede te voorsien (De la Rey *et al.*, 1997). Sterftes bring soms ook bykomstige ekonomiese nood vir ánder gesinne mee,

wanneer kinders en adolessente in die sorg van ander familielede, of grootouers wat afhanklik is van pensioen, gelaat word. As gevolg van die generasiegaping kan spanning maklik vir die bejaarde, sowel as die kinders en adolessente, ontstaan (Whiteside & Sunter, 2000).

Swak ekonomiese omstandighede is 'n beperkende en degraderende faktor, wat die adolessent nie vry laat om slegs adolessent te wees nie. Dit is dus duidelik dat veelvuldige faktore die psigologiese welstand van die adolessent kan bedreig. Indien die adolessent egter te midde van al hierdie negatiewe faktore steeds daarin slaag om konstruktiewe kognisie, optimisme en veerkrag te openbaar, gehardheid te ontwikkel en positiewe vooruitsigte te behou, is psigologiese welstand in 'n mindere of meerdere mate nog steeds 'n moontlikheid (Peterson, 2000; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000; Snyder & McCullough, 2000; Taylor *et al.*, 2000; Wandersman & Nation, 1998) Verskillende vlakke en manifestasies van psigologiese weerbaarheid en veerkragtigheid kan in mense onderskei word, maar die vlak wat dit in elkeen kan bereik, het, volgens Rutter (1995), 'n grens.

3.4.4 VIGS IN SUID-AFRIKA

Suid-Afrika tel onder die lande wat weens MIV/VIGS 'n meer as 400% toename in weeskinders getoon het in die tydperk 1994 tot 1997 (Smart, 2002). Volgens die Suid-Afrikaanse Mediese Navorsingsraad het die land reeds 'n 25% MIV-infeksiemoers (Jordan, 2002). Die aantal sterftes weens MIV-VIGS het, volgens Statistiek SA, in die afgelope vier jaar met 4,1% toegeneem ("HIV death rate, 2002"). Veranderinge in die bevolkingstruktuur weens MIV/VIGS sterftes veroorsaak dat baie kinders en adolessente moet opgroei sonder die nodige ouerlike leiding en ondersteuning (De la Rey, *et al.*, 1997). Volgens Whiteside en Sunter (2000) is die aantal straatkinders en gesinne waar adolessente aan die hoof staan, besig om skrikwekkend toe te neem.

Volgens 'n beraming van die Wêreld Gesondheidsorganisasie kan soveel as ongeveer 20% van mense wat met MIV geïnfekteer is, in hul twintigerjare wees. Dit is moontlik dat die virus dan reeds in die vroeë adolessente jare opgedoen kon

gewees het (Oladapo & Brieger, 1997). Navorsing deur Raath (2001) in 'n gedeelte van die Noordwes provinsie het egter aangetoon dat die meeste infeksies in daardie betrokke area voorgekom het in die ouderdomsgroep 15 tot 18 jaar. Dit blyk dat die aantal weeskinders in die Noordwes area ook drasties aan die toeneem is weens die groot aantal MIV/VIGS sterftes in daardie gebied ("MIV/VIGS maai onder, 2002").

Sekere kultuurgebruike speel 'n bydraende rol in die verspreiding van MIV/VIGS. Veral tradisionele geloofs- en geneeskundige gebruike en rituele onder die verskillende swart kulture skep die gevaar dat deelnemers daaraan met die virus besmet sal raak. Tydens besnydenis-seremonies kan die virus oorgedra word omdat instrumente nie altyd gesteriliseer word nie (Van Rooyen & Bernstein, 1996). Nie alle adolessente is van hierdie gevaar bewus nie. Mwamwenda (1995) maak reeds sewe jaar gelede melding van die gevare wat besnydenis-seremonies mag inhou: onophoudelike bloeding, fatale fisieke beserings, fisieke skending en amputasie. Volgens Eloff (1990) en Muller (1997) is bloedlating in die een of ander vorm 'n integrale deel van baie tradisionele seremonies en hou dus 'n wesenlike gevaar in.

Dit blyk dat veiliger seks en die gebruik van kondome, veral in die ouderdomsgroep van 15 tot 24 jaar, aan die toeneem is. Uit 'n studie deur die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (2002) blyk dit dat 55,6% van die manlike en 46,1% van die vroulike respondente in die groep tydens 'n vorige seksuele ondervinding van kondome gebruik gemaak het. Binne sekere swart kulture word die vroulike geslag egter as die mindere geag, sodat sy nie die reg het om te vereis dat kondome tydens geslagsgemeenskap gebruik moet word nie (Van Dyk, 1995). Dieselfde studie toon ook onder adolessente 'n voorkeur vir slegs een seksuele maat, getrouheid binne een intieme verhouding en onthouding van seksuele betrokkenheid.

Mites, wanpersepsies, naïwiteit en 'n gebrek aan inligting dra verder by tot die verspreiding van MIV/VIGS. Onwaarhede soos dat asimptomatiesse persone nie die virus kan oordra nie (Whiteside & Sunter, 2000), dat daar genesing bestaan vir die siekte (GlaxoWellcome, 2002), dat geslagsgemeenskap met 'n kind die siekte kan genees (De Bruin, 2002), dat die virus deur die apartheidsregering ontwikkel is om swart bevolkingsgetalle te besnoei (Makgoba, 2000) en die uitlating van President

Thabo Mbeki dat die MI-virus nie VIGS veroorsaak nie (Makgoba, 2000) speel 'n kernrol in die snelle verspreiding van hierdie dodelike siekte. Op skool word leerders ook nie na wense ingelig oor hierdie onderwerp nie. Volgens Rademeyer (2002a) is slegs 12,1% van onderwysers in Suid-Afrika tans opgelei in die MIV/VIGS-Lewensvaardighede-program.

MIV/VIGS benadeel toenemend aspekte van menslike bestaan in Suid-Afrika, en adolessente word op verskeie wyses daardeur geaffekteer. Gesien die seksuele en ander veranderinge tydens adolessensie, is dit duidelik dat adolessente besonder kwesbaar kan wees om slagoffers van hierdie siekte te word. Soos bespreek onder paragraaf **3.3.6.2.** verinnig verhoudings met die teenoorgestelde geslag tydens adolessensie. Adolessente idealiseer en vertrou maklik. Maats en ander persone wat deur hulle bewonder en vertrou word, is soms weens die risiko van verwerping, nie bereid om hul MIV/VIGS-status bekend te maak nie, met uiteindelijke noodlottige gevolge. Sommige adolessente se voorliefde vir eksperimentering en risikogedrag kan ook tot besondere kwesbaarheid lei. Die gevaarlikste risikofaktor is waarskynlik die adolessent se "persoonlike fabel", wat die adolessent die irrasionele aanname laat maak dat dit nie met hom/haar sal gebeur nie (Hughes, 2002; Owens 2002).

Hierdie aanname kan sowel 'n krag as 'n kruis vir die adolessent wees – afhangend van die konteks waarbinne hy/sy hom/haar op daardie oomblik bevind. Pufal-Struzik (1996) het gevind dat daar 'n betekenisvolle verband tussen avontuurlustigheid en kognitiewe buigzaamheid onder laat-adolessente bestaan. Dit kan daartoe lei dat die adolessent in potensiëel gevaarlike situasies sukses beleef, wat selfvertroue en welstand kan meebring. Waar dit egter om hierdie dodelike siekte met sy fisieke en psigologiese aftakeling, vervreemding en verwerping gaan, is daar volgens hierdie navorser, geen kans dat psigologiese welstand die resultaat van buigsame kognitiewe redenering en eksplorاسie sal wees nie. Dit sou ten opsigte van hierdie noodlottige siekte veel eerder voordelig wees om 'n uiters konserwatiewe houding ten opsigte van seksuele eksplorاسie in te neem.

3.4.5 MISDAAD EN GEWELD IN SUID-AFRIKA

Whiteside en Sunter (2000, p. 96) meld: “Crime will increase because of the disintegration of the fabric of our society. It will be made worse by the lack of guidance, care and support for HIV-positive people, including children. Children orphaned by AIDS will have no role models in the future and they will resort to crime to survive.”

Misdaad het ook 'n verarmende invloed op die land. Na beraming kos misdaad die land ongeveer R 30 biljoen per jaar (Forgey *et al.*, 2001). Volgens De la Rey *et al.*, (1997) en Schneider (2002) is Suid-Afrika een van die mees misdaadsgeteisterde lande ter wêreld. Moord, verkragting, plaasaanvalle, motordiefstal en –kapings, onwettige wapenbesit, gewapende roof en geweld is van die lewensgevaarlike misdade wat op 'n daaglikse basis in Suid-Afrika voorkom (Forgey *et al.*, 2001). Interpol-syfers (1997) toon dat meer moorde en pogings tot moord in Suid-Afrika voorkom as lande wat oor 'n baie groter bevolking as Suid-Afrika beskik (SAPA, 2001). Die werklike omvang van seksuele geweld, in vergelyking met internasionale tendense, is volgens De la Rey *et al.*, (1997) nie bekend nie. Dit is ook so dat alle insidente van misdaad en geweld nie aangemeld word nie.

Volgens Muller (2000) beleef Suid-Afrikaanse adolessente geweld binne verskillende kontekste, naamlik binne die gesin, skool en gemeenskap. Die adolessent is, volgens Muller (2000), ook dikwels betrokke by geweld in verskillende rolle, naamlik slagoffer, waarnemer en aggressor. Mense wat voortdurend aan geweld blootgestel is en daardeur getraumatiseer word, verloor vertroue in die strukture wat veronderstel is om hulle te beskerm. Dit kan, volgens Bell (1982), lei tot hopeloosheid, passiwiteit en 'n verlies aan toekomsvisie. Du Plessis (1996) meld dat dit verder kan lei tot die neiging om die reg in eie hande te neem, soos wat reeds in Suid-Afrika gebeur het met die sogenaamde “boendoehowe”. 'n Aktualiteitsprogram, “Special Assignment”, het in April 1999 op televisie gewys hoe vyf mans deur hul gemeenskap tereggestel is, nadat 'n meisie deur hulle verkrag is. Volgens Thompson en Bothma (1999) was lede van die publiek wat dit goedgekeur en aangemoedig het, bevestiging daarvan dat die regering en polisie magteloos is om

misdad en geweld in Suid-Afrika te beheer. So wend lede van die algemene publiek hulleself dan ook tot dade van geweldenaars.

Ontspanning, vryetydsbesteding en bewegingsvryheid word ook deur misdad en geweld in die gemeenskap ingeperk. Buitemuurse aktiwiteite, sportbyeenkomste en ander gemeenskapsaktiwiteite word dikwels vermy uit vrees vir kapings, aanrandings en ander risiko's. Mense in Suid-Afrika moet in hul woonplekke sekuriteitsmaatreëls, wat soms hul eie beweeglikheid inperk, aanbring om hulle teen misdadigers te beskerm. Misdad in die land veroorsaak dat gesinne meer na binne leef, wat gemeenskapsbetrokkenheid drasties verminder en mense van moontlike steunstelsels isoleer. Op hierdie wyse word ook persoonlike groei ingekort (McKendrick & Hoffman, 1990).

Episodes van akute geweld veroorsaak dat adolessente, volgens Garbarino, Kostelny en Dubrow (1991), voortdurend situasionele aanpassings moet doen. Omdat adolessente oor meer gesofistikeerde kognitiewe vermoëns as jonger kinders beskik, is hulle, volgens Van der Kolk en McFarlane (1996), meer kwesbaar vir trauma as jonger kinders. Sterker kognitiewe vermoëns lei tot 'n verbeterde begrip van, en insig in, die ware aard van misdad. Herversekering van ouerlike beskerming en bevoegdheid alleen kan nie, soos by jonger kinders, 'n gevoel van veiligheid meebring nie.

Omstandighede soos hierbo beskryf onder paragraaf **3.4.3**. kan veroorsaak dat adolessente wat in gesins- en ekonomiese nood verkeer, makliker by misdad betrokke raak as binne 'n veiliger lewenskonteks. Pufal-Struzik (1996) wys ook op kognitief buigsame adolessente se somtydse behoefte aan nuwighede, risiko's en nonkonformisme. Sommige kinders en adolessente wend hulle ook tot misdad uit nood en omdat hulle niks meer het om te verloor nie. Straatkinders is in Suid-Afrika 'n verdere ernstige probleem, en sluit ook vroeë en laat adolessente in. Hulle is sonder 'n heenkome, dikwels siek, op tydelike skuilings aangewese en van bedel, manipulasie en misdad afhanklik (Buckner, Bassuk, Weinreb & Brooks, 1999; Forgey, *et al.*, 2001, Whiteside & Sunter, 2000).

Adolessente se idealisering van persone wat hulle bewonder asook “persoonlike fabel”-aannames soos “ek kan dit hanteer” en “ek is in beheer” (Hughes, 2002; Shaffer, 2002), kan daartoe lei dat hul psigologiese welstand kwesbaar is binne ‘n uiters gevaarlike omgewing. Ekonomiese nood lei egter ook nie in alle gevalle tot misdaad nie. Dit kan soms die adolessent in ‘n afhanklikheidsposisie vasvang, wat hom/haar rem en hom/haar verhinder om na behore te eksplorieer en die psigologiese wording en welstand te beleef wat hiermee gepaard kan gaan. Dit bedreig enige pogings tot buigsaamheid, volwassenheid en onafhanklikheid en het ook bepaalde gevolge vir identiteitsvorming, persoonlike bevoegdheid, asook vriendskappe en verhoudings.

3.4.6 ONDERWYS- EN OPVOEDINGSTEKORTE

Volgens Stead (1996) is daar opmerklieke groot leemtes ten opsigte van loopbaanonderrig en –beplanning in skoolverband ten opsigte van die Suid-Afrikaanse adolessent. Taal- en kultuurverskille, werksoorbelading, verpolitiserings van die onderwys, gebrek aan teksboeke en opvoedkundige toerusting, asook onkunde binne ‘n multikulturele opvoedingskonteks, is maar van die enkele faktore wat lei tot spanning en konflik in die Suid-Afrikaanse onderwysstelsel (Forgey *et al.* 2001). Onderwysersopleiding, infrastruktuur en die voorsiening van onderwys is van die belangrikste onderwysstelselprobleme in Suid-Afrika wat deur Joubert (2002) geïdentifiseer word. Talle onderwysers in Suid-Afrika is, volgens Rademeyer (2002a), steeds on- of ondergekwalfiseerd.

In oorvol klaskamers, met ‘n werksoorbelading, is dit ook nie vir onderwysers moontlik om sterk verhoudings met leerlinge te ontwikkel en te handhaaf nie. ‘n Te hoë leerling-onderwyserverhouding maak effektiewe onderrig, dissipline en sinvolle monitering van probleme onmoontlik (De la Rey, *et al.*, 1997). Talle strukture wat tans in Suid-Afrika vir onderrig en onderwys gebruik word, is onveilig en skep ‘n gevaar vir sowel leerders as onderwysers. Die skool is ook nie altyd veilig nie en voorvalle van leerders met wapens op skool het al voorgekom (Grobler, 2002). Leerders word op skool dikwels deur ander leerders geviktimizeer en aan verskillende vorms van geweld blootgestel (Muller, 2000).

MIV/VIGS het ook negatiewe gevolge vir onderwys en opleiding. Daar word byvoorbeeld beraam dat ongeveer 12% van onderwysers in Suid-Afrika met MIV besmet is ("40 000 teachers have, 2002"). Dit bring ook mee dat personeel dikwels van die skool afwesig is en die werk nie op datum gehou kan word nie (Rademeyer, 2002c). Ook leerders is dikwels van skool afwesig, deurdatsiek gesinslede deur hulle versorg moet word. Daar is volgens Singer (2002) 'n opvallende vermeerdering in die aantal geïnfekteerde ouers, wat nie meer hul kinders skool toe stuur nie. Gebrekkige voorbereiding vir die toekoms is egter ook dikwels die resultaat van vroeë skoolverlating, ten einde finansieël onafhanklik te kan raak. Volgens Stead (1996) het onvoldoende onderrig en onderwys in die verlede daartoe bygedra dat Suid-Afrika oor 'n groot persentasie ongeskoolde arbeid beskik.

Die funksie en doelwit van onderrig en opleiding is om uiteindelik as 'n produktiewe en onafhanklike volwassene te kan funksioneer. Voorbereiding en beplanning vir 'n beroep geskied nie los van 'n skoolloopbaan, akademiese geskiedenis en akademiese prestasie nie (Stead, 1996). Dit dien ook as belangrike kriteria by seleksie en toelating vir verdere studie, asook vir plasing in sekere posisies. Effektiewe leiding op skool ten opsigte van loopbaanbeplanning kan volgens Stead (1996), baie help met die uiteindelijke verbetering van iemand se ekonomiese omstandighede. 'n Gebrek hieraan is waarskynlik, volgens die skrywer, een van die redes waarom Suid-Afrika vandag oor so 'n groot persentasie ongeskoolde werkers beskik. Die ouers van veral swart adolessente is, volgens Stead (1996), nie 'n ingeligte bron van loopbaanbeplanning vir die adolessent nie. 'n Groot aantal adolessente in Suid-Afrika maak beroepskeuses op grond van 'n probeer-en-tref benadering, omdat hulle nie beskik oor die nodige leiding of vaardigheid om beroepskennis met selfkennis te integreer nie (Stead, 1996). Die konsepte "identiteit" en "identiteitsvorming" speel 'n belangrike rol in die beroepskeuse en loopbaanontwikkeling van adolessente. Ook het beroepskeuse en beroepsbeoefening 'n belangrike invloed op die vormende identiteit (Stead, 1996). Dit is dus duidelik dat die onderwyssisteem 'n sleutelrol sal speel by sekere adolessente ontwikkelingsake.

Indien Suid-Afrikaanse adolessente nie al hierdie hindernisse kan oorkom nie, kan psigologiese welstand daaronder ly. Swak opvoedkundige status kan 'n mens se

psigologiese welstand bedreig. Volgens Ross en Van Willigen (1997) verskaf akademiese opleiding persone toegang tot loopbane en ekonomiese hulpbronne. Dit verhoog 'n mens se sin van kontrole oor sy lewe. Die persepsie van kontrole oor die eie lewe staan in direkte verband met 'n gevoel van subjektiewe welstand. Swak opvoedkundige status beperk ook die aantal opsies waaruit die adolessent potensiëel kan kies, wat kognitiewe buigsaamheid en dus ook situasionele aanpassings kan bemoeilik. Kognitiewe ontwikkelingsvlak en kognitiewe vaardighede hou ook, volgens 'n aantal navorsers, verband met opvoedkundige status (Freitas & Downey, 1998; Guilford, 1968; Jones & Day, 1996; Krems, 1995). Hierdie navorsers bring kognitiewe buigsaamheid ook in verband met intelligente denkprosesse.

Ontwikkeling van verbale vaardighede is veral afhanklik vir formele onderrig en opvoeding. Navorsers soos Hermer (1998) en Velasquez (1996) wys op die positiewe verband tussen hoogs ontwikkelde verbale vermoë en kognitiewe buigsaamheid. Verbale vaardighede verbeter kognitiewe kategorisering, verleen toegang tot meer informasie, speel 'n kernrol by die konstruksie van nuwe verteenwoordiging en fasiliteer kognitiewe buigsaamheid, veral by probleemoplossing.

Daar is ook reeds in paragraaf **2.6.2.3.** melding gemaak van die adolessent se groter kennisbasis weens, onder andere, formele onderrig, stimulasie en opvoedkundige geleenthede. Taal is die medium deur middel waarvan nuwe inligting gekategoriseer en in die geheue gestoor word, sodat dit deel kan vorm van 'n persoon se kennisbasis. Met 'n gebrekkige en stimulusarm opvoedkundige agtergrond is dit moontlik dat adolessente nie die verbale vermoë en metakognitiewe vaardighede kan ontwikkel wat belangrik is vir buigsame kognisies, wat 'n bydrae tot psigologiese welstand sou kon lewer nie. Gebrekkige opvoedkundige status kan derhalwe 'n aantal ander ontwikkelingstake ook ernstig rem en so psigologiese welstand ondermyn.

Dit wil egter voorkom dat daar, indien matriekuitslae 'n kriterium vir die gehalte van onderwys is, sedert 1994 tot 2002 'n verbetering ten opsigte van onderwys is, as die matriekuitslae van 2002 in aanmerking geneem word.

3.4.7 SUBSTANSAFHANKLIKHEID

Eksperimentering met 'n wye verskeidenheid nuwe gedragswyses is deel van die soeke na 'n eie identiteit en 'n gevoel van volwassenheid en onafhanklikheid tydens adolessensie (Shaffer, 2002). Die gebruik van sigarette en alkohol is baie dikwels funksioneel vir die adolessent deurdat dit 'n valse gevoel van volwassenheid, selfversekerdheid en bravado meebring. Interaksie binne die groep kan dus hierdeur aansienlik vergemaklik word, veral vir die adolessent met 'n gebrek aan interpersoonlike vaardighede - ook vir die adolessent met 'n sterk behoefte aan affeksie en aanvaarding (Heaven, 1994; Hughes, 2002; Owens, 2002). Alkoholgebruik deur adolessente is, volgens De la Rey *et al.*, (1997), van 'n baie hoër intensiteit as dié van volwassenes, sodra dit voorkom. Dit blyk derhalwe dat hierdie sosiaal aanvaarbare gewoontes gewoonlik gewild en algemeen tydens adolessensie is (Hughes, 2002; Owens, 2002; Shaffer 2002). Ongelukkig open dit dikwels die deur na eksperimentering met veel gevaarliker dwelms.

Ernstige verslawing word dikwels deur onskuldige eksperimentering voorafgegaan (Hamilton, 2002; Heaven, 1994; Owens, 2002). Dwelmmisbruik lei uiteindelik tot slegs negatiewe gevolge vir die adolessent. Verlaagde selfbeheersing, fisieke, psigologiese en skolastiese agteruitgang, swangerskap, opponerende gedrag en sterfte is van die gevolge wat deur Blau en Gullotta (1996), asook Hamilton (2002), genoem word. Dwelmmisbruikers wat die gebruik van spuitnaalde met mekaar deel, loop verder die gevaar om met MIV/VIGS besmet te word.

Dit is algemene kennis dat verslaafdes hulle dikwels tot prostitusie en misdaad wend, ten einde die finansiële middele te verkry om die gewoonte te kan handhaaf. Die aantal gerapporteerde dwelm-verwante misdade het in die tydperk 1998 tot 1999 met 4% toegeneem (Forgey *et al.*, 2001).

Aanduidings is dat alkoholmisbruik aan die toeneem is onder adolessente in Suid-Afrika (De la Rey *et al.*, 1997; Forgey *et al.*, 2001) 'n Studie deur Visser en Moleko (1999) het aan die lig gebring dat 'n groot aantal kinders in Suid-Afrika lank voor adolessensie reeds by middelmisbruik betrokke is. Die hedendaagse adolessent in

Suid-Afrika is baie meer mobiel en daar is veelvuldige middels in die land beskikbaar. Die groter beskikbaarheid van dwelms kan in verband gebring word met die feit dat dwelmhandel 'n winsgewende beroep in die land geword het. Suid-Afrika het in die afgelope 10 jaar deel geword van uitgebreide internasionale dwelmhandelnatwerke ("Drug abuse flourishing, 2002"). Dit blyk dat Suid-Afrika aan die voorpunt is ten opsigte van daggahandel, die gebruik van kokaïen en middels soos Mandrax, om maar slegs enkele te noem. In Augustus 2000 het die SA Polisie byvoorbeeld beslag gelê op Mandrax tablette ter waarde van R600 miljoen (Forgey *et al.*, 2001).

Te midde van hierdie gevaarlike versoekings moet die adolessent in Suid-Afrika sy pad vind en keuses maak, wat gevolge vir sy/haar toekoms sal hê. Dit is duidelik dat substansafhanklikheid 'n ernstige bedreiging vir mense se funksionering en lewensgeleenthede inhou, en dus eerder met patologie - in plaas van psigologiese welstand - assosieërbaar is

Onder Paragraaf **2.2.8.** in Hoofstuk **2** is tot die gevolgtrekking gekom dat kognitiewe buigzaamheid moeilik is sonder optimale informasieprosessering. As gevolg van biochemiese veranderinge wat in die brein plaasvind weens alkohol- en dwelmmisbruik, beskik gebruikers daarvan oor 'n skewe beeld van die realiteit rondom hulle (Carlson, 1990; Hamilton, 2002; Rathus, 1990). Dit mag lei tot emosies en gedrag wat hierdie disfunksionele gedagtes nog verder versterk. Metakognitiewe vaardighede waarvoor iemand moontlik beskik, en wat hom/haar in staat sou kon stel tot refleksie, hersiening en herevaluasie van sy/haar beoordelings en gevolgtrekkings, is onmoontlik by erge neurochemiese wanbalanse. Die funksie wat dit sou kon vervul by die opsporing van denkfoute, is verlore onder sodanige omstandighede.

Soos onder Paragraaf **2.5.1.** bespreek, is effektiewe samewerking en gesonde funksionering van al die verskillende komponente betrokke by informasieprosessering essensieel vir doeltreffende kognitiewe funksionering. 'n Groot aantal studies deur verskillende navorsers (Beverdorff *et al.*, 1999; Richardson, Ryan, Willford, Day & Goldschmidt 2002; Ryan, Suprasongsin, Jarjour, Williams & Becker, 1996) het aangetoon hoe redenering, probleemoplossing, situasionele aanpassing en ook kognitiewe buigzaamheid deur neurochemiese

stoornisse benadeel word. Daar bestaan by hierdie navorser geen twyfel nie dat substansmisbruik en psigologiese welstand twee opponerende konsepte verteenwoordig, wat op geen wyse met mekaar versoen kan word nie.

Ten opsigte van die versteurde kognisie wat deur substansafhanklikheid teweeggebring word, meld 'n Suid-Afrikaanse skrywer met deurleefde kennis: "The fact is your only real weapon against addiction is your mind and it's a powerful weapon, believe me, the most powerful you'll ever have. Be careful though – it's also a double-edged sword. It's your protection, your only protection, against what could be a predictable downward spiral into the pain, anguish, degradation, alienation, fear, physical deterioration etc. that drugs will tip you into (and that's on a *good* day) but it can also be turned and used against you in the blink of an eye. Who grabs it away from you and turns it against you? You do, of course." (Hamilton, p. 78, 2002).

3.4.8 VERANDERDE MORALITEIT

Sosio-ekonomiese omstandighede, gesondheidsrisiko, misdadigevaar, hersiening van groepsidentiteit, gesinsomstandighede en die feit dat die land en sy mense steeds in 'n transformasieproses verkeer, kan alles in verband gebring word met 'n veranderde moraliteit in Suid-Afrika.

Met geleidelike verandering van morele waardes in die samelewing is adolessente in Suid-Afrika blootgestel aan veelvuldige morele teenstrydighede, wat beslis tot verwarring kan aanleiding gee. In die verlede, voordat daar die ingrypende veranderings in Suid-Afrika was en sisteme soos die skool, kerk, ouers en die media min of meer dieselfde waardes aangehang en gekommunikeer het, was die vestiging van 'n eie waardesisteem waarskynlik makliker. Hedendaags kan dit 'n komplekse uitdaging wees, veral wanneer die skool se vigsprogram enersyds veilige seksuele omgang bepleit, en President Thabo Mbeki volgens Makgoba (2000) andersyds 'n opmerking maak soos dat die MI-virus nie vigs veroorsaak nie.

Langs die paaie in Suid-Afrika is enorme advertensieborde wat mense waarsku teen die gevaar van seksuele promiskuiteit en onbeskermdede seks, maar terselfdertyd is openlike en promiskue seksualiteit algemeen op etlike Suid-Afrikaanse

televisiekanale en “realiteits”- programme soos Big Brother waar promiskuiteit geromantiseer word, as “cool” voorgehou word, en versterk word deur die aandag en publisiteit wat dit ontlok.

Intussen is ‘n groot deel van Suid-Afrika se bevolking besig om weens die MIV/VIGS-pandemie te sterf, soos in Paragraaf **3.4.4.** genoem. Daar is onweerlegbare getuienis dat seksuele promiskuiteit ‘n uiters belangrike rol in die verspreiding van MIV/VIGS speel. Ander seksueel oordraagbare siektes verhoog ook die kanse om deur MIV/VIGS geïnfekteer te word (Jordan, 2002; Oladapo & Brieger, 1997; WGO, 2002).

Tienerswangerskappe is, volgens De la Rey *et al.*, (1997) en Forgey *et al.*, (2001) besig om toe te neem en swanger matrieks wat nood- en mediese hulp vir bevallings in die eksamenlokaal moet ontvang, is nie vreemd in Suid-Afrika nie (“Swanger matrieks lol, 2002”). Daar word beraam dat kinders in Suid-Afrika reeds ‘n eerste seksuele ondervinding sal hê voor die ouderdom van 14 jaar (Forgey *et al.*, 2001). Die ou leerstellings van die kerk en die gesinswaardes dat geboortes binne ‘n huweliksverbintenis en in gesinsverband hoort, word nie hierdeur gedien nie.

Teenstrydighede en dubbelbinding-boodskappe van hierdie aard is die realiteit waarbinne die adolessent vir hom-/haarself ‘n morele roete moet uitwerk. Dit maak dit uiters moeilik om morele denke om te skakel na morele wegaanwysers en om gedrag daarvolgens te rig - veral in nuwe situasies waar daar aan die adolessent teenstrydige boodskappe gegee is waarmee hy/sy vir die eerste maal gekonfronteer word en waarvoor daar nie ‘n “regte” en vooraf-uitgewerkte antwoord is nie.

Gebrek aan dissipline in skole, toenemende konflik en disrespek vir gesagsfigure (Rademeyer, 2002b) ontnem die skool van die rigtinggewende struktuur wat dit in die lewe van die adolessent sou kon verteenwoordig. Ook toon die aard en omvang van misdade in Suid-Afrika disrespek en minagting vir die medemens, asook die uitdaging van gesag en outoriteit. Empatielose geringskatting van die lewens en besittings van andere blyk ‘n belangrike rol hierin te speel. Veral die hoë frekwensie van verkragting en ander geweldsmisdade onderstreep hierdie feit (Schneider, 2002). Disrespek vir persoonlike grense en die liggaam van ‘n ander blyk duidelik uit

'n studie wat bevind het dat 'n groot persentasie vroeë adolessente dit aanvaarbaar vind om seksuele aktiwiteit op 'n ander af te dwing en persoonlike grense in hierdie verband te skend (South Africa's rape shock, 1999).

Misdaad en geweld desensitiseer 'n gemeenskap. Desensitiserings lei tot veranderde moraliteit, sodat geweld en misdadige optrede nie meer bevreemding word nie. Volgens Kelman (1978) kan so 'n gemeenskap hulpeloosheid en passiwiteit aanleer, waar verantwoordelikheid nie meer aanvaar word nie. Dit kan lei tot anomie, of 'n normlose optrede deur die gemeenskap. Anomie kan lei tot algemene bandeloosheid en ook tot die vervreemding van morele standaarde (Cloete & Stevens, 1990). In Suid-Afrika het veranderde moraliteit reeds duidelik begin raak deur, onder andere, weiering om vir dienste te betaal, boendoehowe waar mense die reg in eie hande neem, 'n skerp toename in MIV/VIGS en 'n sterk styging in die toename van geweld en misdaad (Du Plessis, 1996; Forgey *et al.*, 2001; Thompson & Bothma, 1999).

Hoewel dit hoegenaamd nie die laaste faktor is nie, dra gesinsomstandighede dikwels daartoe by dat daar 'n gebrek aan rolmodelle is, wat die nodige leiding en voorbeeld kan verskaf. Morele en religieuse waardes moet binne gesinsverband en binne die regte atmosfeer aan kinders oorgedra word. Geen ander instansie kan hierdie funksie van die gesin oorneem nie (Hamburg, 1994). Adolessente wat wil bewys dat hulle nie "bang" is nie – en wat hulle binne 'n gesinsomgewing bevind van morele verwaarlosing, waarbinne disrespek vir die medemens, misdadige gedrag, dwelmmisbruik en swangerskap goedgepraat word - word deur Heaven (1994) en Kagan (1991) gesien as die perfekte teelaarde vir negatiewe morele beïnvloeding.

Die adolessent se houding jeens godsdiens en spiritualiteit beïnvloed dikwels morele beoordeling en gedrag. Godsdienstige adolessente toon groter morele verantwoordelikheid en bewustheid, veral ten opsigte van voorhuwelikse seks, misdadigheid en substansafhanklikheid. Hulle sien ook hul wêreld as baie meer voorspelbaar en seker, en ervaar in die proses baie minder angst (Jensen 1985; Shaffer, 2002; Steinberg, 1993) en derhalwe 'n groter mate van psigologiese gesondheid. Stewig gevestigde morele waardes kan derhalwe sterk bydra tot psigologiese welstand. Maslow (1987) beklemtoon reeds jare gelede die welstand

wat voortspruit uit die sekerheid oor wat reg en wat verkeerd is volgens iemand se eie reëls.

Probleme wat nuut is en waarvoor daar nie voor-die-hand-liggende oplossings is nie, is van die realiteite waarmee die Suid-Afrikaanse adolessent baie gereeld gekonfronteer word. Dit bied geweldige uitdagings vir die adolessent en bevat die potensiaal vir enorme psigologiese groei. Veral binne 'n veranderde lewenskonteks sal die adolessent se morele probleemoplossingsvaardighede voortdurend aangepas moet word om in die probleemsituasie wat hier en nou beleef word funksioneel te wees. Vorige morele probleemoplossingsmetodes moet ook aanhoudend herwaardeer word binne nuwe omstandighede en situasies.

Daar is reeds onder Paragraaf **3.3.7.** verwys na die feit dat morele ontwikkeling en morele beoordeling 'n kognitiewe proses is. Dit is derhalwe veral deur die verskillende kognitiewe prosesse van bewuswording, interpretasie, beoordeling, redenasie en besluitneming dat die adolessent uiteindelik psigologiese welstand binne probleemsituasies gaan beleef.

'n Hoë mate van kognitiewe buigsaamheid sou die adolessent behulpsaam kan wees in sy/haar oorweging van al sy/haar verskillende morele kenniskategorieë, wanneer dit kom by die hantering van die teenstrydighede en dubbelbinding-boodskappe waarna hierbo verwys is. Hy/sy moet egter ook voortdurend bewus bly van die perke van sy/haar buigsaamheid en dit in samehang met logiese denkprosesse aanwend. Dit kan hom/haar in staat stel om die nodige situasionele aanpassings vanuit sy/haar eie kennisbasis te doen.

Pufal-Struzik (1996) bevestig die kognitief buigsame adolessent se hoër toleransie vir kognitiewe teenstrydighede en onversoenbaarhede. Dit sal egter volgens hierdie navorser vir die adolessent nodig wees om 'n grens te stel tot waar sy/haar buigsaamheid ten opsigte van die beredenering van morele kwessies sal strek. Daarom is die vestiging van 'n waardesisteem, grondreëls of 'n persoonlike etiek so belangrik. Vanaf hierdie basis kan die adolessent buigsame beoordelings doen vir die rig van sy/haar gedrag.

3.5 SAMEVATTENDE GEVOLGTREKKINGS

- Alle aanduidings is dat die adolessente ontwikkelingsfase met sy veelvuldige ontwikkelingstake 'n baie moeilike tydperk in die lewens van baie jongmense kan wees. Die Suid-Afrikaanse konteks het in die afgelope dekade drasties verander en bied komplekse vraagstukke, risiko's, teenstrydighede, 'n veranderde moraliteit en dus groot uitdagings aan die hedendaagse adolessent. Terselfdertyd bevat dit egter ook die potensiaal vir enorme psigologiese groei en die belewenis van psigologiese welstand.
- Sosio-politieke veranderinge in Suid-Afrika het gelei tot 'n hersiening van die verskillende groeps- en kultuuridentiteite in die land. Daar bestaan in Suid-Afrika groot diversiteit ten opsigte hiervan, en almal bevind hulle steeds in 'n transformasiefase. Daar is derhalwe groot verskille tussen, maar ook binne, verskillende kulture. Verskillende etniese groepe kan ook nie as homogene groepe gesien word nie; veral binne die Suid-Afrikaanse konteks is sensitiwiteit vir kultuurverskille noodsaaklik.
- Kognitiewe buigsaamheid kan die adolessent in staat stel tot die kritiese denke, redenering, beoordeling, jukstaposisionering en uiteindelijke eie sintese wat benodig word in die beredenering, beoordeling, probleemoplossing en aanpassings wat nodig raak in die adolessente jare, - veral binne die unieke lewenskonteks wat Suid-Afrika tans bied.
- Kognitiewe buigsaamheid word nie as superieur tot ander kognitiewe vaardighede of denkstyle gesien nie, maar as 'n vaardigheid wat in samewerking met logiese en ander denke gebruik word, ten einde optimale kognitiewe hantering, beredenering en probleemoplossing en aanpassing te fasiliteer.
- Die kognitiewe ontwikkeling van adolessente stel hulle in staat om kognitief buigsaam te kan wees in die hantering en bemeestering van ontwikkelingstake, wat veral binne die Suid-Afrikaanse konteks, met onder andere teenstrydige en

dubbelbinding-boodskappe, 'n uiters komplekse taak kan wees. Die mate waartoe die adolessent daarin kan slaag om met behulp van kognitiewe buigsaamheid situasionele aanpassings te doen, kan bydra tot suksesvolle interaksie met hom-/haarself en met sy/haar leefwêreld.

- Kognitiewe buigsaamheid kan bydra tot 'n belewenis van persoonlike bevoegdheid binne 'n situasie – en dus psigologiese welstand - wanneer dit gaan oor die interpretasie en beoordeling van moeilike probleemsituasies waarvoor daar nie vinnige en eenvoudige oplossings is nie en 'n integrasie van verskillende aannames, waardes, perspektiewe en argumente gedoen moet word, ten einde tot 'n eie sinvolle gevolgtrekking te kom. Kognitiewe buigsaamheid se waarde en funksie is juis in die rol wat dit kan speel by denke en besluitneming in situasies waar voor-die-hand-liggende of “regte” oplossings of antwoorde nie vir die adolessent beskikbaar is nie.
- Kognitiewe buigsaamheid moet ook binne kultuur-historiese konteks gesien word. Adolessente binne 'n gesin en kultuur wat samewerking, gemeenskapsbelang en kollektiwisme beklemtoon, se kognitiewe beoordeling van kwessies kan aansienlik verskil van dié van portuurs binne 'n gesin en kultuur wat prestasie, persoonlike sukses en individualisme aanmoedig.
- Tradisionele kulturele waardes en denkwyses kan gevoelens van veiligheid en voorspelbaarheid tot gevolg hê. 'n Drastiese afwyking hiervan kan angs en besluiteloosheid meebring. Rigiede denkwyses kan in sodanige gevalle baie meer bevorderlik wees vir psigologiese welstand.

HOOFSTUK 4

PSIGOLOGIESE WELSTAND

4.1 INLEIDING

Aanvanklik is die konstruk **psigologiese gesondheid** gebruik om die afwesigheid van psigopatologie by mense aan te dui. In die verlede is psigologiese gesondheid, as gevolg van die beklemtoning van sekere simptomatologie, amper meer met psigologiese versteuring of patologie geassosieer, as met welstand.

So 'n uitsluitlike fokus op patogene simptomatologie en die somtydse deterministiese aannames wat daarmee gepaardgaan, slaag egter nie daarin om te verklaar hoekom sekere mense ten spyte van groot teenslae steeds psigologiese welstand openbaar en oor moeilike omstandighede triomfeer nie.

Heelwat kritiek teen die patogene benadering en baie onbeantwoorde vrae het derhalwe gelei tot 'n uiteindelijke fokusverskuiwing vanaf die patogene model na die huidige psigofortologiese perspektief in die Psigologie. Hierdie hoofstuk het dus ten doel om psigologiese welstand, soos wat dit binne die raamwerk van die psigofortologie voorkom, te verklaar en te verduidelik.

4.2 BEGRIPSVERKLARINGS VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND

Die afwesigheid van psigopatologie beteken nie noodwendig psigologiese gesondheid nie; ook beteken fisieke siekte nie dat psigologiese gesondheid afwesig is nie. In 1998 stel Wissing en Van Eeden 'n triangulering van metaperspektiewe voor, waarin patogene, salutogene en fortogene perspektiewe gesamentlik 'n verbeterde insig van psigologiese gesondheid gee. Hierdie navorsers het ook voorgestel dat die term psigologiese **welstand** die term psigologiese **gesondheid** vervang, omdat psigologiese welstand op die sterktes en bevoegdheids van iemand fokus. Die oorkoepelende konstruk, "psigofortologie", is deur Wissing en Van Eeden (1998) voorgestel om te verwys na die wetenskap van psigologiese sterktes. Om die

oorkoepelende begrip **psigofortologie** te verstaan, is dit nodig om kortliks die geskiedenis van die begrip **psigologiese gesondheid** in die Sielkunde na te gaan, en meer spesifiek salutogenese en fortigenese.

4.2.1 SALUTOGENESE

Salutogenese is die term wat deur Antonovsky (1979, 1988) aangebied was om na die oorsprong van psigologiese welstand te verwys. Hierdie term is afgelei van die Latynse woord “salus” wat gesondheid of welstand aandui en die Griekse woord “genesis” wat verwys na oorsprong. In teenstelling met ‘n patogene benadering, waar die fokus op siekte is, is die salutogene fokus op nie slegs die *afwesigheid* van siekte nie, maar die *aanwesigheid* van positiewe gesondheid en welstand.

Volgens Antonovsky (1988) is hier sprake van ‘n kontinuum waarmee beweging tussen siekte en welstand geïmpliseer word. Sekere faktore in iemand se lewe sal beweging na enigeen van die ooreenstaande pole beïnvloed. Wanneer psigologiese welstand ter sprake kom, is ‘n persoon se posisie op hierdie welstandskontinuum relevant (Van Eeden, 1996). Salutogenese fokus op mense se hantering van, en weerstand of sterktes teen stres. Hier is dus ‘n totale weg beweeg van die patogene model se fokus op siekte, na ‘n fokus op die persoon se posisie op die welstandskontinuum waarna hierbo verwys is (Antonovsky, 1988).

Binne hierdie benadering word stres as ‘n normale alledaagse verskynsel gesien. Hier word juis gefokus op die individuele hantering van stres, nie die vermyding of afwesigheid daarvan nie. Stres kan sowel positiewe as negatiewe gevolge inhou. Dit word gesien as die produk van belangrike uitdagings wat die mens op verskillende vlakke kan uitdaag en hom uiteindelik kan toerus met verbeterde hanterings- en copingsvaardighede. Moeilike, en soms negatiewe omstandighede, kan derhalwe vanuit hierdie benadering gesien word as uitdagings wat die potensiaal bevat om psigologiese groei by die mens teweeg te bring.

4.2.2 FORTIGENESE

Terwyl salutogenese verwys na die oorsprong van gesondheid, verwys fortigenese na die oorsprong van psigiese krag en psigologiese sterktes by die mens (Strümpfer,

2000). Ten einde die konsep “salutogenese” verder uit te brei, het Strümpfer (1995) die Latynse woord vir sterk, naamlik “fortis” en die woord “genesis” saamgevoeg om bogemelde te beskryf. Daar word binne die fortigene benadering derhalwe gefokus op individuele sterktes of beskermingsfaktore. Die fokus is nie, soos binne die patogenese, op risikofaktore nie. Fortigenese is in die algemeen, volgens Strümpfer (1995), ‘n meer beskrywende, omvattende en holistiese begrip as salutogenese.

4.2.3 PSIGOFORTOLOGIE

Om te verwys na die wetenskap van psigologiese sterktes, is die term “psigofortologie” deur Wissing en Van Eeden (1998) voorgestel. Psigofortologie behels ‘n wetenskaplike studie van die verskynsel “psigologiese welstand” wat binne hierdie wetenskapsterrein voorkom en is dus die teenpool van psigopatologie (Wissing, 2001). ‘n Wetenskaplike domein in eie reg word dus deur hierdie term geïmpliseer. Psigofortologie bou dus voort op Strümpfer se term “fortigenese”, wat hierbo bespreek is. Psigofortologie beklemtoon die oorsprong, aard, dinamika en uitbouing van psigiese krag en psigologiese sterktes op sowel individuele as gemeenskapsvlak.

Vanuit die literatuur daarvoor is dit opvallend dat daar ‘n wye verskeidenheid bepaalde konstrunkte en konsepte is wat poog om die essensie van psigologiese welstand raak te vat. Dit blyk dat psigologiese welstand die integrasie en interafhanklike samewerking hiervan behels en dat ‘n waterdigte skeiding van die konstrunkte wat hierna verwys, nie altyd moontlik is nie.

4.3 BEPAAALDE KONSTRUKTE GEASSOSIEER MET PSIGOLOGIESE WELSTAND

Ten einde voort te bou op die vorige konseptualiserings van psigologiese welstand, word enkele van die bepaalde konstrunkte waarna hierbo verwys is, bespreek. Die doel is om ‘n breë raamwerk te skep, waarbinne psigologiese welstand begryp kan word.

4.3.1 PERSOONLIKE EPISTOMOLOGIE

Modelle van psigologiese welstand impliseer die aanname dat 'n persoon wat oor psigologiese welstand beskik, die werklikheid op realistiese wyse moet kan waarneem, interpreteer en bemeester. Volgens Unger, Draper en Pendergrass (1986) word mense se waarneming en interpretasie van situasies en probleme beïnvloed deur hul persoonlike epistemologie of kennis- en ervaringsbasis. Persoonlike epistemologie vorm die persoon se siening van die wêreld en die werklikheid en behels sy/haar persoonlike aannames omtrent die realiteit. Volgens Madsen (1988) en ook Unger *et al.* (1986) funksioneer hierdie aannames buite die persoon se bewustheid, sodat dit nie deur die persoon hersien of krities geëvalueer word nie. Geslags-, demografiese, kulturele, persoonlike en sosio-ekonomiese veranderlikes speel 'n rol in die totstandkoming van 'n eie kennis- of ervaringsbasis. Die persoon se eie epistemologie sal hom/haar sensitief maak vir sekere spesifieke eienskappe binne situasies, wat nie noodwendig vir 'n ander persoon, met 'n ander kennisbasis, belangrik of opvallend sou wees nie. Dit sou volgens die navorsers derhalwe kon bydra tot die belewing - of afwesigheid - van psigologiese welstand.

4.3.2 PSIGOLOGIESE WEERBAARHEID

Psigologiese weerbaarheid is deur Saleeby (1996) geïdentifiseer as 'n belangrike komponent binne die psigofortologie wat bydra tot die belewing van psigologiese welstand (Cowen, 1991). Psigologiese weerbaarheid behels meer as slegs aanpassing by moeilike omstandighede: dit verwys ook na die manifestering van bevoegdheid en kompetensie, ten spyte van negatiewe omstandighede. Rauh (soos aangehaal deur Glantz & Johnson, 1999, p. 21) omskryf psigologiese weerbaarheid as "... the ability to draw on personal or social resources, the ability to detect contingencies and predictability in complex situations, and the ability to react flexibly." Psigologiese weerbaarheid verwys egter nie na dit wat Strümpfer (2000, p. 5) 'n "machismo image" noem, en wat somtyds onder mans en vroue voorkom nie. Hierdie tipe weerbaarheid kan gesien word as "pseudo-psigologiese" weerbaarheid, wat gekenmerk word deur geforseerde en oppervlakkige humor, minimalisering van emosie en aanduidings van vyandigheid.

Psigologiese weerbaarheid word deur Wolchick en Sandler (1997, p. 5) verklaar as: “...accomplishing positive developmental outcomes in the face of adversity.” Black en Krishnakumar (1998) sluit hierby aan deur psigologiese weerbaarheid te verklaar as die vermoë waaroor sowel individue as gemeenskappe beskik om, ten spyte van moeilike omgewingseise, uitdagings en remmende omgewingstressore steeds ‘n effektiewe vlak van coping te openbaar. Psigologiese weerbaarheid kan derhalwe gekonseptualiseer word as die vermoë om ten spyte van moeilike en negatiewe omstandighede steeds op psigologiese vlak positiewe gesondheidsuitkomste te bereik (Allen, 1998; LePage-Lees, 1997; Masten & Coatsworth, 1998; Saleeby, 1996). By psigologiese weerbaarheid moet daar dus stressore teenwoordig wees.

4.3.3 KONSTRUKTIEWE DENKE

Epstein (1993) definieer konstruktiewe denke as die vermoë om alledaagse lewensproblematiek met minimale stres op te los. Hy sien konstruktiewe denke ook as die voorloper vir buigsame, aanpassende gedrag. Hierdie skrywer reken dat konstruktiewe denkers buigsame denke openbaar met betrekking tot die interpretasie van gebeure, sodat daaropvolgende gedrag aangepas kan word by die eise wat aan hulle gestel word. Van Eeden (1996) meld dat konstruktiewe denke ‘n rol by persoonlike suksesbeleving, produktiwiteit en positiewe denke speel. Konstruktiewe denke toon veral tekens van iemand se buigsaamheid ten opsigte van kognisies, volgens Epstein (1993), en derhalwe ook by die hantering van en aanpassing by verskillende omstandighede. Die rol van konstruktiewe denke as ‘n hanteringsvaardigheid kan duidelik gesien word. Volgens Van Eeden (1996) is konstruktiewe denke ‘n belowende konstruk wat op teoretiese vlak geassosieer kan word met individuele coping asook met iemand se persoonlike epistemologie.

Herstrukturering van denke vind dus plaas weens die konstruktiewe prosesse wat hier ter sprake is. ‘n Groot aantal navorsers het vroeër verwys na die waarde van konstruktiewe denkprosesse vir die voortbring van nuwe idees en oplossings ten einde meer effektiewe aanpassing of ontmoeting van eise in verskillende situasies teweeg te bring (De Bono, 1971; Duncker 1945; Sternberg, 1988; Wertheimer,

1925). Die rol wat konstruktiewe denkprosesse dus by die belewing van psigologiese welstand kan speel, is duidelik.

4.3.4 GEHARDHEID

Die begrip “gehardheid” is deur Kobasa (1982) ontwikkel en is ook deur navorsers soos Antonovsky (1988), Scheier en Carver (1985) en Strümpfer (1990) gebruik. Volgens hulle het gehardheid sy oorsprong binne die eksistensialisme, en oefen gehardheid ‘n versagtende invloed uit op mense se belewenis van stres.

Kobasa (1982) is van mening dat die geharde persoon drie belangrike persoonlikheidseienskappe openbaar, naamlik toewyding, beheer en uitdaging. Toewyding verwys na investering in die waarheid, ‘n besef van eiewaarde en agting vir eie gedrag. Beheer behels die oortuiging dat die self eksterne gebeure kan beïnvloed en dus ‘n impak op die omgewing en omstandighede kan hê. Dit verwys ook na die aanvaarding van verantwoordelikheid om op te tree, maar nie te manipuleer nie. Utdaging is gebaseer op die opvatting dat verandering, en nie stabiliteit nie, die norm in die lewe is. Verandering word derhalwe te alle tye verwag. Dit word ook benader as ‘n uitdaging en ‘n potensiële geleentheid tot persoonlike groei.

Volgens Williams, Riels en Roper (1990) word persone wat minder gevoelig is vir die sosiale opinie, nie so maklik geaffekteer deur stresverwante toestande nie. Sosiaal geharde persone toon, volgens Campbell, Swank en Vincent (1991), beter hantering van verlies, ‘n hoër vlak van persoonlike aanpassing (Berwick, 1992) en verbeterde lewenskwaliteit (Evans, Pellizzari, Culbert & Metzen, 1993). Wanneer ‘n persoon se gehardheid eg is, behoort hy/sy ook, volgens Kobasa (1982), oor die eienskappe van dapperheid, assertiwiteit, vertrouwe, die vermoë om vrees te hanteer en te verduur, ‘n groot mate van individualiteit en die vermoë om te kan organiseer en te prioritiseer, te beskik.

Volgens Williams, Riels en Roper (1990) lei gehardheid tot die aktivering van transformerende copingstrategieë, wat dan ‘n versagtende effek op stresbelewenis het. Transformerende coping hou verband met kognitiewe interpretasie van gebeure

en lei tot die aktivering van kreatiwiteit. Dit lei dan tot die selektering en oorweging van probleemoplossingstrategieë wat sal meewerk tot suksesvolle hantering in 'n gegewe situasie. Die geharde persoon openbaar dus 'n gereedheid wat lei tot suksesvolle aanpassing by voortdurend veranderende omstandighede.

4.3.5 OPTIMISME

Volgens Chang (1997) is daar 'n direkte verband tussen optimisme en psigologiese welstand, as gevolg van die versagtende invloed wat dit uitoefen op die belewing van stres. Scheier en Carver (1992) en ook Chang (1997) definieer optimisme as positiewe toekomsverwagtinge. Optimisme word deur hierdie navorsers gesien as 'n persoonlike disposisie: as verskeie persoonlikheidskenmerke, waaronder selfesteem, lokus van kontrole en bemeestering. Optimisme lei, volgens Peterson en Bossio (1991), tot 'n hoër mate van persoonlike geluk, lewensdiversiteit en tevredenheid. Optimisme kan, volgens Marshall, Wortman, Kusulas, Hervig en Vickers (1992), geassosieer word met 'n positiewe gemoedstemming, terwyl pessimisme geassosieer word met negatiewe gemoedsbelewenisse.

Peterson en Bossio (1992) bring positiewe emosionaliteit en verbeterde aanpassing by lewensveranderinge in verband met optimisme. Optimisme hou ook, volgens Van Eeden (1996), verband met positiewe affek, positiewe aanpassingsgedrag en effektiewe coping. Hieruit kan afgelei word dat optimisme 'n belangrike aspek van psigologiese welstand is. Wissing en Du Toit (1994) wys egter daarop dat daar onderskei kan word tussen mindere en meerdere mates van *gesonde* optimisme, teenoor onrealistiese of naïewe optimisme.

4.3.6 SELFBEKWAAMHEID

Selfbekwaamheid het betrekking op die wyse waarop mense hul eie vermoëns en vaardighede beoordeel en hoe hierdie beoordeling verdere gedrag motiveer en versterk. Volgens Kleinke (1998) verwys selfbekwaamheid na die verwagting en selfvertroue van 'n persoon dat sy/haar response op situasionele eise 'n betekenisvolle effek sal hê. Kognitiewe aspekte van persoonlike bemeestering blyk hierby ter sprake te wees. Die konsep "selfbekwaamheid" kan teruggevoer word na

Bandura (1977) se teorie van selfbekwaamheid, wat voortvloei het vanuit die sosiale leerteorie. Hiervolgens word aannames omtrent en verwagtinge oor eie bekwaamheid verkry vanuit vier inligtingsbronne, naamlik prestasiebereiking, emosionele opwekking, verbale oortuiging en bemiddelingservarings. 'n Persoon se beoordeling en evaluasie van sy/haar selfbekwaamheid is, volgens Van Eeden (1996), 'n kognitiewe proses, wat gedoen word deur gebruik te maak van bogemelde inligtingsbronne. Die persoon se beoordeling van sy/haar eie bekwaamheid is derhalwe gekoppel aan spesifieke situasies. Inisiasie en volharding van sekere aksies sal derhalwe hierdeur beïnvloed en bepaal word.

Volgens Bandura (1989) is mense wat oor 'n hoë mate van selfbekwaamheid beskik, daartoe geneig om hulle tot hoër doelwitte te verbind en die nodige volharding te openbaar. Volgens hom is selfbewaamheid 'n goeie voorspeller van toekomstige gedrag. 'n Sekerheid van eie bekwaamheid en 'n gevoel van kompetensie ten opsigte van die hantering van lewenseise kan, volgens Bandura (1977), met psigologiese welstand in verband gebring word. Van Eeden (1996) meld dat persoonlike bemeestering fundamenteel is vir coping, probleemoplossing en gedragsverandering. Ook Lightsey (1994) is van mening dat selfbekwaamheid tot meer aktiewe copingsresponse lei.

4.3.7 SELFAKTUALISERING

Navorsers soos Abraham Maslow (1971) en Carl Rogers (1961) het dekades gelede reeds belangrike bydraes tot die psigofortologie gelewer met hul fokus op die psigologies gesonde persoon. Hoewel daar baie verskillende verklarings van selfaktualisering bestaan, is daar, volgens Van Eeden (1996), tog belangrike ooreenkomste daartussen soos dat selfaktualisering 'n wesenskenmerk is van die persoon wat oor psigologiese welstand beskik. Selfaktualisering sal egter vir verskillende mense en verskillende kulture verskillende dinge verteenwoordig.

“Selfaktualisering” is die term wat deur Maslow (1971) in verband gebring is met die optimaal funksionerende persoon. Selfaktualisering verwys na die mens se realisering van sy/haar inherente potensiaal tot vervulling en groei. Dit verwys na die wyses waarop persone met psigologiese welstand hul ideale verwerklik en doeltreffend en doelgerig lewe. Aspekte van die self speel 'n kernrol in individuele

gedrag en hou direk verband met psigologiese groei en psigologiese welstand. Maslow (1971) het persoonlikheidsienskappe soos die vermoë tot objektiewe waarneming, outonomie, selfaanvaarding, doelgerigtheid, kreatiwiteit, humor en onafhanklikheid met selfaktualisering en psigologiese welstand in verband gebring.

Vir Maslow (1971) was 'n persoon se planne en doelwitte, of *gebrek* aan planne en doelwitte vir die toekoms, uiters belangrik. Hiersonder sou groei nie beleef word nie. Groei, en dus ook selfaktualisering, vind volgens Maslow plaas wanneer bekende en voorspelbare omstandighede verruil word vir die onvoorspelbare onbekende.

4.3.8 KOHERENSIESIN

'n Verdere aspek wat aan psigologiese welstand verwant is, is koherensiesin of "sense of coherence," wat deur Antonovsky (1982, 1988) binne die salutogene model ontwikkel is. Koherensiesin word as volg deur Antonovsky (1982, p. 123) gedefinieer: "The sense of coherence is a global orientation that expresses the extent to which one has a pervasive, enduring though dynamic feeling of confidence that one's internal and external environments are predictable and that there is a high probability that things will work out as well as can reasonably be expected."

Koherensiesin behels dus 'n wete of vertrouwe dat die lewe hanteerbaar, verstaanbaar en sinvol is. Die uitdagings en eise wat vanuit die omgewing ontvang en verwag kan word, sal derhalwe verklaarbaar en betekenisvol wees. Die verwagting is ook dat daar interne en eksterne bronne sal wees wat betrokkenheid daarby sal vergemaklik (Antonovsky, 1979).

Antonovsky (1988) meld dat koherensiesin 'n algemene, stabiele en disposisionele lewensoriëntasie tot die mens se wêreld is. Dit mag tydens trauma en ontwrigting afneem, maar kan na afloop daarvan weer herstel. In moeilike omstandighede kan 'n sterk koherensiesin juis bydra tot meer effektiewe oorlewingsvaardighede. Antonovsky (1982) hipotetiseer ook dat 'n kragtige koherensiesin direkte fisiologiese gevolge het en positief met psigologiese welstand verbind kan word.

Wissing en Du Toit (1994) meen dat hierdie komponent van toepassing is op alle geslagte, klassestrukture, groepe en kulture.

4.3.9 LEWENSTEVREDENHEID

Lewenstevredenheid kan, volgens Diener, Emmons, Larsen en Griffen (1985), gesien word as 'n persoon se subjektiewe, kognitiewe beoordelingsproses ten opsigte van die kwaliteit van sy/haar lewe. Lewenstevredenheid is nie afhanklik van eksterne faktore nie, maar behels 'n vergelyking tussen die persoon se lewensomstandighede en 'n innerlike standaard wat hy/sy subjektief bepaal en gestel het (Myers & Diener, 1996). Die persoon se subjektiewe beleving kan kognitief of affektief van aard wees. Hy/sy beoordeel derhalwe sy/haar lewe deur middel van sowel kognitiewe as affektiewe prosesse, ten einde die eie lewenskwaliteit en dus die mate van subjektiewe welstand, te bepaal.

Volgens Brock (1993) kan lewenskwaliteit en –tevredenheid volgens verskillende benaderings geëvalueer word: deur die eie lewe te vergelyk met eie normatiewe ideale, die uitoefening van keuses wat lewenskwaliteit en –tevredenheid kan verhoog en laastens ook die persoonlike ervaring van lewenskwaliteit. Indien iemand sy/haar lewe dus as goed beleef, sal lewenskwaliteit en –tevredenheid ervaar word. 'n Kernvoorwaarde vir lewenskwaliteit is, volgens Brock (1993), egter dat die normatiewe ideale en keuses wat nagestreef word, binne die vermoë en bereik van die persoon en sy/haar beskikbare bronne moet wees.

Hoewel lewenstevredenheid relatief stabiel is, kan dit egter verander in reaksie op sekere lewensgebeure. Lewenstevredenheid toon ook 'n verband met emosionele welstand, omdat beide op evaluerende beoordelings berus (Pavot & Diener, 1993). Lewenstevredenheid kan dus fluktueer, en daarom moet die individu se kognisies, beoordelings en vergelykings, blootstellings en behoeftes in ag geneem word, voordat dit na sy/haar globale psigologiese welsyn veralgemeen word.

4.3.10 FORTALITEIT

Pretorius (1998) verduidelik fortaliteit as die krag of sterkte wat mense in staat stel om stres bevredigend te hanteer en steeds psigologies gesond te bly. Fortaliteit

verklaar hoe mense stresvolle uitdagings en moeilike situasies suksesvol hanteer. In hierdie verband verduidelik Pretorius (1997, p. 170): “Fortitude in essence, therefore is the strength derived from appraising ourselves and our world positively which enables us to cope with life stress.” Hierdie krag spruit dus voort vanuit ‘n positiewe beoordeling van die self, die omgewing en die ondersteuning wat van andere ontvang word. Fortaliteit omvat selfesteem, die gesin, waargenome sosiale ondersteuning, asook die belewenis van beheer oor die eie lewe en omstandighede. Volgens Wissing (2001) hou fortaliteit direk verband met psigologiese welstand.

Pretorius (1998) onderskei verskillende beoordelings wat ‘n mens in hierdie verband moet maak. ‘n Voorvereiste hiervoor is die vermoë tot ‘n globale, maar ook ‘n spesifieke beoordeling van die self. Hiervoor is ‘n sensitiewe bewustheid van die self en ook genoegsame selfkennis nodig. ‘n Bewustheid van eie vermoëns ten opsigte van eie bevoegdhede, bemeesterings- en probleemoplossingsvaardighede is derhalwe eerstens belangrik. Tweedens moet die persoon ook daartoe in staat wees om dit wat hy/sy binne gesinsverband beleef, positief te kan evalueer. Dit sluit in aspekte soos ondersteuning, gesinskohesie, gesinswaardes en die vlak van gesinskonflik. Laastens is ook die beoordeling van die hoeveelheid ondersteuning wat vanaf vriende en ander sosiale groeperings ontvang word, en beoordeling van die eie vrymoedigheid om hiervan gebruik te maak, noodsaaklik.

Dit blyk derhalwe dat fortaliteit daardie krag of sekuriteit is wat verkry word vanuit ‘n positiewe kognitiewe beoordeling van die self en die wêreld. Die persoon wat fortaliteit besit, beskik derhalwe oor positiewe beoordelings van die self, die gesin, omgewing en ondersteuning deur andere.

4.3.11 WAARGENOME SOSIALE ONDERSTEUNING

Waargenome sosiale ondersteuning verwys, volgens Van Eeden (1996), na ‘n persoon se *persepsie* dat hy/sy vanuit die omgewing ondersteuning, inligting en terugvoer ontvang. Dit verwys derhalwe na die mate waarin die persoon glo of kognitief beoordeel dat hierdie hulpmiddels tot sy/haar beskikking is.

Daar is reeds hierbo verwys na die belangrike posisie wat waargenome sosiale ondersteuning, volgens Pretorius (1997), speel in die voorkoms van fortaliteit as 'n faktor by psigologiese welstand. Ook ander navorsers (Guisinger & Blatt, 1994; Procidano & Heller, 1983) toon aan dat waargenome sosiale ondersteuning 'n belangrike faktor is in die hantering van stres en belewenis van psigologiese welstand. Daar is gevind dat persone wat tydens krisisse 'n gebrek aan sosiale ondersteuning beleef, meer geneig is tot die belewing van psigologiese ongemak en patogene simptomatologie (Daniels & Guppy, 1992) terwyl waargenome sosiale ondersteuning tot verbeterde hantering daarvan lei (Williams, Wiebe & Smit, 1992).

Die vermoë om wedersyds bevredigende verhoudings met andere te handhaaf waarbinne vertroulikheid, ondersteuning, emosionele intimiteit en inligting uitgeruil word, word deur 'n groot aantal navorsers as aanduidend van psigologiese welstand gesien (Croese, Nicholas, Gobble & Frank, 1992; Heaven, 1994; Masten & Coatsworth, 1998; Nielsen, 1996). Ook is daar, volgens Van Eeden (1996), sowel teoretiese as empiriese aanduidings dat sosiale ondersteuning 'n salutogene faktor is.

4.3.12 AANGELEERDE VINDINGRYKHEID

Aangeleerde vindingrykheid verwys na 'n persoonlikheidsrepertorium wat bestaan uit die denk-, selfkontrole- en gedragsvaardighede waarmee mense hulself en hul omstandighede reguleer (Meichenbaum, 1990; Rosenbaum, 1990). Hierdie vaardighede word, volgens die navorsers, mettertyd aangeleer en verskaf ook die grondslae vir verdere toekomstige leer. Aangeleerde vindingrykheid blyk die teenpool van aangeleerde hulpeloosheid te wees. Aangeleerde vindingrykheid beïnvloed nie persoonlike persepsie van 'n situasie nie; dit het wel 'n invloed op die persoon se houding en kognitiewe beoordeling van sy/haar eie bekwaamheid in die daaropvolgende hantering van die situasie.

Mense met 'n ontwikkelde, aangeleerde vindingrykheid aanvaar verantwoordelikheid vir die insette wat gelewer moet word en die moeite wat gepaard gaan met die behaal van uiteindelijke positiewe uitkomst in die hantering van situasies wat uitdagings bied. Die vindingryke persoon sal dus 'n verskeidenheid van vaardighede gebruik in situasies van hierdie aard. Van Eeden (1996) is van mening dat

aangeleerde vindingrykheid verder ook belangrik is by die beheersing van negatiewe kognisies en emosies.

Volgens Rosenbaum (1990) is aangeleerde vindingrykheid nie 'n volledig toegeruste bron van persoonlike bekwaamheid nie. In situasies waar dieselfde tipe eise dikwels herhaal word, speel aangeleerde vindingrykheid 'n belangrike rol. Dit is hierdie bekendheid wat die selfbekwaamheid van persone verder versterk en bydra tot psigologiese welstand.

4.4 FAKTORE WAT PSIGOLOGIESE WELSTAND BEÏNVLOED

Vir doeleindes van hierdie bespreking word daar vervolgens gekyk na ouderdom, geslag, individuele subjektiewe welstand, kognitiewe en intellektuele bevoegdhede asook kultuur en die rol wat dit mag speel ten opsigte van psigologiese welstand by die adolessent.

4.4.1 OUDERDOM

Die lewensstressors, ontwikkelingstake en spanning wat figureer tydens adolessensie, noodsaak hanteringsvaardighede wat voorheen nie nodig was nie. Dus is die adolessent tydens vroeë adolessensie, wanneer hy/sy met die laat adolessent vergelyk word, nog uiters beperk ten opsigte van 'n copingsrepertorium (Freydenberg, 1997). Soos wat adolessente egter meer bekend en vertrouwd raak met die verskillende tipes situasies waarmee hulle gekonfronteer word, ontwikkel hulle nuwe kognitiewe vaardighede, wat meebring dat hulle situasies meer effektief kan beheer (Boekaerts, 1996).

Daar blyk ook 'n verskil te wees tussen vroeë en laat adolessente ten opsigte van die oplossing van alledaagse problematiek. Tydens vroeë adolessensie kom emosie gefokusde probleemoplossing voor, terwyl laat adolessente meer gebruik maak van hanteringstrategieë wat spanning verminder – sommiges gebruik dus alkohol en ander negatiewe vorme van spanningsverligting (Folkman, Lazarus, Pimley & Novacek, 1987; Freydenberg, 1997). Dit blyk ook, volgens Ebata en Moos (1994),

dat laat adolessente meer aktief is ten opsigte van probleemoplossing en dat stressore as meer beheerbaar en as 'n groter uitdaging kognitief beoordeel word. Hulle behoort ook oor 'n groter sosiale ondersteuningsnetwerk te beskik.

Die verskil in ouderdom by vroeë en laat adolessente het ook bepaalde gevolge vir hul verhoudings, wat ook 'n belangrike bron van psigologiese welstand is. Vir vroeë adolessente is die aanvaarding en populariteit wat vanuit die portuurgroep verkry kan word, 'n belangrike bron van psigologiese welstand (Berk, 1991; Nielsen, 1996; Shaffer, 2002). By ouer adolessente dra een-tot-een heteroseksuele vriendskappe en verhoudings, wat tydens laat adolessensie gekenmerk word deur 'n hoër vlak van intimiteit en opregtheid weer by tot psigologiese welstandsgevoelens (Allen, 1998; Meyers & Taylor, 1998; Sprinthall & Collins, 1995; Stutterheim, 1995).

Dit blyk derhalwe dat selfs ouderdomsverskille in ag geneem kan word by die verstaan van psigologiese welstand tydens adolessensie.

4.4.2 GESLAG

Croese *et al.* (1992) meld dat daar belangrike geslagsverskille ten opsigte van psigologiese welstand bestaan. Onlangse navorsing (Claassens, 1997) toon ook aan dat daar belangrike verskille in die hantering van stressore, wat psigologiese welstand bedreig, tussen die geslagte aangetref word. Die vroulike geslag blyk meer gebruik te maak van logiese analise, emosionele ontlading en ondersteuning deur andere wanneer hul psigologiese welstand bedreig word. Newcomb, Huda & Bentler (1986) het ook geslagsverskille ten opsigte van die persepsie van stressore gevind. Adolessente meisies beskou stresvolle gebeure in 'n veel ernstiger lig as adolessente seuns en meisies beoordeel algemene probleme ook as meer kompleks en bedreigend as wat seuns dit doen (Allen & Hiebert, 1991).

Gebeure wat meisies se welstand bedreig, word meestal geassosieer met hul interpersoonlike verhoudings en die rol wat hulle binne 'n sekere situasie beklee. In teenstelling hiermee sentreer seuns se probleme dikwels rondom die afreageer van woede (Kurdek, 1987) en riskante, "manlike" gedrag (Freydenberg, 1997). Volgens

Pugliesi (1995) kan hierdie verskille waarskynlik verklaar word deur differensiële blootstelling en differensiële kwesbaarheid. Seuns en meisies word ook verskillend gesosialiseer met betrekking tot verwagtinge oor aanvaarbare hanterings- en aanpassingsgedrag (Bem, 1996; Gilligan, 1982; Freydenberg, 1997).

Literatuur rakende die rol van geslag by psigologiese weerbaarheid en psigologiese welstand is soms ook teenstrydig. Sommige studies dui daarop dat meisies meer teen risiko's gebuffer is as seuns (Masten & Coatsworth, 1998; Tiet *et al.*, 1998). Ander navorsing (Luthar & Zigler, 1991; Werner & Smith, 1982) bevind dat vroulikheid tot op 10-jarige ouderdom 'n beskermende faktor kan wees. In die daaropvolgende 10 jaar van die verskillende geslagte se lewens is hierdie neiging egter omgekeerd.

Beide geslagte sal egter weens 'n verskeidenheid van faktore 'n eiesoortige hanteringsrepertorium en bevoegdheid ontwikkel, met behulp waarvan stresvolle omstandighede en problematiek hanteer sal word, sodat psigologiese welstand tot 'n mindere of meerdere mate gehandhaaf kan word. (Werner & Smith, 1982).

4.4.3 INDIVIDUELE SUBJEKTIEWE WELSTAND

Subjektiewe welstand hou, volgens Diener en Suh (1997), verband met 'n persoon se persoonlike, subjektiewe ervaring van sy/haar lewe. Hier is dus sprake van 'n kognitiewe beoordelingsproses, asook die kognitiewe ervaring van bevrediging, al dan nie. Bowling, Farquhar en Grundy (1996) definieer subjektiewe welstand as 'n mens se eie beoordeling van sy/haar eie lewe. Die eie lewe kan, volgens die navorsers, ook beoordeel word deur te let op diskrepanse wat mag bestaan tussen aspirasies en doelwitbereiking. Subjektiewe welstand veronderstel nie die afwesigheid van negatiewe affek of omstandighede nie en kan ook nie gelyk gestel word aan oppervlakkige, tydelike, leë hedonisme nie. Die oorsprong daarvan moet binne die persoon self gevind word.

Hoewel fisieke aantreklikheid, intelligensie, materiële welvaart, gewildheid, sport- en ander prestasies en posisie bepaalde invloede op die adolessent uitoefen, bring dit egter nie noodwendig – of outomaties - subjektiewe welstand by hom/haar mee nie.

Diener en Suh (1997) meld dat subjektiewe welstand uit lewenstevredenheid, aangename affek en onaangename affek bestaan. Terwyl affek meer verwys na 'n emosionele belewenis, word lewenstevredenheid meer met kognisie geassosieer. 'n Predominansie tot aangename affek beïnvloed, volgens Diener en Diener (1996), gedrag op verskillende wyses en hou die mens gemotiveer om positiewe omstandighede na te streef, wat dan bepaalde gevolge vir welstand het. Dit vervul ook belangrike funksies: dit maak identifisering van bedreigings en negatiwiteite 'n vinnige, maklike proses en dit stel die mens ook in staat om op verskillende vlakke te oorleef. Dit versterk, volgens Diener en Diener (1996), ook die waarskynlikheid dat vaardighede geïmplementeer sal word om die gunstige omstandighede te laat voortduur. Dit motiveer die mens voorts tot kreatiwiteit en sosialiteit.

Die beleving van individuele, subjektiewe welstand betrek belangrike kognitiewe funksies. Kognitiewe beoordeling van die eie lewe as vervullend en positief, of as stimulusarm en beperkend, het dus bepaalde gevolge vir die adolessent se psigologiese welstand.

4.4.4 KOGNITIEWE EN INTELLEKTUELE BEVOEGDHEDE

Kognitiewe en intellektuele bevoegdheid is 'n belangrike psigologiese weerbaarheidsfaktor, wat 'n kernrol in psigologiese welstand speel (Claassens, 1997; Epstein, 1993; Lightsey, 1994; Wissing 2001). Intellektuele vermoë kan vir die adolessent lei tot prestasie op verskillende lewensterreine, nie slegs ten opsigte van die sosiale en skolastiese situasie nie. Beredenering van kwessies, besluitneming, beoordeling van die waarde of moeilikheidsgraad van alledaagse problematiek en situasionele aanpassing, betrek almal kognitiewe prosesse en is deel van die adolessent se daaglikse bestaan. Psigologiese welstand en sukses op hierdie terreine is dus ten nouste verbind met kognitiewe en intellektuele bevoegdheid.

Die rol wat sterk, intellektuele vermoëns by psigologiese welstand speel, word deur verskeie studies beklemtoon. Dit kan, volgens Wolin en Wolin (1993), duidelik gesien word in intelligente persone se *insig*, wat die psigiese gewoonte om vrae te vra oor die self en eerlike antwoorde daarop te vind, behels. Anthony (1987)

beklemtoon die goeie *bepanningsvermoë* van intelligente mense by psigologiese welstand, terwyl Kümpfer (1999) melding maak van die psigologiese welstand wat voortvloei uit die intelligente persoon se verbeterde vermoë tot *probleemoplossing*. 'n Verdere voordelige gevolg van intelligente denke is, volgens Jacobs en Wolin (1991) en Kümpfer (1999), gevorderde morele redenering. Verskeie navorsers het ook *kognitiewe buigsaamheid* met intelligente denke in verband gebring, soos reeds bespreek in Hoofstuk 2 onder Paragraaf 2.2.2.

Die ontwikkeling van twee uiters belangrike kognitiewe vermoëns tydens adolessensie, naamlik hipoteties-deduktiewe redenering en induktiewe redenering (Piaget, 1972; 1977) stel die adolessent in staat tot wetenskaplike denke en 'n veel hoër denkvlak as in die voorafgaande ontwikkelingsfases. Vir die adolessent het dit die gevolg dat probleemsituasies en verskynsels op wetenskaplike wyse ondersoek kan word. Tydens adolessensie gebruik die persoon ook 'n baie groter verskeidenheid van kognitiewe handeling en strategieë tydens probleemoplossing en kan sake ook vanuit verskillende perspektiewe beskou word (Piaget, 1977; Sternberg, 1997).

Die belangrikheid van die adolessent se kognitiewe prosessering van problematiese, negatiewe en adversiewe gebeurtenisse, en die vorming van 'n kognitiewe raamwerk ten einde sin uit die gebeurtenis te maak, word deur Garbarino, Kostelny en Dubrow (1991) beklemtoon, wanneer adolessente se psigologiese welstand ter sprake kom. Volgens Wallach (1993) is 'n persoonlike interpretasie, wat vertroue en bevoegdheid by die adolessent ná negatiewe gebeure ondersteun en dus psigologiese welstand kan herstel, noodsaaklik.

Die belangrikheid van intelligensie en die metakognitiewe vaardighede waartoe dit toegang verleen aan 'n persoon, kan duidelik met psigologiese welstand verbind word.

4.4.5 KULTUUR

Ten spyte van die feit dat adolessente ontwikkelingstake universeel is, verskil kulture tog ten opsigte van sosialisering en die grootmaak van kinders. Sekere gedrag,

asook die gebruik van sekere hanteringsvaardighede en probleemoplossingsmetodes, word binne verskillende kulture aangemoedig of ontmoedig. Kinders en adolessente word ook van verskillende modelle voorsien: ouers en ander lede vanuit die adolessent se sosiale netwerk en gemeenskap dien as modelle vir sekere gedrags- en hanteringswyses (Boekaerts, 1996).

Daar is reeds onder Paragrafe **3.4.1.** en **3.4.2.** in Hoofstuk **3** verwys na die noodsaaklikheid om in Suid-Afrika, wat 'n multikulturele lewenskonteks verteenwoordig, sensitief te wees vir en bewus te wees van kulturele verskille. 'n Onderzoek na, en begrip van, psigologiese welstand binne 'n multikulturele opset soos in Suid-Afrika, sou dus totaal onvolledig wees indien kultuur nie in ag geneem word nie.

Kennis en gebruike binne 'n persoon se kultuur word deur iemand in daardie kultuur geïnternaliseer, en dit verskaf 'n basiese raamwerk, plan en struktuur vir die lewe van daardie persoon. Dit sal ook 'n sleutelrol speel in mense se persepsies, kognisies, waardes en gedrag en ook ten opsigte van bemeestering van die omgewing (Lightsey, 1994; Wissing, 1995). Binne individualistiese kulture word selfaktualisering, kompetisie, outonomie en onafhanklikheid byvoorbeeld hoog geag. Binne kollektivistiese kulture word persoonlike doelstellings geformuleer teen die agtergrond van die doelstellings en prioriteite van die groep en word navolgingsgedrag, mededeelsaamheid en samewerking hoog geag (Triandis, 1996).

Subjektiewe welstand, waarna in Paragraaf **4.4.3.** verwys is, kom ook op groeps- en kulturele vlak voor. Diener, Diener en Diener (1995) se studies het gevind dat faktore soos inkomste, sosiale gelykheid en menseregte verband hou met subjektiewe welstand. Op nasionale vlak sal 'n kultuurgroep se subjektiewe welstand derhalwe sterk beïnvloed word deur die mate waartoe die samelewing of regering van die dag hom/haar toelaat en in staat stel om basiese behoeftebevrediging te ervaar, doelstellings te bereik en nuwe geleenthede te ontgin (Smith & Stones, 1999; Stevens & Lockhat, 1997). Dit blyk dus dat daar sekere kernelemente ten opsigte van subjektiewe welstand by sowel individue as groepe ter sprake is, naamlik 'n tevredenheid met die lewe, die positiewe affek wat daarmee gepaard gaan en die realisering van self geformuleerde doelstellings.

Volgens Triandis (1996) word daar ook ten opsigte van selfkonsep en persoonlike doelwitte verskille in verskillende kulture aangetref. Bond en Smith (1996) verwys ook na verskille tussen kulture ten opsigte van kognitiewe raamwerke, beoordelingsprosesse en emosionaliteit. Kruiskulturele navorsers (Bond & Smith, 1996; Smith & Stones, 1999; Stevens & Lockhat, 1997; Triandis, 1996) verwys almal na die sterk kulturele aard van identiteit en die moontlikheid dat hier ook sprake mag wees van 'n kulturele psigologie.

Verskille in die *aard* van psigologiese welstand onder adolessente kan dus verwag word in kulture wat van mekaar verskil ten opsigte van 'n kollektivistiese, teenoor 'n individualistiese oriëntasie (Smith & Stones, 1999; Stevens & Lockhat, 1997).

4.4.6 SAMEVATTING

Bogenoemde faktore kan 'n belangrike rol in psigologiese welstand onder adolessente speel. Veral relevant binne die Suid-Afrikaanse konteks is die kulturele verskille ten opsigte van psigologiese welstand, die moontlikheid dat daar 'n subjektiewe welstandsgevoel onder sekere groepe of kulture kan voorkom en die moontlikheid dat daar by verskillende kulture 'n eiesoortige "psigologie" teenwoordig kan wees. Dit is alles aspekte wat veral in hierdie studie in gedagte gehou moet word.

4.5 MODELLE VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND

Die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand is die fokus van hierdie navorsing en modelle van psigologiese welstand waarbinne kognisie 'n belangrike rol beklee, is derhalwe geselekteer vir bespreking.

4.5.1 MODELLE VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND WAARIN KOGNISIE 'n BELANGRIKE ROL SPEEL

Ten opsigte van modelle waarbinne kognisie figureer, kan onderskei word tussen modelle vanuit die salutogene/fortigene paradigma, waarin kognisie 'n belangrike rol

speel, en modelle soos dié van Epstein en Meier (1989) en Lightsey (1996) waarbinne kognisie nie slegs 'n belangrike rol nie, maar die primêre rol speel (Brown, 2002).

4.5.1.1 Modelle vanuit die salutogene/fortigene paradigma

Die volgende modelle fokus op sowel psigologiese as fisieke welstand en verwys na verskillende aspekte wat 'n bydraende rol ten opsigte van welstand speel. Binne hierdie twee modelle word kognisie ook as 'n belangrike faset van psigologiese welstand gereken.

4.5.1.1.1 Antonovsky se Weerstandshulpbronmodel (1979)

Volgens Antonovsky (1979) se model van psigologiese welstand beskik 'n mens in 'n mindere of meerdere mate oor verskillende algemene weerstandshulpbronne (Antonovsky, 1979, p. 99), deur middel waarvan jy, ten spyte van stresvolle lewensomstandighede, steeds daarin slaag om psigologies gesond te bly. Samewerking tussen die verskillende weerstandshulpbronne lei uiteindelik tot 'n spesifieke lewensoriëntasie, naamlik koherensiesin.

Koherensiesin kan gesien word as 'n dinamiese aspek van psigologiese welstand. Antonovsky (1988) beskou koherensiesin as 'n disposisionele oriëntasie, wat 'n belangrike rol beklee binne die iemand se psigologiese funksionering. Dit bestaan uit drie, ineenskakelende komponente of fasette, naamlik verstaanbaarheid, beheerbaarheid en sinvolheid.

Koherensiesin behels dus 'n wete of 'n aanvaarding en vertrouwe by die persoon dat die lewenseise wat aan hom/haar gestel sal word, betekenisvol en hanteerbaar sal wees. Antonovsky (1979) se salutogene model postuleer dus 'n komplekse wisselwerking tussen stressore, 'n persoon se weerstandshulpbronne, koherensiesin en uiteindelijke welstandsuitkomstes.

(a) **Weerstandshulpbronne**

- ◆ **Fisieke en biochemiese weerstandshulpbronne** verwys na alle interne prosesse wat gesondheid handhaaf en beskerm. Aanpassingsvermoë en buigsaamheid ten opsigte van die ontmoeting en hantering van gekompliseerde en moeilike lewenseise word beklemtoon. Antonovsky beklemtoon egter ook dat 'n oormaat buigsaamheid chaos kan meebring.
- ◆ **Artefakte en materiële weerstandshulpbronne** behels materiële goedere en fisieke en woningsmiddele, persoonlike en interpersoonlike mag, status, asook die beskikbaarheid van, en toeganklikheid tot dienste. Die inhoud en betekenis van hierdie weerstandshulpbronne word deur die kultuur waarbinne dit voorkom, bepaal.
- ◆ **Kognitiewe en affektiewe weerstandshulpbronne** beteken vir hom veral twee kerneienskappe, naamlik kennis-intelligensie en ego-identiteit. Kennisintelligensie kan beskou word as onderrigvlak, tegnologiese ontwikkelingsvlak, wysheid, asook vaardighede waarmee kennis verder bekom kan word. Hy beskou dit as 'n weerstandshulpbron wat 'n kernrol speel in die hantering van alledaagse problematiek. Kennisintelligensie, tesame met 'n bewustheid van persoonlike vermoëns, laat 'n persoon toe om sy/haar beoordeling van problematiek op 'n buigsame en rasonele wyse te doen. Hanteringsvaardighede wat in hierdie proses oor 'n lang tyd gevestig word, kan bydra tot die vorming van 'n verdere weerstandshulpbron. Ego-identiteit word as 'n affektiewe weerstandshulpbron gesien, wat bestaan uit 'n innerlike selfsin, 'n geïntegreerde, stabiele, buigsame self, 'n self wat verbind is aan die sosiale en kulturele konteks, asook 'n outonome self.
- ◆ **Waarde-houdingsgerigte weerstandshulpbronne** verwys na die wyses waarop probleme opgelos en oorbrug kan word. Vir Antonovsky is 'n persoon se *kognitiewe beoordeling* van die stressor, met inagneming van beskikbare hulpbronne in die situasie en sy eie kwesbaarheid, van die uiterste belang. Volgens hom is die ideaal dat beoordeling met *rasionaliteit*, *insig* en *buigsaamheid* gedoen moet word. Die probleemoplossingsvermoë of copingsresponse wat uit sodanige beoordeling spruit, openbaar *rasionele denke*, *buigsame inagneming van alternatiewe*, asook *insig* ten opsigte van

die antisipering van sekere uitkomst. Probleemoplossingsvaardighede wat hierdie kenmerke dra, is volgens hom, effektiewe weerstandshulpbronne vir die bemeesting van toekomstige problematiek.

- ◆ **Interpersoonlik-relasionele weerstandshulpbronne** behels iemand se betrokkenheid by, toewyding aan en behorendheid tot interpersoonlike verbintnisse. 'n Gebrek hieraan verskerp persoonlike kwesbaarheid. Antonovsky onderskei drie verskillende vorme van toewyding, naamlik behorendheid tot 'n groep (voortgesette toewyding), vervulling van individuele behoeftes binne die groep (kohesiewe toewyding) en morele en normatiewe aanvaarding van groepsaktiwiteite (kontroletoewyding). Toewyding is egter slegs 'n voordelige weerstandshulpbron, indien wederkerigheid tussen die individu en die groep voorkom.
- ◆ **Makro-sosiokulturele weerstandshulpbronne** bestaan uit die belangrike rol wat kultuur speel in die bemeesting van stressore. Kultuur verskaf aan 'n persoon sy/haar plek in die lewe deur middel van rol, taal, norms en lewenskonteks. Deur middel van die prosesse van roetineherhaling en internalisering van kultureelgebonde inligting en gebruike verskaf kultuur antwoorde op lewensproblematiek en –vraagstukke. Religieuse betrokkenheid, ritualistiese geloofsbeoefening en geestelikheid is ook binne makro-sosiokulturele konteks 'n belangrike weerstandshulpbron deurdát dit interpersoonlike verbintnisse en interpersoonlike kohesie versterk.

Samevattend kan die weerstandshulpbronne dus in drie groepe verdeel word: Dié wat die bevordering van aanpasbaarheid op die fisiologiese, biochemiese, psigologiese, kulturele en sosiale vlakke behels; dié wat diepgaande, onmiddellike en blywende verbintnisse en toewyding aan andere bevorder, en dié wat geïnstusionaliseerde verbintnisse tussen die individu en die gemeenskap as 'n geheel bevorder.

(b) Die rol van kognisie in die model

Wanneer Antonovsky (1979) die begrip “kennis-intelligensie” gebruik, verwys hy na die breë konsep van kognisie. Daar is reeds hierbo verwys na die verskillende aspekte wat Antonovsky daarby insluit. Uit die volgende bespreking van

weerstandshulpbronne word dit duidelik watter belangrike rol kognisie in dié begrip speel.

◆ ***Beoordeling, probleemoplossing en hantering van stressore:***

Volgens hom het die kombinasie van kognisies enersyds en insig in die eie sterktes en vermoëns andersyds, belangrike gevolge vir iemand se probleemoplossingsvermoë. 'n Mens se kognitiewe beoordeling van die stressor of probleemsituasie, evaluasie en gebruikmaking van sy/haar beskikbare hulpbronne, en taksering en inagneming van sy/haar eie kwesbaarheid speel 'n sleutelrol hierin. Dit stel 'n persoon in staat om sy/haar hantering en oplossing van problematiek en lewensstressore op 'n rasionele en buigsame wyse te kan doen. Die wenslikheid van rasionele, en dus kognitiewe, prosesse word beklemtoon.

◆ ***Koherensiesin***

Kognisie hou ook baie sterk verband met koherensiesin. Die verbintenis tussen kognisie en koherensiesin is duidelik wanneer die omskrywing van koherensiesin as die *mate waartoe 'n persoon ervaar dat die lewe verstaanbaar, beheerbaar en sinvol is*, ontleed word. Verstaanbaarheid beteken dat iets op 'n *kognitiewe vlak* sin maak en dus begryplik is. Beheerbaarheid hou verband met die mate waartoe 'n persoon die persepsie – of *kognitiewe indruk* - gevorm het dat toereikende hulpbronne beskikbaar is vir die probleemoplossing voorhande. Kognisie is ook ooglopend sentraal in hierdie faset van koherensiesin. Slegs ten opsigte van die faset van sinvolheid, wat verwys na die *emosionele betekenis* wat 'n persoon in 'n sekere saak of situasie vind, is affektiewe aspekte van meer belang as kognisie. Dit hou duidelik verband met die mate van emosionele belegging in die saak of situasie ter sprake.

4.5.1.1.2 Die Sisteemmodel van Seeman (1989)

Die konseptualisering van psigologiese welstand begin vir Seeman (1989) by die verklaring van die konsep “organismiese integrasie”. Met die term “organismies”

bedoel hy 'n proses wat al die gedragssubsteme omvat. Die term “integrasië” verwys na die aard van die kommunikasie, of die aard van die transaksies wat tussen die verskillende substeme van gedrag plaasvind.

(a) Die gedragssubsteme

Die substeme binne Seeman se sisteemmodel (1989) kan verdeel word in die ondergemelde **fisieke** (biochemies, fisiologies en perseptueel) en **psigologiese** (interpersoonlik-ekologies en kognitief) substeme:

- ◆ **Die biochemiese substeeem** verwys na die immunitetsisteem en alle biochemiese prosesse wat op gesondheid betrekking het. Volgens hom dra die werking van die biochemiese substeeem positief by tot effektiewe hantering van lewensstressore en –problematiek.
- ◆ **Die fisiologiese substeeem** bestaan uit die werking van oordragstowwe wat betrokke is by die oordra van informasie tussen die verskillende substeme. Daar kan, volgens hom, 'n kwalitatiewe onderskeid gemaak word tussen die terugvoer en informasie-oordragprosesse van gesonde teenoor ongesonde persone.
- ◆ **Die perseptuele substeeem** behels alle sensoriese funksies en verwys na die verband tussen persepsie en kognisie. Hy meen dat mense wat gekenmerk word deur goeie perseptuele funksionering in staat is tot optimale differensiasie van sensoriese informasie. Dit lei derhalwe tot groter beskikbaarheid van verdere informasie en dra uiteindelik by tot meer effektiewe besluitneming.
- ◆ **Die interpersoonlik-ekologiese substeeem** verwys na die mens se interaksionele patrone met sy/haar omgewing en ook na sy/haar persoon-tot-persoon verbintenisse. Hy dui aan dat interpersoonlike interaksie wat deur 'n hoë graad van kwaliteit gekenmerk word, bydra tot verhoogde psigologiese welstand. Interaksionele patrone met die omgewing wat tot die ervaring van selfbekwaamheid en beheer lei, kan ook met *algehele* gesondheid en psigologiese welstand in verband gebring word.

- ◆ **Die kognitiewe subsisteem** sluit kognitiewe funksies soos byvoorbeeld beoordeling in, en word in hierdie model beskryf as 'n belangrike sisteem by individuele psigologiese welstand as gevolg van die *invloed* wat dit op al die ander subsisteme uitoefen. Seeman glo dat 'n persoon deur bepaalde denkpatrone en denkwyses al die ander subsisteme op 'n positiewe wyse kan beïnvloed. Volgens hom toon studies dat selfdefinisie, selfpersepsie, en 'n subjektiewe belewenis van beheer en kontrole, 'n sleutelrol speel in die handhawing en bevordering van psigologiese welstand.

By die geïntegreerde of die psigologiese gesonde persoon is daar, volgens hierdie model, duidelike, onverhinderde kommunikasie tussen hierdie subsisteme, sodat wedersydse kongruente stelle inligting verkry word. Hierdie proses lei tot die beskikbaarheid en vestiging van 'n groter inligtings- of kennisbasis, wat aangewend kan word by besluitneming en optrede.

Organismiese integrasie maksimaliseer dus die inligting tot die persoon se beskikking, wanneer besluitnemingsprosesse en optrede vereis word, of effektiewe probleemoplossing ter sprake is, en kan lei tot verbeterde hanterings- en probleemoplossingsvaardighede. Hoewel die subsisteme in 'n sekere hiërargiese orde gerangskik is, word dit geensins beweer dat die subsisteme in 'n spesifieke of lineêre ordepatroon met mekaar kommunikeer nie. Kommunikasie kan tussen enige subsisteme op enige wyse plaasvind, maar moet te alle tye binne die konteks van die totale organismiese integrasie begryp word.

In hierdie model word interafhanklike samewerking tussen die subsisteme as voorvereiste vir psigologiese welstand beklemtoon. Gesonde psigologiese funksionering is in hierdie model slegs moontlik, indien daar duidelike en kongruente kommunikasie tussen die onderskeie subsisteme bestaan.

(b) Die rol van kognisie in die model

Vir Seeman (1989) speel kognisie 'n kernrol in hierdie model, en wel deurdat:

- ◆ kognisie selfs die biochemiese, fisiologiese en perseptuele sub sisteme kan beïnvloed of manipuleer om tot verhoogde psigologiese welstand te lei;
- ◆ kognisie 'n direkte invloed kan uitoefen op psigologiese welstand deur middel van die definiëring van die self, persepsie van die self en die subjektiewe ervaring van beheer of kontrole;
- ◆ kognisie 'n sleutelrol speel in 'n persoon se bekwaamheid en effektiwiteit ten opsigte van interpersoonlike verbintenisse. Kognisie beïnvloed ook iemand se interaksiepatrone met sy/haar omgewing.

4.5.2 KOGNITIEWE MODELLE VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND

Modelle van psigologiese welstand waarbinne kognisie die *primêre* rol speel, is Epstein se Konstruktiewe Denkemodel (1993) en Lightsey se Prosesteoriemodel (1996).

4.5.2.1 Epstein se Konstruktiewe Denkemodel (1993)

Epstein (1992) se model van psigologiese welstand het ontwikkel vanuit sy waarnemings en gevolgtrekkings dat hoogs intelligente persone nie noodwendig oor hoogs effektiewe probleemoplossingsvaardighede beskik nie. Hy het hieruit afgelei dat daar 'n vorm van praktiese intelligensie moet bestaan, 'n konsep wat hy **konstruktiewe denke** genoem het. Sy model van psigologiese welstand is gebaseer op sy teorie van persoonlikheid, binne welke raamwerk konstruktiewe denke funksioneer.

Konstruktiewe denke is primêr in sy konseptualisering van psigologiese welstand. Om hierdie konsep binne die raamwerk van sy persoonlikheidsteorie te posisioneer word die persoonlikheidsteorie vervolgens kortliks verduidelik.

4.5.2.1.1 Die kognitief-eksperiënsiële persoonlikheidsteorie

Daar is volgens Epstein (1993) se kognitief-eksperiënsiële persoonlikheidsteorie, die volgende drie semi-onafhanklike sisteme in werking ten opsigte van die persoonlikheid:

- **Die rasionele sisteem**, wat die sisteem is wat met abstrakte leer in verband gebring word en wat deur intelligensiekwosient gereflekteer word. Die rasionele sisteem funksioneer volgens die reëls van logika en is op 'n bewuste vlak betrokke by kognitiewe prosesse soos oorweging en beredenering.
- **Die eksperiënsiële sisteem**, wat op voorbewuste vlak funksioneer met sy eie stel reëls en wat meer outomaties, nie-verbaal en holisties van aard is. Die eksperiënsiële sisteem word geassosieer met ervaringsleer en hou gevolglik ook met praktiese intelligensie verband. Denke is veel minder georden; dit prosesseer inligting baie vinniger as die rasionele sisteem, en is baie nou aan emosies verbind. Verder is die eksperiënsiële sisteem gerig op onmiddellike optrede, en is baie minder deurdag en beredeneerd as die rasionele sisteem.
- **Die assosiatiewe sisteem**, wat op 'n onbewuste vlak funksioneer en wat waargeneem kan word in veranderde toestande van bewussyn, soos drome en hipnotiese beswyming.

Epstein maak die aanname dat die eksperiënsiële sisteem verantwoordelik is vir die mens se vertolking en hantering van daaglikse gebeure en problematiek. Sy model van psigologiese welsyn sluit derhalwe deur middel van die eksperiënsiële sisteem – wat hy operasionaliseer as *konstruktiewe denke* - aan by sy persoonlikheidsteorie. Die eksperiënsiële sisteem, en derhalwe *konstruktiewe denke*, is dus die belangrikste bepaler van aanpassing en psigologiese welstand.

Konstruktiewe denke is saamgestel uit algemene probleemhanteringsvermoë, wat weer saamgestel is uit sekere breë vermoëns, wat op hul beurt weer differensiëer in spesifieke vaardighede. Die breë vermoëns is emosionele hanteringsvaardighede, kategorieëse denke, naïewe optimisme, gedragsverwante probleemoplossingsvaardighede, esoteriese denke, en persoonlike bygelowigheid.

4.5.2.1.2 Die komponente van konstruktiewe denke

Die volgende komponente van konstruktiewe denke word deur Epstein (1993) gekonseptualiseer:

◆ Globale konstruktiewe denke

Globale konstruktiewe denke verwys na buigsaamheid van denke. Goeie konstruktiewe denkers pas hul denkwyse aan by die situasionele eise ten einde 'n situasie effektief te hanteer. Verminderde kategoriese denke, bygelowigheid en esoteriese denke kom by goeie konstruktiewe denkers voor. Vaardige konstruktiewe denkers handhaaf 'n balans tussen optimisme en pessimisme, algehele aanvaarding en vermyding. Die fokus is egter deurentyd op probleemoplossing. Globale konstruktiewe denke sluit die ander komponente van konstruktiewe denke in en dui op goeie emosionele en gedragsoplossingsvaardighede.

◆ Emosionele hanteringsvaardighede

Emosionele probleemhantering of coping verwys na die kognitiewe hantering van moeilike situasies sodat minder stres ervaar word. Emosionele probleemhantering word ook in verband gebring met die vermyding van negatieweiteit en is dus nie daarop gerig om sterk emosie te ontlok nie. Mense wat van hierdie hanteringsvaardigheid gebruik maak, is nie oormatig sensitief vir negatiewe kritiek, mislukking of verwerping nie, oor reageer nie graag nie en is ook nie voortdurend bekommerd nie. Negatiewe emosies word hanteer sonder gedurige selfverwyte. Emosionele probleemhanteerders blyk emosioneel meer gelykmatig te wees en ervaar derhalwe minder stres in hul daaglikse lewe. Oneffektiewe emosionele hantering blyk, volgens hom, die kognitiewe komponent van neurose te wees.

◆ Kategoriese denke

Dit verwys na 'n digotomiese, swart-en-wit tipe denke waarin belangrike fyner differensiasie misgekyk word. Dit lei derhalwe tot vooroordeel, simplistiese persepsie van probleme en ooreenvoudigde probleemoplossing. Wanneer sodanige denker egter gekonfronteer word met situasies waarvoor daar nie in hul stereotipes voorsiening gemaak is nie, is irritasie, frustrasie en woede dikwels die gevolg.

Kategorieese denke het egter die belangrike voordeel dat dit iemand tot vinnige gevolgtrekking kan bring en dat dit doelgerigte optrede fasiliteer.

◆ Naïewe optimisme

'n Onrealistiese optimisme is ter sprake by naïewe optimisme, wat soms ernstig destruktief kan wees. Die verskillende elemente van naïewe optimisme kan gesien word as positiewe denke, oor-optimisme, stereotipe denke en aannames en 'n "Pollyanna"-tipe denke, waarin die goeie en die positiewe altyd vanuit 'n situasie geselekteer moet word. Dit kan aanduidend wees van 'n naïewe, simplistiese benadering tot die lewe, die ontkenning van minder aangename realiteite en soms 'n gebrek aan voorsorgmaatreëls. Andersyds ontlok naïewe optimisme positiewe affek, geesdrif en gewildheid. Naïewe optimisme neem egter gewoonlik af by toename in ouderdom, wanneer dit by kategorieese denke geïnkorporeer word.

◆ Gedragsverwante probleemoplossing

Die fasette van hierdie soort probleemoplossing is positiewe denke, aksie-oriëntasie en konsensieusheid. Hierdie tipe probleemoplossing behels denkwyses wat effektiewe optrede tot gevolg het. Goeie gedragsverwante probleemoplossing word vergesel van energieke entoesiasme, optimisme en 'n gereedheid tot optrede. Wanneer optrede as toepaslik en wenslik beskou word, kenmerk vinnige optrede - wat nietemin deurdag beplan is - en vertrouwe in eie bekwaamheid, probleemoplossing van hierdie aard. Mense met hierdie styl koester nie voortdurende wrokke nie, maar wend volgens hom die energie wat daarin belê sou wees eerder aan vir praktiese probleemoplossing.

◆ Esoteriese denke

Die fasette van esoteriese denke is 'n geloof in bevraagtekenbare verskynsels (soos voorbodes, spoke en astrologie) en konvensionele bygelowige denke (soos gelukbringers, goeie en slegte tekens). Beperkte esoteriese denke en belangstelling mag dui op 'n oopheid vir, en buigsaamheid ten opsigte van, onbewese verskynsels. 'n Oordrewe vertrouwe in, of fokus hierop, mag egter uiteindelik lei tot denke wat voortvloei uit hierdie ongegronde indrukke. Dit kan manifesteer in optrede wat weinig met die werklikheid te doen het.

◆ Persoonlike bygelowige denke

Persoonlike bygelowige denke sluit nie konvensionele bygelowe, wat onder esoteriese denke ressorteer, in nie. Hierdie denke verwys na individuele, private bygelowe soos dat wanneer 'n mens iets te veel geniet, dit van jou af weggeneem sal word. Hierdie tipe denke korreleer sterk met hopeloosheid, pessimisme en depressiewe gemoedsbelewensisse. Ten spyte van hierdie negatieweiteit, speel persoonlike bygelowige denke egter, volgens hom, 'n belangrike rol. Dit slaag daarin om entoesiasme te onderdruk of te demp, en dus die negatiewe impak van teleurstelling te versag. Dit is dus baie meer gerig op beskerming en voorkoming as op persoonlike vervulling.

'n Goeie konstruktiewe denker toon dus goeie, algemene konstruktiewe denke en goeie, emosionele en gedragsverwante probleemoplossingsvaardighede. Hoewel naïewe optimisme soms waarskynlik teenwoordig is en beurtelings positief of negatief bydra tot konstruktiewe denke, word vaardige konstruktiewe denke geassosieer met minder kategoriese denke, esoteriese denke en bygelowigheid.

4.5.2.2 Lightsey se Prosesteoriemodel (1996)

As 'n model van psigologiese welstand, word 'n prosesteorie deur Lightsey (1996) voorgestel. Hy identifiseer die teorieë van Bandura, Epstein, Lang en Lazarus, asook die sisteemteoretiese benadering as die vernaamste bronne hiervan. Hy beskou die mens as 'n dinamiese kognitiewe beoordelingsstelsel wat in verhouding tot sy omgewing bestaan. Die prosesteoriemodel maak die aanname dat mense 'n ingebore geneigdheid daartoe het om hulself en hul omgewing kognitief te beoordeel. Sowel interne as eksterne gebeure lei tot beoordelings. Die beoordelingsproses is 'n aktiewe konstruksie van die werklikheid. Die doel van voortdurende kognitiewe beoordeling is die handhawing en instandhouding van optimale gevoelens en stimulasie, wat bydra tot 'n persoon se subjektiewe en algemene psigologiese welstand.

Kognitiewe beoordeling vind plaas deur die gebruikmaking van 'n rasionele prosesseringsstelsel en 'n eksperimentele prosesseringsstelsel. 'n Balans, of buigsame funksionering tussen die verskillende elemente van hierdie kognitiewe beoordelingsstelsel lei tot aanpassende emosies en effektiewe gedragsresponse, maar 'n wanbalans kan lei tot chroniese negatiewe, inhiberingsgedrag en fisiologiese koste wat geassosieer word met psigologiese agteruitgang en 'n afname in psigologiese welstand. 'n Wisselwerking tussen hierdie twee sisteme lei derhalwe tot aanpassing en spesifieke probleemhanteringswyses wat dan weer sekere gevolge vir psigologiese welstand het.

(a) Die rasionele prosesseringsstelsel

Die rasionele prosesseringsstelsel kan, volgens Lightsey (1996), gesien word as meer analities en logies, maklik om te verander, 'n bewuste proses en relatief stadig. Positiewe en negatiewe idees en oortuigings oor die self en oor uitkomst bestaan in hierdie stelsel en kan tot aanpassing of wanaanpassing lei. Oortuigings oor die self sentreer rondom eie selfbekwaamheid of selfbevoegdheid, terwyl oortuigings oor uitkomst meer handel oor optimisme en pessimisme. Selfbekwaamheid en optimisme dui dikwels op 'n beskermende faktor, wat lei tot doelgerigte gedrag, vermyding van ongemak en verhoogde psigologiese welstand.

Idee en oortuigings toon ook 'n verband met emosies. Dit blyk dat negatiewe kennis 'n sterker impak as positiewe kennis besit, aangesien dit negatiewe emosie stimuleer. Die *balans* wat daar bestaan tussen negatiewe kennis en positiewe kennis eensyds en negatiewe oortuigings en positiewe oortuigings andersyds, is egter belangriker as die *aantal* negatiewe kennisies. Die balans tussen positiewe en negatiewe idees en oortuigings sal in die daaglikse situasie oor 'n lang tydperk van groter belang wees.

Kennisies sal hulself mettertyd in die vorm van oortuigings rangskik, terwyl oortuigings ook op hul beurt weer daaropvolgende kennis sal beïnvloed. Mense met meer positiewe oortuigings oor die self sal meer positiewe kennis rakende hul selfbekwaamheid in reaksie op stressors hê. Diegene met meer negatiewe oortuigings rakende hul selfbekwaamheid sal met meer negatiewe effek reël

op negatiewe gebeure en ook meer neig om negatiewe terugvoer te veralgemeen na ander aspekte van hulself. Oortuigings gevorm in die rasionele sisteem, verteenwoordig weer die implisiete aannames wat in die eksperiënsiële sisteem bestaan.

(b) Eksperiënsiële prosesseringsisteem: skemata

Volgens Lightsey (1996) rangskik oortuigings hulself met die verloop van tyd in die vorm van *skemata*, wat beskou kan word as implisiete aannames en teorieë oor die wêreld en die realiteit. Hierdie skemata is vervat in die eksperiënsiële sisteem. Skemata is baie algemeen, relatief ongedifferensiëerd, vinnig, en sterk verbonde aan positiewe en negatiewe affek. Skemata is ook uiters moeilik om te verander. Stimuli wat sterk emosies ontlok, lei tot aktivering van die eksperiënsiële sisteem. Dit oefen 'n sterk invloed uit op bewuste gedagtes, gevoelens en gedrag. Die persoon self is onbewus van hierdie invloed en is daarvan oortuig dat huidige situasionele oordele op huidige situasionele logika gegrond is. Die inhoud van skemata binne die eksperiënsiële prosesseringsisteem verwys na selfbevoegdheidskemata (die self) en optimistiese of pessimistiese skemata (uitkomst) en modereer die effekte van stres. Selfbevoegdheidskemata en optimistiese of pessimistiese skemata oorvleuel en het 'n wedersydse uitwerking en invloed op mekaar (Lightsey, 1996).

Kultuur en ander kontekstuele faktore oefen ook 'n invloed uit op skemata. Verskille word volgens hom opgemerk wanneer individualistiese en kollektivistiese kulture byvoorbeeld met mekaar vergelyk word. Terwyl daar in individualistiese kulture 'n sterk verband is tussen psigologiese welstand en skemata wat betrekking het op oortuigings en denke rakende die self, is daar in kollektivistiese kulture weer 'n sterk verband tussen psigologiese welstand en skemata wat fokus op sosiale (groeps-) uitkomst. Die verskillende skemata het egter in alle kulture 'n invloed; dit is slegs die balans tussen die twee en beklemtoning van die een of die ander wat verskil.

Waar positiewe skemata verbind word met benaderingsgedrag en positiewe affek, is negatiewe skemata sentraal tot die onmiddellike veg-en-vlug reaksies wat vroeg reeds ontwikkel het in 'n persoon se evolusionistiese geskiedenis om fisieke gevaar te oorleef. Chronies geaktiveerde negatiewe skemata en negatiewe emosies lei tot

'n verlaging in subjektiewe en algemene psigologiese welstand, terwyl positiewe skemata in verband gebring kan word met verhoogde subjektiewe welsyn en beter fisieke gesondheid.

Sowel negatiewe as positiewe skemata kan egter lei tot aanpassing of wanaanpassing: so kan negatiewe skemata lei tot die vermyding van bedreigings of negatiewe situasies en uiteindelik positief bydra tot psigologiese welstand. Positiewe skemata kan skadelik wees, wanneer dit lei tot hoërisikogedrag en waaghalsigheid as gevolg van onrealistiese idees oor die self of onrealistiese verwagtings ten opsigte van uitkomst. Dit kan dus op sodanige wyse afbreuk doen aan psigologiese welstand.

(c) Die rol van kognisie in die model

Kognitiewe beoordeling en kognisie speel duidelik, by wyse van die rasionele sisteem, 'n sleutelrol in Lightsey (1996) se model. Die rasionele sisteem bestaan uit deurdagte kognisies en oortuigings, wat in terme van optimisme en selfbevoegdheid beskryf word. Hierdie kognisies en oortuigings vorm mettertyd die skemata waaruit die eksperiënsiële sisteem opgebou is. Volgens dié model kan die rasionele prosesseringsisteem dus as die grondslag van die eksperiënsiële sisteem gesien word.

Op kognitiewe vlak sal 'n persoon dus oor positiewe en negatiewe ('n meerdere of mindere mate van optimisme of pessimisme) oortuigings oor sy/haar omgewing beskik, en oor positiewe en negatiewe oortuigings oor hom-/haarself (wisselende grade van selfdoeltreffendheid) beskik. Op eksperiënsiële vlak sal skemata wat hierby aansluit, vorm. In die verskillende situasies waarmee 'n mens daaglik gekonfronteer word, sal hy/sy derhalwe reageer op grond van hierdie gevestigde skemata en die emosies beleef wat met spesifieke skemata verbind en geassosieer is.

Indien 'n persoon'n gesonde balans kan handhaaf tussen positiewe en negatiewe oortuigings oor hom-/haarself en sy/haar omgewing kan handhaaf, sal dit lei tot die vestiging van skemata wat hom/haar in staat stel tot toepaslike kognitiewe

beoordeling, emosie en probleemoplossings- en hanteringsgedrag. Dit sou derhalwe kon manifesteer in goeie aanpassing en psigologiese welstand.

4.5.2.3 Kritiese evaluasie van die salutogene/fortigene modelle waarbinne kognisie figureer

Dit blyk vanuit die literatuur daarvoor dat modelle van psigologiese welsyn verdeel kan word in twee groepe, naamlik dié wat fokus op verskeie aspekte waarin kognisie 'n rol speel, en dié wat hoofsaaklik op kognisie fokus.

Onder die eerste groep ressorteer twee van die modelle wat uitgesonder is vir bespreking, naamlik dié van Antonovsky (1979) en Seeman (1989). 'n Ontleding van hierdie twee modelle toon sowel 'n fisieke asook psigiese element geïdentifiseer is as bydraend tot fisieke en psigologiese welstand. Fisieke aspekte verwys hoofsaaklik na die fisiologiese en biochemiese sisteme, terwyl Antonovsky (1979) ook materiële bronne byreken. Kognisie, interpersoonlike funksionering, emosie, waardes en kultuur ressorteer onder die psigiese aspekte.

Hoewel kognisie in albei hierdie modelle 'n belangrike faktor is wat bydra tot algehele psigologiese welstand, gee nie een van die twee modelle detail rakende die spesifieke betrokke kognitiewe aspekte nie. Beskrywings van kognisie wat gegee word, verskil ook. Seeman (1989) verwys na selfdefinisie, selfpersepsie en subjektiewe ervarings, terwyl Antonovsky (1979) verwys na kennis-intelligensie, wat sowel intellektuele vermoë as verworwe kennis insluit.

Die ander groep behels onder andere die modelle van Epstein (1992) en Lightsey (1996), wat uitgesonder is vir bespreking in hierdie studie en wat fokus op kognisie as die primêre faktor by psigologiese welstand. In hierdie twee modelle word aangevoer dat psigologiese welstand op kognisie berus.

Uit 'n ontleding van die modelle blyk dit dat twee aspekte van kognisie onderskei kan word, naamlik die rasionele en eksperiënsiële sisteem. Die twee navorsers verskil van mekaar ten opsigte van die samestelling en ook die funksie van hierdie sisteme. Hulle stem egter met mekaar ooreen dat die eksperiënsiële sisteem die primêre rol in

alledaagse gedrag en probleemhantering, en dus ook psigologiese welstand, speel. In Epstein (1992) se model verwys die rasonale sisteem na abstrakte leer (nie *ervaringsleer* nie) en intelligensie (nie *praktiese* intelligensie nie). In hierdie model word gepostuleer dat die rasonale sisteem, soos wat dit in die model beskryf word, 'n baie klein bydrae tot psigologiese welstand lewer. Lightsey (1996) se model noem of beklemtoon nie die konsep intelligensie nie. Die rasonale sisteem waarna dus verwys word, sou eerder gesien kon word as 'n aspek van die eksperiënsiële sisteem soos deur Epstein (1992) daargestel.

Outomatiese, vinnige en relatief ondeurdagte prosesse waardeur alledaagse problematiek hanteer word, figureer binne die eksperiënsiële sisteem. Hierdie prosesse bepaal response en gedrag in reaksie op lewenseise en stressore en bepaal gevolglik uiteindelik die mate van psigologiese welstand wat beleef word. Die rasonale sisteem soos deur Lightsey (1996) beskryf, dien as grondslag vir die eksperiënsiële sisteem in die model. Die rasonale sisteem verwys na analitiese, logiese, stadige en weldeurdagte kognisies. Mettertyd word hierdie kognisies deur die eksperiënsiële sisteem geïnkorporeer. Dit lei dan tot bepaalde gedrag op stressore en probleemhantering.

Die aard en inhoud van hierdie kognisies verskil egter tussen die verskillende modelle. Lightsey (1996) sien dit as selfdoeltreffendheid en optimisme of pessimisme, terwyl Epstein (1992) dit sien as kognitiewe buigsaamheid, emosionele hanteringsvaardighede (as 'n *kognitiewe* funksie), gedragsverwante probleemoplossing en die beperking van kategorieese denke, esoteriese denke, persoonlike bygelowige denke en naïewe optimisme.

Sterk ooreenkomste en ook belangrike verskille bestaan dus tussen die genoemde twee modelle van psigologiese welstand waarin kognisie die primêre rol speel. Epstein (1992) sluit alle kognisies by sy teorie in terwyl Lightsey (1996) slegs fokus op gedagtes oor die self en die uitkoms. Lightsey (1996) sluit in sy teorie kognitiewe beoordeling in, terwyl Epstein (1992) nie aandag aan voortdurende kognitiewe beoordeling skenk nie. Epstein (1992) tref 'n onderskeid tussen verskillende kognitiewe style, terwyl Lightsey (1996) dit nie doen nie. Lightsey (1996) postuleer

slegs dat sekere mense meer optimisties, en ander meer pessimisties is in hul beoordeling van hulself en hul verwagte uitkomst.

Epstein (1992) se beklemtoning van buigsame kognisie, wat hy **globale konstruktiewe denke** – en dus 'n denkstyl - noem (en wat ook al die ander komponente van konstruktiewe denke insluit), by effektiewe informasieprosessering, situasionele aanpassing en probleemoplossing, is van besondere relevansie in hierdie studie. Eksperiënsiële intelligensie word gesien as die essensie van konstruktiewe denke en word in verband gebring met die vermoë tot kognitiewe buigsamheid om alledaagse probleme met die minimum hoeveelheid gepaardgaande stres te hanteer. In hierdie model beklemtoon Epstein (1992) hoe kategoriese, esoteriese en bygelowige denkstyle kan bydra tot rigiditeit van denke. Die oorvereenvoudigde, simplistiese, oneffektiewe probleemoplossingsbenaderings wat hieruit voortspruit dra nie by tot die algemene psigologiese welstand van almal nie.

Van besondere waarde is Lightsey (1996) se sterk fokus op kognitiewe beoordeling by die hantering van eise, stressore en problematiek wat in 'n persoon se omgewing kan bestaan. Lightsey (1996) sien die mens as 'n dinamiese kognitiewe beoordelingsstelsel wat beskik oor die *aangebore* neiging om hom-/haarself en alles binne sy/haar omgewing op 'n voortdurende basis te beoordeel. Kognitiewe buigsamheid het waarskynlik ook 'n belangrike rol te speel in die oorspronklike, buigsame kognitiewe beoordeling van die self en die omgewing binne die rasionele stelsel. Dit sou moontlik kon voorkom dat negatiewe oortuigings oor selfbekwaamheid en uitkomst as (moeilik veranderbare) skemata in die eksperiënsiële stelsel gerangskik en opgeneem word.

Kognisies en oortuigings oor die self (soos selfbekwaamheid) en uitkomst (soos optimisme) is sentraal vir sowel kognitiewe beoordeling as suksesvolle probleemoplossing en situasionele aanpassing. Die rasionaal van hierdie voortdurende kognitiewe beoordeling is om suksesvol te kan presteer ten opsigte van probleemoplossing en aanpassing in die omgewing. Dit impliseer derhalwe dat kognisie en veral kognitiewe beoordeling 'n baie belangrike aspek van psigologiese welstand is. Mense se predisposisie tot prestasie, groei en selfontwikkeling in hul

omgewing, kan dus deur middel van kognisie 'n belangrike katalisator wees ten opsigte van psigologiese welstand.

4.6 KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND

Vanuit die literatuurontleding is dit duidelik dat 'n duidelik identifiseerbare kognitiewe komponent van psigologiese welstand bestaan (Brown, 2002). Kognitiewe aspekte en intellektuele bevoegdhede is belangrike weerbaarheids- en subjektiewe welsynsfaktore, wat volgens verskeie navorsers 'n kernrol in optimale psigologiese funksionering en psigologiese welstand speel (Allport, 1971; Antonovsky, 1979; Brown, 2002; Claassens, 1997; Epstein, 1993; Janov, 1980; Lightsey, 1996; Maslow, 1987; Rogers, 1961; Wissing, 2001).

Dit is verder duidelik dat kognitiewe buigsaamheid as kognitiewe proses binne die kognitiewe komponent van psigologiese welstand funksioneer. Kognitiewe buigsaamheid word deur verskeie navorsers met *situasionele aanpassing* (Epstein, 1993; Jones & Day, 1996; Martin & Rubin, 1995; Spiro & Jengh, 1990), *probleemoplossing* (Babladelis, 1984; Carkhuff & Berenson, 1977; Cavanaugh & McGuire, 1994; De Bono, 1971; Duncker, 1945), *intelligensie* (Epstein, 1993; Guilford, 1967; Selz, 1913; Sternberg, 1988) en *kreatiwiteit* (Allport, 1971; Fromm, 1991; Guilford, 1968; Thurstone, 1944) in verband gebring.

Daar is reeds onder Paragrafe **4.5.2.1.** en **4.5.2.2.** verwys na die modelle van Epstein (1992) en Lightsey (1996) wat aanvoer dat psigologiese welstand op die kognitiewe prosessering van informasie berus. Kognitiewe buigsaamheid, as 'n intelligente en fasiliterende vaardigheid, sal dus 'n baie belangrike rol speel in die prosesse van beoordeling, beredenering, besluitneming, probleemoplossing en situasionele aanpassing wat so nou met die belewenis van psigologiese welstand verbind is. Kognitiewe buigsaamheid sal uiteraard ook 'n belangrike rol speel by metakognitiewe vaardighede soos refleksie, heroorweging, kritiese denke en integrasie.

Die beoordeling en beredenering van alledaagse vraagstukke, stressore en kwessies is deel van die adolessent se lewe, veral gesien in die lig van die ingewikkelde ontwikkelingstake wat tydens adolessensie bemeester moet word. Dit alles vereis 'n aantal interafhanklike kognitiewe prosesse, voordat oor optrede besluit kan word. Baie navorsers (Allport, 1971; Anthony, 1987; Arieti, 1976; Epstein, 1993; Fromm, 1991; Kümpfer, 1999; Lightsey, 1996; Maslow, 1987; Rogers, 1961; Wolin & Wolin, 1993) meen dat sterkte van sekere kognitiewe vaardighede kan meehelp tot psigologiese welstand. Binne die Suid-Afrikaanse konteks wat veelvuldige, ingewikkelde en interessante uitdagings aan die adolessent bied, kan kognitiewe optimaliteit en effektiewe nadenke oor hierdie kompleksiteite 'n kernrol speel in die hantering daarvan.

4.6.1 KOGNISIE EN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID

Die wyse waarop kognitiewe buigsaamheid binne die ondergenoemde kognitiewe prosesse en aspekte 'n rol speel, word vervolgens aangetoon en dit word ook in verband gebring met die nadenke van die adolessent by die hantering van ontwikkelingstake.

4.6.1.1 Intellektuele vermoë

Mense wat lewenseise en situasionele problematiek ontmoet en hanteer op 'n wyse wat bydra tot psigologiese welstand, besit, volgens Allport (1971) en Rogers (1961), oor 'n sterk geheuefunksie en bo-gemiddelde intellektuele vermoëns. Die belangrike rol wat vloeibare intellektuele vermoëns by kognitiewe buigsaamheid speel, is reeds in Hoofstuk 2 onder Paragraaf 2.2.2. aangetoon. 'n Sterk konsentrasievermoë kenmerk sulke persone, volgens Maslow (1987), en kognitiewe vaardighede en vermoë word ten volle benut (Janov, 1980). Spontane, soepele denke wat sonder moeite ontlok word, is 'n verdere kenmerk wat Maslow (1987) aan psigologiese welstand koppel. Wolin en Wolin (1993) aksentueer weer die insig en kritiese, dog opbouende vrae oor die self as uitvloeisel van intellektuele sterkte, terwyl Kümpfer (1999) en Krems (1995) verbeterde probleemoplossing en Anthony (1987) effektiewe beplanningsvermoë beklemtoon.

Kognitiewe buigsaamheid word in hierdie gevalle deur al die bogemelde navorsers gesuggereer. Met behulp van kognitiewe buigsaamheid kan daar *tussen*, en *binne-in*, verskillende kategorieë van inligting beweeg en gesoek word na materiaal vir die konstruksie van nuwe oplossings. Kognitiewe buigsaamheid is, volgens Guilford, (1968) die medium deur middel waarvan 'n kreatiewe soeke na oplossings by probleemhantering moontlik word. Navorsers soos Hermer (1998) en Velasquez (1996) stem hiermee saam en beklemtoon die positiewe rol wat 'n sterk, ontwikkelde verbale vermoë by kognitiewe buigsaamheid speel.

Nuwe geleenthede en blootstelling, gevare en risiko's, meer gevorderde lewenseise en verwagtinge, asook veelvuldige geleenthede tot groei is die kader waarbinne die adolessent in die nuwe Suid-Afrika leef. Die adolessent wat oor 'n sterk en vaardige intellek beskik, gaan in 'n beter posisie wees om vorige en huidige kennis toe te pas op probleme en vraagstukke waarvoor daar nie vinnige, maklike antwoorde is nie. Kognitiewe buigsaamheid is onlosmaaklik verbind aan die intellektuele, hoër orde kognitiewe aktiwiteite wat hiervoor vereis word, omdat kognitiewe buigsaamheid die resultaat van hoër vlakke van abstraksie en abstrahering is. Kognitiewe buigsaamheid dra by tot moeitevrye opsporing van en toegang tot reeds verworwe kennis en die integrasie daarvan met nuwe, relevante situasionele wenke en inligting. Kognitiewe buigsaamheid lei ook daartoe dat probleme vanuit verskillende invalshoeke benader word, wat dan onmiddellik ook probleemoplossingsopsies verander of selfs vermeerder. Op hierdie wyse kan 'n geïntegreerde raamwerk van verskillende - maar relevante - informasie saamgevoeg word, wat nommerpas is vir die adolessent se unieke situasie, vraagstukke en lewenseise.

4.6.1.2 Kreatiewe, konstruktiewe denkprosesse

Dekades gelede reeds beskryf Herzberg (1966) kreatiewe denke as 'n eienskap van psigologiese groei. Dit word ook deur dié navorser gesien as die vermoë van die menslike brein om nuwe inligting en kennis te genereer sodat nuwe, onbekende situasies hanteer kan word. Ten einde psigologiese welstand te bereik, stel Lightsey (1996) 'n weg beweeg vanaf die beperkende rigiditeit wat deur kategorieë, esoteriese en persoonlike bygelowige denke geskep word, voor. Dit beteken ook dat

simplistiese, oorvereenvoudige oplossings verruil word vir meer buigsame, kreatiewe denkprosesse, wat tot nuwe kognitiewe konstruksies lei.

Kreatiewe, konstruktiewe denke word ook deur Epstein (1993) en Rogers (1961) met die psigologies gesonde persoon in verband gebring, terwyl oorspronklikheid deur Arieti (1976), en verbeeldingryke opsies en alternatiewe deur Allport (1971) as belangrik beskou word. Kreatiewe denke word deur Getzels (1990) gesien as die hoogste vlak van psigologiese funksionering. Arieti (1976) beklemtoon spesifiek buigsamheid en aanpasbaarheid van kognisie, asook herdefiniëring en herorganisering van inligting, sodat dieselfde inligting vanuit 'n ander perspektief benader kan word. Dit kan volgens Arieti (1976) en Carkhuff en Berenson (1977) lei tot verbeterde, unieke insig wat oorspronklike, kreatiewe uitkomst tot gevolg het. Hier is derhalwe sprake van buigsame, konstruktiewe en kreatiewe prosesse.

Adolesente se sterker kognitiewe vermoë verhoog hul potensiaal vir kreatiewe denke. Volgens Wolf en Larson (1981) word hierdie potensiaal egter nie altyd gerealiseer nie, omdat veral die adolessent terselfdertyd bewus word van toenemende druk om met die portuurgroep te konformeer. Dit is moontlik dat 'n baie noue verbintenis met die portuurgroep dus kan bydra tot verminderde kritiese en kreatiewe denke, wat 'n noodsaaklike element van kognitiewe buigsamheid is.

Die adolessent wat egter kognitiewe buigsamheid met vrug gebruik, gaan nie binne een kategorie of een klas persevereer vir die vind van nuwe oplossings vir vraagstukke nie. Die adolessent wie se denke deur kreatiwiteit en konstruktiewe probleemoplossing gekenmerk word, sal daartoe neig om minder rigied en dogmaties te wees in die vind van oplossings vir huidige problematiek. Pufal-Struzik (1996) beklemtoon die divergerende aard en "andersheid" van die kognitief buigsame adolessent se oplossings in probleemsituasies. Daar is voorheen reeds genoem dat kognitiewe buigsamheid 'n uiters waardevolle bydrae lewer in situasies waar voor-die-hand-liggende en "regte" oplossings nie beskikbaar is nie. Dit is ook reeds bekend dat die adolessent se ontwikkelingstake binne die huidige Suid-Afrikaanse konteks komplekse probleemoplossingsprosesse sal behels. Die kognitiewe koersveranderings wat meegebring kan word deur buigsame, kreatiewe denkprosesse, mag lei tot oorspronklike, ongewone oplossings vir ou

ontwikkelingstake wat in Suid-Afrika binne 'n nuwe, komplekse lewenskonteks figureer.

4.6.1.3 Vaardige beoordelingsvermoë

Maslow (1987) beklemtoon die persoon wat oor psigologiese welstand beskik se realistiese persepsie en beoordeling van die wêreld en die werklikheid wat hom/haar omring; so ook sy/haar sekerheid oor wat reg en verkeerd of goed en sleg is. In aansluiting hierby bring Witmer en Sweeney (1992) 'n suiwer realiteitsiening, dit wil sê, die oordeelsvermoë om die logiese en rasonele, sowel as die verdraaide werklikheid te kan identifiseer, in verband met psigologiese gesondheid. Ook Allport (1971) beklemtoon bewuste, rasonele denkprosesse en 'n realistiese werklikheidsiening by beoordeling. Vir Lightsey (1996) is kognitiewe beoordeling 'n belangrike faktor by die assessering en hantering van stressore en problematiek en word 'n gesonde balans tussen positiewe en negatiewe oortuigings oor die self en die omgewing by beoordeling as psigologiese welstand gesien.

Die adolessent se ontwikkelingstake kan egter nie los van kognisie geskied nie en gaan dus veral met kognitiewe beoordelingsprosesse gepaard. Veral belangrik tydens adolessensie, is beoordelingsprosesse betreffende selfbekwaamheid en veral die eie identiteit van die uiterste belang. Die adolessent se beoordeling hiervan sal belangrike konsekwensies inhou vir die daaropvolgende hantering van alledaagse probleme. Martin en Rubin (1995) stel dit dat as iemand hom-/haarself as bekwaam en bevoeg beoordeel, dit in praktyk 'n belangrike bydrae tot kognitiewe buigzaamheid lewer. Ook Walsh en Shapiro (1983) verwys na die belangrikheid van selfbekwaamheid. Selfinsig en selfkennis by selfbeoordeling laat 'n persoon toe om sy/haar eie angs en sterktes te kan identifiseer. Situasies word dan nie vanuit 'n lewe-of-dood perspektief beoordeel nie.

Indien die adolessent se ontwikkelingstake in gedagte gehou word, is dit opvallend hoeveel kwessies kognitief deur die adolessent oorweeg, beoordeel en beredeneer moet word. Navorsers soos Carrol en Rest (1982) en Piaget (1960) sien byvoorbeeld die ontwikkeling van die vestiging van morele waardes as die produkte van kognitiewe beoordelingsprosesse. Soos aangetoon onder Paragraaf **3.4.8**. moet

Suid-Afrikaanse adolessente hul weg vind te midde van vele veranderinge, dubbelsinnighede en kontrasterende waardes. Kognitiewe buigsaamheid kan hierdie verwarring aansienlik vergemaklik, aangesien kognitiewe buigsaamheid lei tot 'n verhoogde toleransie vir onversoenbaarhede, teenstellings en dubbele boodskappe (Pufal-Struzik, 1996).

Ekstreme kognitiewe buigsaamheid kan egter ook probleemoplossing en die afhandeling van ontwikkelingstake bemoeilik, veral indien dit aansluit by die adolessent se idealisme - waarbinne idealistiese en utopiese oplossings, wat weinig met realistiese probleemoplossing te doen het - voorgestel word vir die wêreld se sosiale probleme, armoede en ontberings. Ekstreme kognitiewe buigsaamheid kan moontlik lei tot repeterende heroorwegings en daartoe bydra dat geen vaste struktuur geïdentifiseer en grense ten opsigte van verskillende kwessies nie gestel kan word nie.

Kognitiewe buigsaamheid by beoordelingsprosesse hou egter belangrike voordele in: dit laat die adolessent toe om idees, oplossings en antwoorde oor 'n baie wyer konseptuele gebied te kan wissel en takseer. Dit bring ook keusebewustheid, 'n vermeerdering van opsies en alternatiewe en groot potensiaal vir die oorkruis-toepassing van kennis, ervaring en inligting wanneer problematiek beoordeel word.

4.6.1.4 Objektiewe en kritiese redenasievermoë

Aktiewe, kreatiewe, objektiewe, kritiese en intelligente redenasievermoë word deur Fromm (1991) in verband gebring met psigologiese welstand. Gedissiplineerde kognisies en redenasies word deur Ellis en Harper (1975) beklemtoon, terwyl Kobasa, Maddi en Pucetti (1982) verwys na die optimale, weldeurdagte kognitiewe redenasies van die psigologies gesonde persoon. Die vermoë tot selektiewe aandag, differensiasie van stimuli en ook probleemoplossing word deur Babladelis (1984) beklemtoon, terwyl gevorderde morele redenasievermoë deur Jacobs en Wolin (1991), asook Kümpfer (1999), as belangrik geag word.

In teenstelling met die rigiditeit van 'n verdedigende houding, word oopheid vir en bewustheid van die eie ervaring, wat deel is van objektiewe redenasie, deur

navorsers soos Allport (1971) en Rogers (1961) in verband gebring met psigologiese welstand. Dit lei, volgens hierdie navorsers, tot die buigsaamheid wat nodig is om nuwe aspekte van die omgewing of nuwe wyses van selfekspresie te betree. 'n Sterk persoonlike onafhanklikheidsgevoel word deur Perkins (1993) met redenasievermoë en psigologiese welstand in verband gebring. Dit maak volgens die skrywer die persoon vry van oordrewe saamstem met andere en stel hom/haar in staat tot die kritiese denke en ingesteldheid wat noodwendig deel van kognitief buigsame redenasies vorm.

Die kognitiewe ontwikkeling wat tydens adolessensie plaasvind, lei tot drasties verbeterde redenasievaardighede en maak induktiewe en interproposisionele redenering, asook reflektiewe abstraksie, by die adolessent moontlik (Piaget, 1972; 1977). Dit stel die adolessent in staat tot wetenskaplike denke, wat beteken dat hy/sy verskynsels objektief kan ondersoek en kognitief beredeneer soos wat 'n wetenskaplike dit sou kon doen. Hierdie vermoëns stel die adolessent in staat tot die kognitiewe buigsaamheid wat betrokke is by die hersiening, aanpassing en verandering van aannames, hipoteses en redenasies.

Die kognitiewe vaardighede waarvoor 'n adolessent kan beskik, stel hom/haar potensieel in staat om werklik kognitief buigsaam met alle reeds verworwe, sowel as nuwe inligting om te gaan. Tydens adolessensie kan daar buigsaam vanaf die moontlike na die werklike geredeneer word, en vanaf die spesifieke na die algemene. Die vorming van morele waardes, eie identiteit en 'n werklikheidsiening tydens adolessensie word te alle tye deur hierdie kognitiewe vaardighede en redenasieprosesse gedra en beïnvloed.

Afleidings en gevolgtrekkings oor verskeie sake wat relevant is tot hul ontwikkelingstake kan gevolglik ondersoek, en 'n algemene indruk, siening of houding gevorm word. Adolessente in Suid-Afrika kan byvoorbeeld inligting oor liefdesverhoudings en seksualiteit teen die agtergrond van, en met inagneming van die huidige MIV/VIGS-pandemie in die land, ondersoek en algemene houdings of ingesteldhede daarteenoor inneem, soos byvoorbeeld 'n mindere of meerdere mate van kuisheid en seksuele versigtigheid. Adolessente kan ook as gevolg van hul kognitiewe ontwikkeling oor hul eie kennisies nadink en die inhoud daarvan oorweeg.

Nuwe idees, insigte en reëls kan gevorm word, en afleidings en veralgemenings kan hieruit gemaak word. Beredenering bly die hoofkomponent in al die genoemde prosesse.

Die kognitiewe ontwikkeling tydens adolessensie open dus die deur vir kognitiewe buigsaamheid. 'n Baie wyer verskeidenheid van kognitiewe aktiwiteite en strategieë by die beredenering van probleme is nou moontlik.

4.6.2 GEVOLGTREKKING

Dit is dus duidelik dat kognitiewe buigsaamheid 'n belangrike rol speel in die intelligente, kreatiewe, beoordelings- en redenasieprosesse wat lei tot probleemoplossing, situasionele aanpassing en verminderde stres soos wat met psigologiese welstand in verband gebring kan word. Dit blyk dat kognitiewe buigsaamheid onontbeerlik is by die hoër orde kognitiewe prosesse wat betrokke is by intelligente beoordeling, redenasie en besluitneming in 'n verskeidenheid bekende, sowel as onbekende, kontekste. Wanneer kognitiewe buigsaamheid meegehelp het tot die genereer van verskillende idees, antwoorde en oplossings, kan die adolessent hom-/haarself vergewis van die bruikbaarheid daarvan, alvorens dit by situasionele aanpassings aangewend word.

Kognitiewe buigsaamheid is waarskynlik een van die belangrikste prosesse wat 'n rol by probleemoplossing en aanpassing by veranderinge speel. Eenvoudige oplossings en antwoorde is nie binne die groot diversiteit van situasies en omstandighede in Suid-Afrika vir die adolessent beskikbaar nie. Daar is ook 'n uniekheid, eiesoortigheid en tydsgebondenheid aan individuele problematiek. Kennis, ervaring en nuwe inligting moet dus op so 'n wyse deur adolessente aangewend word, dat dit lei tot die konstruering van oplossings en antwoorde wat hier en nou, vir hul eie unieke situasie, effektief en funksioneel is.

4.7 SAMEVATTENDE OPMERKINGS

Ten slotte:

- Heelwat kritiek teen die patogene perspektief in die Sielkunde het uiteindelik gelei tot 'n fokusverskuiwing na die huidige perspektief van psigologiese sterktes in die Psigologie.
- Omdat psigologiese welstand op psigologiese sterktes fokus, is die oorkoepelende term, **psigofortologie**, aangebied en word tans gebruik om na die wetenskap van psigologiese sterktes te verwys.
- 'n Definitiewe kognitiewe komponent van psigologiese welstand kan onderskei word. Dit is ook duidelik dat kognitiewe buigsaamheid as kognitiewe proses binne die kognitiewe komponent van psigologiese welstand funksioneer.
- Faktore soos ouderdom, geslag, individuele welstand, intellektuele vermoë en kultuur kan 'n belangrike rol by adolessente psigologiese welstand speel.
- Verskillende modelle van psigologiese welstand, waarbinne kognisie 'n rol speel, kan geïdentifiseer word, sowel as modelle waarin kognisie die primêre rol speel. Die modelle van psigologiese welstand van Epstein (1992) en Lightsey (1996) voer aan dat psigologiese welstand op die kognitiewe prosessering van informasie berus. Kognitiewe buigsaamheid kan dus 'n fasiliterende rol speel in die kognitiewe prosesse soos beoordeling, beredenering, besluitneming, probleemoplossing en situasionele aanpassing wat so nou met psigologiese welstand verbind word.
- Veral relevant binne 'n Suid-Afrikaanse konteks is kulturele verskille ten opsigte van psigologiese welstand, die moontlikheid dat subjektiewe welstandsgevoelens tot 'n meerdere mate by sekere kultuurgroepe aanwesig kan wees, asook die moontlikheid dat 'n eie, unieke psigologie in verskillende kultuurgroepe funksioneer.

- Adollesente se “persoonlike fabel” en idealisme sou psigologiese welstand kon bedreig, indien dit lei tot hoërisikogedrag, waaghalsigheid en die onderskatting van potensieel gevaarlike situasies as gevolg van onrealistiese beoordelings van die self en eie vermoë, of onrealistiese verwagtings ten opsigte van uitkomst.
- Kognitiewe prosesse of kognitiewe aspekte waarbinne kognitiewe buigzaamheid ‘n belangrike rol speel, kan geïdentifiseer en in verband gebring word met die adollesent se hantering van ontwikkelingstake en alledaagse problematiek.
- Oormatige kognitiewe buigzaamheid kan egter ook veroorsaak dat adollesente nie in staat is tot probleemoplossende besluite nie. Dit kan veroorsaak dat die adollesent nie sy/haar omgewing doeltreffend kan beheer nie en mag tot onsekerheid en angs lei, wat ‘n nadelige uitwerking op psigologiese welstand het.

HOOFSTUK 5

ONDERSOEKMETODE

5.1 INLEIDING

Met hierdie navorsing is gepoog om die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente empiries te ondersoek, en om die rol van geslag en kultuur as moontlike voorspeller veranderlikes daarvoor te bepaal.

Psigologiese welstand is die kriteriumveranderlike in hierdie studie. Ten einde 'n idee te verkry van die adolessente se psigologiese welstand, is drie afsonderlike tellings, naamlik met betrekking tot lewensvrede, fortaliteit en koherensiesin verkry. Vir hierdie doel is gebruik gemaak van die Lewensvrede skaal (Diener *et al.*, 1985), die Fortaliteit-vraelys (Pretorius, 1997) en die Lewensorientasieskaal (Antonovsky, 1988).

Kognitiewe buigsaamheid en die biografiese veranderlikes geslag en kultuur, is in hierdie studie die voorspeller veranderlikes. Om 'n aanduiding van adolessente se kognitiewe buigsaamheid te verkry, is die Cognitive Flexibility Scale [CFS] (Martin & Rubin, 1995) toegepas.

Die meetinstrumente waarna hierbo verwys is en wat gebruik is om metings rakende hierdie veranderlikes te bekom, word volledig in Paragraaf **5.4**. bespreek.

Geen eksperimentele ingreep is in hierdie studie aanwesig nie, en proefpersone is ook nie ewekansig aan groepe toegewys nie. Dié soort navorsing is volgens Huysamen (1993) derhalwe nie-eksperimenteel, en die ontwerp ter sprake is 'n korrelasionele ontwerp, waarin 'n enkele, ewekansige steekproef verkry is en die verband tussen 'n voorspeller veranderlike en 'n kriteriumveranderlike ondersoek is.

5.2 SAMESTELLING VAN DIE ONDERSOEKGROEP

Soos blyk uit die literatuurstudie is dit belangrik om tussen die verskillende geslagte en kultuurgroeperinge te onderskei, wanneer die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand ondersoek word. In 'n omvattende studie wat gedurende 2001 in die provinsies Oos-Kaap, Gauteng en Mpumalanga by skole van Nasionale Onderwys onderneem is, is onder andere inligting rakende die psigologiese welstand en kognitiewe buigsaamheid van 1 203 adolessente (Graad 11- en 12-leerders) bekom. Daar is op graad 11 en 12-leerders besluit aangesien kognitiewe buigsaamheid by hulle waarskynlik meer sigbaar sal wees as heel vroeë adolessente. Die verspreiding van hierdie ondersoekgroep in terme van geslag en kultuurgroepering is die volgende:

Tabel 5.1: Frekwensiedistribusie van bestaande datastel se ondersoekgroep rakende geslag en kultuurgroepering

Biografiese veranderlike	N	%
Geslag:		
Seuns	515	42,8
Meisies	688	57,2
Subtotaal	1203	100,0
Kultuurgroepering:		
Engels	584	48,6
Afrikaans	437	36,3
Afrikataal	182	15,1
Subtotaal	1203	100,0

Die meerderheid van die adolessente in die ondersoekgroep was dus meisies (57,2%) en Engelssprekend (48,6%). Hoewel die meeste proefpersone swart is, het slegs 182 (15%) hulle huistaal as 'n Afrikataal aangedui, terwyl die res dit as Engels aangetoon het. Om hierdie rede is dit nie moontlik om die Engelssprekende groep as 'n afsonderlike kultuurgroep te neem nie, aangesien wit én swart adolessente hulle huistaal as Engels aangetoon het. Gevolglik is besluit om net van twee

taalgroepe – hierin na verwys as “kultuurgroepe” - gebruik te maak, naamlik Afrikaanssprekendes en Afrikataalsprekendes.

Aangesien die groep swart adolessente (met ‘n Afrikataal) slegs 182 van die voorgenoemde groep uitmaak, is besluit om die steekproef uit te brei. ‘n Addisionele 271 swart adolessente (met ‘n Afrikataal as huistaal) is getoets, sodat die finale ondersoekgroep betreffende geslag en kultuur soos volg daar uitgesien het:

Tabel 5.2: Frekwensiedistribusie van finale ondersoekgroep rakende geslag en kultuurgroepering

Biografiese veranderlike	N	%
Geslag:		
Seuns	394	44,5
Meisies	492	55,5
Subtotaal	886	100,0
Kultuurgroepering:		
Afrikaans	437	49,1
Afrikataal	453	50,9
Subtotaal	890	100,0

Dit is duidelik dat vier adolessente nie hulle geslag aangetoon het nie. Die meerderheid adolessente is meisies (55,5%) terwyl die ondersoekgroep baie eweredig rakende die kultuurgroeperinge verdeel.

In tabel 5.3 word ‘n kruistabel rakende die twee betrokke veranderlikes, naamlik geslag en kultuur, verskaf:

Tabel 5.3: Frekwensiedistribusie van finale onderzoekgroep rakende geslag en kultuurgroepering

Geslag	Afrikataal		Afrikaans	
	N	%	N	%
Seuns	200	44,2	194	44,7
Meisies	252	55,8	240	55,3
Totaal	452	51,0	434	49,0

Dit is duidelik dat die geslagte vir die twee kultuurgroeperinge baie eweredig verdeel is. In die Afrikataal groep is 44,2% seuns, teenoor 44,7% seuns in die Afrikaanse groep. Hierdie verspreiding vergelyk goed met die verdeling van seuns en meisies in die oorspronklike ondersoekgroep, asook met die voorkoms van die geslagte in die algemene populasie.

Die gemiddelde ouderdom van die totale ondersoekgroep is 17,42 jaar met 'n standaardafwyking van 0,93 jaar. Die jongste adolessent was 15 jaar oud terwyl die oudste adolessent 22 jaar oud was. Die gemiddelde ouderdomme asook die standaardafwykings is vir die vier groepe (geslag * kultuur) as die volgende bereken:

Tabel 5.4: Gemiddeldes en standaardafwykings van die finale ondersoekgroep se ouderdom vir die vier groepe

Geslag	Afrikataal		Afrikaans	
	X	S	X	s
Seuns	17,24	1,12	17,51	0,62
Meisies	17,49	1,11	17,43	0,72

Die vier groepe se gemiddelde ouderdomme stem dus grootliks ooreen. Om te bepaal of daar beduidende ouderdomsverskille voorkom, is 'n *F*-waarde van 3,48 bereken. Hierdie waarde is nie op die 1%-peil beduidend nie, sodat aanvaar kan

word dat die ouderdomsverskille nie so groot is dat dit 'n beduidende invloed op die resultate behoort te hê nie.

5.3 INSAMELING VAN GEGEWENS

Soos onder Paragraaf 5.2. verduidelik, is die gegewens van 271 swart adolessente leerders by die reeds bestaande data gevoeg. Die finaal-saamgestelde ondersoekgroep vir hierdie studie bestaan dus uit 890 leerders.

Die genoemde 271 leerders is afkomstig vanuit twee skole te Potchefstroom en wat verbonde is aan die Departement van Nasionale Onderwys, in die Provinsie Noordwes. Hierdie twee skole is ewekansig geselekteer vanuit 'n lys van die skole in Potchefstroom. Toestemming vir die ondersoek is vooraf vanaf die skoolhoofde verkry. Daarna is al die Graad-11 en Graad-12 leerders van daardie skole genader om die vraelyste te voltooi. Slegs leerders in Graad 11 en 12 is betrek. Data is ingesamel deur middel van groeptoetsing by albei skole. Met die insameling van die data is geen probleme ondervind nie.

5.4 MEETINSTRUMENTE

5.4.1 INSTRUMENT VIR DIE METING VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID (VOORSPELLERVERANDERLIKE)

5.4.1.1 Cognitive Flexibility Scale [CFS] (Martin & Rubin, 1995)

5.4.1.1.1 Motivering vir gebruik

Die CFS is gekies weens die bruikbaarheid daarvan vir hierdie studie, naamlik om 'n meting van die kognitiewe buigsaamheid van adolessente te verkry. Verdere belangrike faktore vir die gebruik van die CFS was die maklike verstaanbaarheid van die toets, die kort tyd wat dit neem om voltooi te word asook die gerapporteerde goeie betroubaarheid en geldigheid daarvan.

5.4.1.1.2 Ontwikkeling en rasionaal

Die CFS is ontwikkel deur Martin en Rubin (1995) ten einde 'n aanduiding te gee van 'n persoon se kognitiewe buigsaamheid. Dit verwys na die persoon se bewustheid daarvan dat daar in enige situasie verskillende opsies, alternatiewe of keuses beskikbaar is. Dit behels ook die persoon se gewilligheid om buigsaam te wees en by verskillende situasies aan te pas, asook die vermoë om buigsaamheid in die praktyk te kan toepas.

5.4.1.1.3 Aard, administrasie en interpretasie

Die CFS bestaan uit twaalf items wat 'n aanduiding gee van kognitiewe buigsaamheid. Die toets is eenvoudig en maklik om toe te pas en neem enkele minute om te voltooi. Die respondente dui op 'n sespuntskaal die mate aan waarin met die stellings saamgestem of verskil word. Die puntetoedeling is as volg:

- 1 : verskil sterk
- 2 : verskil
- 3 : verskil gering
- 4 : stem gering saam
- 5 : stem saam
- 6 : stem sterk saam

Die totaalstelling van die persoon se kognitiewe buigsaamheid word verkry deur items 2, 3, 5 en 10 se tellings om te keer, en dan al die tellings bymekaar te tel. Hoe hoër die telling, hoe hoër is die respondente se kognitiewe buigsaamheid.

5.4.1.1.4 Betroubaarheid en geldigheid

'n Goeie interne betroubaarheid en konstruktiewe geldigheid word gerapporteer. Martin en Rubin (1995) vermeld 'n toets-hertoetsbetroubaarheidsindeks van 0,83. Verder rapporteer hulle 'n gemiddelde telling van 54,10 en 55,00 vir twee studentegroepe.

5.4.2 INSTRUMENTE VIR DIE METING VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND (KRITERIUMVERANDERLIKE)

Die drie meetinstrumente wat hieronder bespreek word, is gebruik om **aspekte** van psigologiese welstand te meet.

5.4.2.1 Die Lewenstevredenheidskaal [SWLS] (Diener *et al.*, 1985)

5.4.2.1.1 Motivering vir gebruik

Navorsers soos Pavot en Diener (1993) en Wissing en Du Toit (1994) meen dat die subjektiewe ervaring van lewenstevredenheid soos deur die SWLS geoperasionaliseer, 'n goeie aanduiding van psigologiese welstand is. Deurdat kognitiewe beoordeling van lewenskwaliteit gedoen word, meet die SWLS subjektiewe psigologiese welstand op 'n *kognitiewe vlak*. Volgens Pavot en Diener (1993) is die SWLS ook aangedui vir gebruik by verskillende kultuurgroepe. Die bruikbaarheid en relevansie daarvan vir hierdie studie spreek vanself.

5.4.2.1.2 Ontwikkeling en rasionaal

Die SWLS is ontwikkel om globale lewenstevredenheid te bepaal. Die skaal meet 'n persoon se lewenstevredenheid aan die hand van die respondent se subjektiewe kognitiewe beoordeling volgens eie kriteria. Die persoon beoordeel sy/haar totale lewe, nie slegs sekere aspekte daarvan nie. Die respondent evalueer dus die kwaliteit van sy/haar lewe op grond van sy/haar persoonlike standarde en bestaande lewenssituasie.

5.4.2.1.3 Aard, administrasie en interpretasie

Die SWLS is 'n 5-item selfevalueringsvraelys en word op 'n gegradeerde Likert-tipe sewepunt skaal beantwoord. Die items bestaan uit stellings, waarop die respondent aandui of hy/sy verskil of saamstem. Telling 1 dui 'n sterk verskil aan, telling 5 is neutraal, terwyl telling 7 beteken dat die respondent sterk saamstem. Administrasie van die vraelys is eenvoudig, verstaanbaar en vinnig. Die waardes van die telling op

die vyf items word sommeer om 'n totaalstelling te verkry, wat dan 'n aanduiding is van die respondent se globale lewenstevredenheid. 'n Hoë telling (tot by 35) dui op hoë tevredenheid, terwyl 'n lae telling (5) aanduidend is van lae lewenstevredenheid. Wissing en Van Eeden (1998) rapporteer 'n gemiddelde telling van 23,45 vir 'n Suid-Afrikaanse groep.

5.4.2.1.4 Betroubaarheid en geldigheid

Diener *et al.* (1985) rapporteer 'n toets-hertoetskorrelasiekoëffisiënt van 0,82 en 'n alfa-koëffisiënt van 0,87. Pavot en Diener (1993) rapporteer Cronbach alfa-koëffisiënte van 0,80 tot 0,89 en toets-hertoetsbetroubaarheidsindekse van 0,84 tot 0,54 vir maand- tot vierjaarintervalle. Uit 'n Suid-Afrikaanse groepstudie rapporteer Claassens (1997) 'n betroubaarheidsindeks van 0,83, en bevind Wissing en du Toit (1994) 'n Cronbach alfa-koëffisiënt van 0,85.

5.4.2.2 **Die Fortaliteit-vraelys [FORQ] (Pretorius, 1998)**

5.4.2.2.1 Motivering vir gebruik

Persoonlike bevoegdheid, asook ondersteuning deur die gesin en betekenisvolle ander is in Hoofstuk 4 beskryf as belangrike elemente in die belewenis van subjektiewe psigologiese welstand. Die Fortaliteit-vraelys is dus relevant, sodra die meting van psigologiese welstand ter sprake is. Die itemvrae is duidelik en eenvoudig en verlang dat sowel affektiewe as kognitiewe beoordelingsprosesse deur die respondent ter beantwoording gedoen word. Die vraelys is ook bruikbaar vir verskillende kultuurgroepe.

5.4.2.2.2 Ontwikkeling en rasionaal

Die Fortaliteit-vraelys is deur Pretorius (1998) ontwikkel. Pretorius verduidelik fortaliteit as die krag waarmee stres hanteer en positiewe gesondheid behou word. Fortaliteit en krag word, volgens Pretorius (1997), verkry vanuit 'n positiewe globale evaluering van die self, die gesins-omgewing waarbinne iemand funksioneer, asook die ondersteuning van belangrike ander persone in die persoon se omgewing.

5.4.2.2.3 Aard, administrasie en interpretasie

Die FORQ bestaan uit twintig items. Sewe items handel oor die self, sewe oor die gesin en ses het betrekking op die ondersteuning wat vanaf andere beleef word. Die items word op 'n gegradeerde Likert-tipe vierpuntskaal beantwoord, en dui die volgende aan:

- 1 : nie toepaslik nie
- 2 : geringe toepaslikheid
- 3 : baie toepaslik
- 4 : baie sterk toepaslik

Administrasie van die toets is beperk tot enkele minute. Tellings wissel vanaf 20 tot 80. Hoër tellings word dus met hoër fortaliteit geassosieer, terwyl lae tellings in verband gebring word met laer fortaliteit.

5.4.2.2.4 Betroubaarheid en geldigheid

Itemtotaalkorrelasies van 0,38 tot 0,77 word deur Pretorius (1997) gerapporteer. Ook wissel die alfakoëffisiënt vir die verskillende subskale tussen 0,74 en 0,82. Pretorius (1998) beskryf 'n hoër psigometriese integriteit, deurdat inhoudsgeldigheid, voorspellingsgeldigheid en saamvallende geldigheid van die vraelys as gunstig beskou kan word.

5.4.2.3 Die Koherensiesinskaal [SOC] (Antonovsky, 1988)

5.4.2.3.1 Motivering vir gebruik

Navorsers soos Antonovsky (1988) en Wissing en Van Eeden (1998) het bevind dat koherensiesin, soos geoperasionaliseer deur die SOC, 'n goeie aanduiding van algemene psigologiese welstand is. Van Eeden (1996) het gevind dat betroubare metings verkry word in die multikulturele Suid-Afrikaanse konteks. Die SOC is verder, volgens Antonovsky (1993), universeel geldig vir verskillende kultuurgroepe,

geslagte en sosiale groepe, aangesien dit faktore bevat wat in alle kulture 'n basis vorm vir die suksesvolle hantering van stressore. Die SOC is dus as 'n gevalideerde meetinstrument van psigologiese welstand gebruik.

5.4.2.3.2 Ontwikkeling en rasionaal

Ten einde sy koherensiekonstruksie te operasionaliseer, is die SOC deur Antonovsky (1988) ontwikkel. Volgens Antonovsky (1988) bestaan koherensiesin uit die volgende drie sleutelaspekte:

- Verstaanbaarheid, wat dui op die mate waartoe situasionele waarneming vir die individu kognitief sin maak. Interne en eksterne stimuli word derhalwe as voorspelbaar, verklaarbaar en gestruktureerd ervaar.
- Hanteerbaarheid, wat dui op die mate waartoe behulp same bronne beskikbaar sal wees in die hantering van stresvolle stimuli en situasies.
- Betekenisvolheid, wat aanduidend is van die mate waartoe 'n persoon beleef dat eise en stimuli sinvol is en die moeite werd is om by betrokke te raak.

5.4.2.3.3 Aard, administrasie en interpretasie

Die SOC bestaan uit 29 items, verdeel in drie komponente, naamlik verstaanbaarheid, hanteerbaarheid en betekenisvolheid of sinvolheid. Response op die items word vanuit 'n sewepunt skaal gekies. Slegs die ekstreme response op die twee teenoorgestelde pole word beskryf, byvoorbeeld: "Kry nooit die gevoel nie" teenoor "Kry altyd die gevoel". Tien van die skaalitems, naamlik items 1, 4, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 16, en 20, is negatief geformuleer en moet dus in die nasienproses omgekeer word. Elf van die items meet verstaanbaarheid, tien items meet hanteerbaarheid, terwyl die agt oorblywende items betekenisvolheid meet. Antonovsky (1993) benadruk dat die SOC as 'n eendimensionele meetinstrument

van koherensiesin gebruik moet word, en raai die gebruik van die drie komponente as aparte subskale af. Itemwaardes vir elke item word bymekaar getel vir een globale telling, wat 'n aanduiding gee van 'n persoon se koherensiesin.

Die minimum telling wat behaal kan word, is 29, terwyl 'n maksimumtelling van 203 moontlik is (Antonovsky 1993). Gemiddelde tellings val, volgens Antonovsky (1993), tussen 117 en 152. Strümpfer en Wissing (1998) rapporteer op grond van 27 Suid-Afrikaanse studies dat 'n gemiddelde telling van 137 op die SOC deur volwassenes in Suid-Afrika verkry is. Hoë tellings is aanduidend van 'n positiewe koherensiesin, terwyl lae tellings in verband gebring word met 'n swak koherensiesin. Antonovsky (1993) postuleer dat hoër vlakke van koherensiesin bydra tot seleksie van relevante hanteringsvaardighede vir stressvolle situasies.

5.4.2.3.4 Betroubaarheid en geldigheid

Die Cronbach-alfakoëffisiënt vir interne konsekwenheid het, volgens Antonovsky (1993), in 26 studies met die SOC gewissel vanaf 0,78 tot 0,93. Toets-hertoetsbetroubaarheid in agt ondersoeke toon korrelasies van 0,56 tot 0,97. In 'n Suid-Afrikaanse ondersoek is Cronbach alfa-waardes van 0,85 tot 0,91 verkry (Strümpfer & Wissing, 1998; Wissing & Du Toit, 1994). Antonovsky (1993) beslis dat die skaal oor goeie gesigs-, inhouds-, konstruk- en kriteriumgeldigheid beskik.

5.4.2.4 Interne konsekwenheid van die vier meetinstrumente

Vervolgens is die interne konsekwenheid waarmee die items in elk van hierdie meetinstrumente meet, ondersoek. Dit is gedoen deur Cronbach se α -koëffisiënte met behulp van die SPSS-rekenaarprogrammatuur (SPSS Incorporated, 1983) te bereken. Die koëffisiënte is vir die vier vraelyste (lewenstevredenheid, fortaliteit, koherensiesin en kognitiewe buigzaamheid) vir die twee taal- (hierin verwys na as kultuur-) groeperinge afsonderlik as die volgende bereken:

Tabel 5.5: Cronbach se α -koëffisiënte vir die vier meetinstrumente

Vraelys/konstruk	α -koëffisiënte	
	Afrikataal	Afrikaans
Lewenstevredenheid	0,7519	0,7105
Fortaliteit	0,7942	0,8540
Koherensiesin	0,7649	0,8418
Kognitiewe buigzaamheid	0,8139	0,8677

Die berekende koëffisiënte toon aan dat die vier meetinstrumente redelike hoë interne konsekwente metings vir beide die kultuurgroepe lewer en dat dit met vertroue verder in die studie benut kon word.

5.5 HIPOTESEFORMULERING

Ten einde by die doelwitte van die studie aan te sluit, is die volgende navorsingshipoteses geformuleer:

5.5.1 NAVORSINGSHIPOTESE 1

Daar is 'n statisties beduidende verband tussen adolessente se kognitiewe buigzaamheid en psigologiese welstand.

Hierdie eerste navorsingshipotese kan statisties soos volg gestel word:

$$H_0 : \rho = 0$$

$$H_1 : \rho \neq 0$$

Waar:

ρ = korrelasie tussen kognitiewe buigsaamheidtellings en psigologiese welstandtellings vir die populasie adolessente.

Soos in Paragraaf **5.1.** aangetoon, is adolessente se psigologiese welstand deur middel van drie afsonderlike metings verkry, naamlik by wyse van tellings met betrekking tot lewenstevredenheid, fortaliteit en koherensiesin.

Die alternatiewe hipotese (H_1) is nie-rigtinggewend geformuleer, aangesien die navorsing ondersoekend van aard is en daar nie duidelikheid bestaan oor wat die verband tussen genoemde veranderlikes is nie.

5.5.2 NAVORSINGSHIPOTESE 2

Betreffende die tweede navorsingshipotese word ondersoek of daar 'n beduidende **verskil** in verbande tussen die genoemde veranderlikes vir die seuns en meisies voorkom. Die tweede navorsingshipotese kan statisties soos volg gestel word:

$$H_0 : \rho_1 = \rho_2$$

$$H_1 : \rho_1 \neq \rho_2$$

Waar:

ρ_1 = korrelasie tussen kognitiewe buigsaamheidtellings en psigologiese welstandtellings vir die populasie adolessente seuns

ρ_2 = korrelasie tussen kognitiewe buigsaamheidtellings en psigologiese welstandtellings vir die populasie adolessente meisies

5.5.3 NAVORSINGSHIPOTESE 3

Die derde navorsingshipotese ondersoek of daar 'n beduidende **verskil** in verbande tussen die genoemde veranderlikes vir die Afrikaanssprekende en Afrikataalsprekende adolessente voorkom. Statisties word hierdie navorsingshipotese soos volg voorgestel:

$$H_0 : \rho_1 = \rho_2$$

$$H_1 : \rho_1 \neq \rho_2$$

Waar:

ρ_1 = korrelasie tussen kognitiewe buigsaamheidtellings en psigologiese welstandtellings vir die populasie Afrikataalsprekers

ρ_2 = korrelasie tussen kognitiewe buigsaamheidtellings en psigologiese welstandtellings vir die populasie Afrikaanssprekendes

5.6 STATISTIESE PROSEDURES

Ten einde Hipotese 1 te ondersoek, sal Pearson se produkmomentkorrelasie bereken word.

Om egter te bepaal of die verbande vir die twee geslagte, asook die twee kultuurgroepe beduidend van mekaar verskil, sal Fisher se r - tot Z-transformasie gebruik word. In hierdie geval konstateer die nulhipotese dat die verskil tussen twee populasieskorrelasies gelyk aan nul is. Die nulhipotese kan, volgens Howell (1995), met die volgende toetsstatistiek ondersoek word:

$$Z = \frac{r'_1 - r'_2}{\sqrt{\frac{1}{N_1 - 3} + \frac{1}{N_2 - 3}}}$$

Waar:

r'_1 en r'_2 die z-waardes van onderskeidelik die twee korrelasies r_1 en r_2 is. Die oorspronklike korrelasiekoëffisiënte word volgens Fisher se r -tot z getransformeer, alvorens die toetsstatistiekwaarde bereken kan word.

Om egter ook uitspraak te lewer oor die praktiese belang van statisties beduidende resultate wat met die ondersoek gevind sou word, sal ook na die praktiese beduidendheid van die resultate gekyk word. As maatstaf van praktiese beduidendheid sal effekgroottes bereken word. Aangesien met hierdie studie ondersoek ingestel word na die lineêre verband tussen veranderlikes, stel Cohen voor (Steyn, 1999) dat die korrelasiekoëffisiënt, naamlik ρ , as effekgrootte gebruik word. Die riglynwaardes wat deur hom voorgestel word, is soos volg:

$\rho = 0,1$: klein effek

$\rho = 0,3$: medium effek

$\rho = 0,5$: groot effek

Wanneer die resultate geïnterpreteer word, sal, behalwe na die statistiese beduidendheid, ook na die praktiese waarde daarvan gekyk word, deur telkens na die effekgroottes te verwys.

HOOFSTUK 6

RESULTATE EN BESPREKING

6.1 INLEIDING

Soos duidelik blyk uit Hoofstuk 5 (Paragraaf 5.5.) is daar drie geformuleerde hipoteses wat in hierdie hoofstuk getoets moet word. Daar sal soos volg te werk gegaan word:

- a) Eerstens sal vir die groep as 'n geheel ondersoek word of daar enige beduidende verbande tussen die adolessente se kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand voorkom. Dit sal gedoen word deur telkens die korrelasiekoëffisiënte tussen die kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings te bereken.
- b) Tweedens sal ondersoek word of hierdie verbande beduidend vir die twee geslagte verskil.
- c) Derdens sal ondersoek word of hierdie verbande beduidend vir die twee kultuurgroepe verskil.

Tydens die rapportering van hierdie verbande, sal ook aandag aan die beskrywende statistieke (gemiddeldes en standaardafwykings) gegee word.

6.2 HIPOTESETOETSING

6.2.1 HIPOTESE 1

Om te bepaal of daar wel enige verband(e) tussen die kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die totale ondersoekgroep voorkom, is Pearson se produkmomentkorrelasiekoëffisiënt (r) met behulp van die SAS-

rekenaarprogrammatuur (SAS Institute, 1985) bereken. Hierdie rekenaarprogram toets outomaties of die berekende koëffisiënt statisties beduidend van nul afwyk deur die *t*-toets vir die korrelasie te benut. Die resultate rakende Hipotese 1 is soos volg:

Tabel 6.1: Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die totale ondersoekgroep (N=890)

Veranderlikes	<i>X</i>	<i>S</i>	<i>r</i>
Kognitiewe buigsaamheid	40,93	11,92	
Lewenstevredenheid	22,28	5,90	-0,05
Fortaliteit	57,33	9,14	-0,03
Koherensiesin	128,00	20,12	-0,09**

* $p \leq 0,05$ (kritieke *z*: 1,6449)

** $p \leq 0,01$ (kritieke *z*: 2,3263)

Dit blyk uit hierdie resultate dat kognitiewe buigsaamheid van adolessente met hulle koherensiesin 'n verband toon wat beduidend op die 1%-peil is. Die nulhipotese kan dus in hierdie geval ten gunste van die alternatiewe hipotese verwerp word. Hierdie koëffisiënt is negatief, wat daarop dui dat daar 'n omgekeerde verband voorkom. Dit dui daarop dat hoe hoër die vlakke van kognitiewe buigsaamheid van die adolessente is, hoe laer neig hulle vlak van koherensiesin. Wanneer na die effekgrootte van die korrelasie gekyk word, blyk dit dat dit 'n klein effekgrootte toon.

'n Verklaring hiervoor mag wees dat kognitiewe buigsaamheid, waar daar vir 'n persoon in 'n situasie verskeie opsies beskikbaar is om van te kies (in plaas van een, rigiede en bekende hanteringswyse) 'n negatiewe effek kan hê op koherensiesin. Soos bespreek in Hoofstuk 5 (Paragraaf 5.4.2.3.2.) bestaan die kernkomponente van koherensiesin uit **verstaanbaarheid**, **hanteerbaarheid** en **betekenisvolheid**. Die bekendheid, voorspelbaarheid en sekerheid wat geassosieer word met bekende, rigiede hanteringsopsies – wat uiteraard gevoelens van veiligheid en sekuriteit kan

meebring – is *afwesig* by die vreemde en dus onvoorspelbare hanteringsopsies wat deur kognitiewe buigsaamheid genereer word.

Die afleiding kan dus gemaak word dat kognitiewe buigsaamheid in sommige gevalle die bekende sekerheid van rigiede, bekende opsies wegneem, soos aangetoon in Hoofstuk 2 onder Paragrafe 2.7. en 2.9.

6.2.2 HIPOTESE 2

Om te bepaal of daar 'n verskil in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand vir die seuns en meisies voorkom, is Fisher se *r*- tot *z* transformasie gebruik. Die resultate tesame met die beskrywende statistieke (gemiddeldes en standaardafwykings) word in tabel 6.2. hieronder verskaf:

Tabel 6.2: Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die meisies en seuns

Veranderlikes	Meisies			Seuns			Z
	X	S	R	X	S	r	
Kognitiewe buigsaamheid	41,27	11,91		40,42	11,92		
Lewenstevredenheid	22,10	5,92	0,05	22,48	5,89	-0,18**	3,25**
Fortaliteit	57,51	9,10	0,06	57,06	9,19	-0,15**	2,94**
Koherensiesin	127,41	20,56	-0,03	128,82	19,62	-0,17**	2,10*

* $p \leq 0,05$ (kritieke *z*: 1,6449)

** $p \leq 0,01$ (kritieke *z*: 2,3263)

Dit is eerstens duidelik dat die korrelasies tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandfaktore nie op minstens die 5%-peil vir die meisies beduidend is nie. In Hoofstuk 3 (Paragraaf 3.3.4.) is verwys na die geslagte se

verskillende sosialisering en die feit dat 'n persoon se psigologiese welstandseienskappe dus sy/haar geslag komplementeer. Meisies se neiging om te konformeer, die vrede te bewaar en interafhanklike samewerking te bewerkstellig is ook genoem. Daar is ook na verwys dat meisies se persepsie en interpretasie van probleme verskil, en dat hulle van ánder en van méér copingsmetodes as seuns gebruik maak. Dit mag verklaar hoekom meisies se kognitiewe buigsaamheidstellings nie betekenisvol met die drie psigologiese welstandsfaktore soos by hulle gemeet, korreleer nie.

Wat die seuns aanbetref, korreleer kognitiewe buigsaamheid wel statisties beduidend (op die 1%-peil) met *al* drie die psigologiese welstandsfaktore. Dit is egter opmerklik dat al drie hierdie koëffisiënte negatief is, wat op 'n *omgekeerde* verband dui. Dit beteken dat hoe hoër die vlak van kognitiewe buigsaamheid is wat hulle toon, hoe laer is hulle vlakke van psigologiese welstand. Wanneer na die effekgroottes van die korrelasies gekyk word, dan blyk dit dat dit klein tot medium effekgroottes toon.

Hierdie resultate kan moontlik verklaar word, indien dit in gedagte gehou word dat seuns en meisies verskillende sake as belangrik ag, soos bespreek in Hoofstuk 3 (Paragraaf 3.3.4.). Angs en onsekerheid kan die gevolg wees van die herdefiniëring van die Suid-Afrikaanse adolessent se identiteit (Paragrafe 3.4.1. en 3.4.2.), gevaarlike omstandighede in die land (Paragrafe 3.4.3. en 3.4.4. en 3.4.5.) en veranderende moraliteit (Paragraaf 3.4.8.). Daar is in Hoofstuk 2 (Paragraaf 2.7.) na verwys dat angs tot rigiede denke kan aanleiding gee en dat rigiede denke onder sommige omstandighede meer sal bydra tot 'n persoon se gevoel van sekuriteit en dus psigologiese welstand, as wat kognitiewe buigsaamheid daartoe sal bydra.

Tweedens toon die berekende z-waardes aan dat daar wel 'n beduidende **verskil in die verbande** tussen kognitiewe buigsaamheid en al drie die psigologiese welstandsfaktore vir die twee geslagte voorkom. In die geval van die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en lewenstevredenheid, sowel as tussen kognitiewe buigsaamheid en fortaliteit, is die verskil op die 1%-peil beduidend, terwyl dit in die laaste geval (kognitiewe buigsaamheid en koherensiesin) op die 5%-peil beduidend is. Dit is duidelik dat die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie

psigologiese welstandfaktore hoër (hoewel negatief) vir die seuns as vir die meisies is.

Hierdie verskil kan moontlik in verband gebring word daarmee dat die lewensdomeine wat as belangrik beskou word – soos byvoorbeeld die interpersoonlike domein vir meisies – verskil vir die geslagte soos bespreek in Hoofstuk 3 (Paragraaf 3.3.4.). Seuns en meisies se kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand word dus aan verskillende lewenskwessies en -aspekte verbind.

Derdens is ook die moontlike verskil in gemiddelde kognitiewe buigsaamheidtellings vir die twee geslagte ondersoek. Vir hierdie doel is die *t*-toets vir onafhanklike groepe gebruik. Daar is nie 'n beduidende verskil in die gemiddelde kognitiewe buigsaamheidtellings vir die meisies en seuns gevind nie ($t = 1,04$; $p = 0,297$).

Sowel adolessente seuns as meisies in Suid-Afrika is aan dieselfde omstandighede onderworpe. Indien die huidige Suid-Afrikaanse situasie met sy veelvuldige veranderinge en uitdagings wat by die adolessent tot angs kan lei, in gedagte gehou word, is dit waarskynlik vir die adolessent sinvol om, ter wille van gevoelens van sekerheid, by vertroude roetines te bly. Daar is reeds in Hoofstuk 3 onder Paragrafe 3.3.2.3. en 3.4.8. verwys na die feit dat buigsaamheid en kognitiewe buigsaamheid tot 'n oormaat opsies en dus tot chaos en onsekerheid kan lei.

6.2.3 HIPOTESE 3

Om te bepaal of daar 'n verskil in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes voorkom, is weer Fisher se *r*- tot *z* transformasie gebruik. Die resultate, tesame met die beskrywende statistiek (gemiddeldes en standaardafwykings), is die volgende:

Tabel 6.3: Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes

Veranderlikes	Afrikaans			Afrikataal			Z
	X	s	R	X	s	r	
Kognitiewe buigsaamheid	47,41	11,11		34,82	9,10		
Lewenstevredenheid	22,02	5,99	0,14**	22,51	5,82	-0,24**	8,31**
Fortaliteit	56,63	9,11	0,20**	57,97	9,13	-0,19**	5,75**
Koherensiesin	127,45	20,48	0,13**	128,58	19,84	-0,37**	7,47**

* $p \leq 0,05$ (kritieke z: 1,6449)

** $p \leq 0,01$ (kritieke z: 2,3263)

Dit is eerstens duidelik dat die korrelasies tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandfaktore vir sowel die Afrikaans- as die Afrikataalsprekendes op die 1%-peil beduidend is. Wat egter opval, is dat hierdie korrelasies vir die Afrikaanssprekendes positief (direkte verband) is, terwyl dit vir die Afrikataalsprekendes negatief (omgekeerde verband) is. Ten opsigte van die Afrikaanssprekendes wil dit voorkom dat hoe hoër die vlak van kognitiewe buigsaamheid is wat hulle ervaar, hoe hoër is hulle vlakke van psigologiese welstand. In teenstelling hiermee, wil dit by die Afrikataalsprekendes voorkom dat hoe hoër die vlak van kognitiewe buigsaamheid is wat hulle toon, hoe laer is hulle vlakke van psigologiese welstand. Wanneer na die effekgroottes van die korrelasies gekyk word, blyk dit dat dit ook in hierdie geval klein tot medium effekgroottes toon.

Tweedens toon die berekende z-waardes aan dat daar wel 'n beduidende **verskil in die verbande** tussen kognitiewe buigsaamheid en al drie die psigologiese welstandfaktore vir die twee kultuurgroepe voorkom. In al drie die gevalle is die verskille op die 1%-peil beduidend. Dit wil voorkom of die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandfaktore hoër (hoewel negatief) vir die Afrikataal- as vir die Afrikaanssprekendes is.

Hierdie resultate kan verklaar word in die lig van die feit dat, soos genoem in Hoofstuk 3 (Paragraaf 3.4.2.), psigologiese welstand verskillend manifesteer in verskillende groepe of kulture. Dit moet ook in gedagte gehou word dat daar baie groot verskille ten opsigte van lewensfilosofie en -oriëntasie tussen individualistiese en kollektivistiese kulture bestaan, soos bespreek in Hoofstuk 3 (Paragraaf 3.4.2.). Volgens Wissing en Van Eeden (1997) moet 'n vergelyking van die resultate van verskillende kultuurgroepe in Suid-Afrika ook gesien word teen die agtergrond van swartmense se sosio-politieke geskiedenis in Suid-Afrika.

Derdens is ook die moontlike verskil tussen die gemiddelde kognitiewe buigsaamheidtellings vir die twee kultuurgroepe ondersoek. Vir hierdie doel is die *t*-toets vir onafhanklike groepe gebruik. Daar is wel 'n beduidende verskil in die gemiddelde kognitiewe buigsaamheidtellings vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes gevind ($t = 18,10$; $p = 0,0001$).

Die verskil wat tussen die gemiddelde kognitiewe buigsaamheidstellings van Afrikaans- en Afrikataalsprekendes gevind word, kan verklaar word met die bevinding van Wissing en Van Eeden (1997) dat swart respondente oor die algemeen laer tellings behaal op verskeie skale wat psigologiese welstand meet. Resultate moet ook volgens hierdie navorsers binne die geskiedkundige konteks van die swartmense as slagoffers van diskriminasie en onderdrukking gesien word. Ook Graham (1994) verwys na hierdie omstandighede waarin swartmense geen gevoel van beheer oor hul omstandighede gehad het nie.

6.3 KOMBINERING VAN GESLAG EN KULTUUR

Uit die bevindinge wat vir die twee geslagte en kultuurgroepe verkry is, blyk dit dat daar moontlik 'n **interaksie** tussen genoemde twee veranderlikes voorkom. Gevolglik is besluit om dit te kombineer (geslag en kultuur). Sodoende is vier groepe gevorm, naamlik Afrikaanssprekende seuns, Afrikaanssprekende meisies, Afrikataalsprekende meisies en Afrikataalsprekende seuns.

Om te bepaal of daar 'n verskil in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes seuns en meisies voorkom, is weer Fisher se r - tot z transformasie gebruik. Die resultate en beskrywende statistiek (gemiddeldes en standaardafwykings) is die volgende:

Tabel 6.4: Gemiddeldes, standaardafwykings en korrelasiekoëffisiënte tussen kognitiewe buigsaamheid- en psigologiese welstandtellings vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekendes, asook vir meisies en seuns

Veranderlikes	Afrikaans			Afrikataal			Z
	X	s	R	X	s	r	
Meisies:							
Kognitiewe buigsaamheid	47,56	11,01		35,34	9,45		
Lewenstevredenheid	22,02	6,10	0,23**	22,18	5,74	-0,13*	3,92**
Fortaliteit	56,72	9,40	0,27**	58,28	8,76	-0,06	3,61**
Koherensiesin	127,54	21,69	0,15*	127,27	19,43	-0,27**	4,61**
Seuns:							
Kognitiewe buigsaamheid	47,22	11,27		34,17	8,64		
Lewenstevredenheid	22,02	5,87	0,01	22,93	5,89	-0,38**	3,87**
Fortaliteit	56,51	8,76	0,09	57,59	9,59	-0,37**	4,53**
Koherensiesin	127,34	18,86	0,11	130,25	20,29	-0,49**	6,12**

* $p \leq 0,05$ (kritieke z : 1,6449)

** $p \leq 0,01$ (kritieke z : 2,3263)

6.3.1 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VAN DIE MEISIES

Uit Tabel 6.4. is dit duidelik dat wat die meisies aanbetref, die volgende voorkom:

- Vir die Afrikaanssprekende meisies is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore **positief**. Al drie die koëffisiënte is statisties beduidend en toon klein tot medium effekgroottes.
- Vir die Afrikataalsprekende meisies is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore **negatief**. Slegs twee van die verbande, naamlik dié tussen kognitiewe buigsaamheid en lewenstevredenheid, asook dié tussen kognitiewe buigsaamheid en koherensiesin is statisties beduidend. Hierdie verbande toon ook klein tot medium effekgroottes.
- Volgens die berekende z-waardes is dit ook duidelik dat daar beduidende verskille (op die 1%-peil) in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekende meisies voorkom.

Hierdie verskille kan moontlik daaraan toegeskryf word dat die verwagtinge wat deesdae aan die vroulike geslag gestel word, veel hoër is, soos aangetoon in Hoofstuk 3, Paragraaf 3.3.4. Hoewel die interpersoonlike domein steeds belangrik is, word nuwe eise ten opsigte van outonomie, prestasie en beroepsbevoegdheid aan meisies gestel. Die klem is dus op individuele belang, en nie op die belang van die gemeenskap nie. 'n Hoër vlak kognitiewe buigsaamheid mag dus, in die lig van hierdie eise, bydra tot Afrikaanssprekende meisies se psigologiese welstand.

In teenstelling hiermee blyk dit dat die tradisionele vroulike rol steeds sterk beklemtoon word onder Afrikataalsprekende vroue. Volgens Hobfoll, Dunahoo, Ben-Porath en Monnier (1994), Mwamwenda (1995) en Ryff en Singer (1998) is die tradisionele vroulike rol met beklemtoning van tradisionele aspekte soos vrugbaarheid, die huwelik, moederskap en verhoudingsnetwerke steeds uiters belangrik onder vroulike Afrikataalsprekende individue. Die klem is dus op gemeenskapsbelang en nie op individuele belang nie. In Hoofstuk 3 (Paragraaf 3.4.2.) is ook verwys na die *interafhanklike* konstruering van die self, wat voorkom in kollektivistiese kulture, teenoor die *onafhanklike* konstruering van die self in individualistiese kulture.

6.3.2 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VAN DIE SEUNS

Wat die seuns betref, kom die volgende voor:

- Vir die Afrikaanssprekende seuns is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore **positief**. Al drie die koëffisiënte is egter nie statisties beduidend nie.
- Vir die Afrikataalsprekende seuns is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore **negatief**. Al drie die koëffisiënte is statisties beduidend en toon medium tot groot effekgroottes.
- Volgens die berekende z-waardes is dit ook duidelik dat daar beduidende verskille (op die 1%-peil) in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore vir die Afrikaans- en Afrikataalsprekende seuns voorkom.

Hierdie verskil tussen die Afrikaanssprekende en Afrikataalsprekende seuns mag weereens verklaar word aan die hand van die verskille tussen 'n individualistiese en kollektivistiese lewensoriëntasie. Dit moet ook in gedagte gehou word dat Afrikataalsprekende seuns hulself nog nie as volwassenes – en dus as geregtig op 'n eie, verskillende opinie – beskou, alvorens die oorgangsrituele en oorgangseremonies deur hulle deurloop is nie, soos bespreek onder Paragrafe 3.3.5. en 3.4.2. nie. Deur die oorgangseremonies te ondergaan, word die deur na volwassenheid en onafhanklikheid van die ouers vir swart adolessente geopen. Dit mag bepaalde gevolge vir die Afrikataalsprekende adolessente se denkwyses inhou.

Om te bepaal of daar beduidende verskille in gemiddelde kognitiewe buigsaamheidtellings vir die vier groepe (Afrikaanssprekende seuns, Afrikaanssprekende meisies, Afrikataalsprekende seuns en Afrikataalsprekende meisies) voorkom, is 'n eenrigting variansie-ontleding met behulp van die SAS-programmatuur (SAS Institute, 1985) bereken. 'n *F*-waarde van 111,19 is verkry, wat op die 1%-peil beduidend is. Om te bepaal watter groepe se gemiddeldes beduidend van mekaar verskil, is dit met die Scheffé-prosedure opgevolg.

Hiervolgens verskil die Afrikaanssprekende seuns en meisies se gemiddelde tellings nie van mekaar nie. Die Afrikataalsprekende seuns en meisies se gemiddelde tellings verskil ook nie van mekaar nie. Die Afrikaanssprekende seuns en meisies se gemiddelde telling verskil egter wel van dié van die Afrikataalsprekende seuns, sowel as die meisies se gemiddelde kognitiewe buigsaamheidtellings.

By nadere ondersoek (Tabel 6.4.) is dit duidelik dat die Afrikaanssprekendes (seuns en meisies) 'n beduidend hoër gemiddelde telling op kognitiewe buigsaamheid as die Afrikataalsprekendes (seuns en meisies) behaal het. Soos reeds voorheen onder Paragraaf 6.2.3. genoem, het Wissing en Van Eeden (1997) bevind dat swart respondente oor die algemeen laer tellings behaal op verskeie skale wat psigologiese welstand meet.

6.3.3 OPSOMMING

Opsommend kom die volgende voor:

- Vir die Afrikaanssprekende seuns en meisies is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore **positief**. Die verbande is egter slegs vir die meisies statisties beduidend, met klein tot medium effekgroottes.
- Vir die Afrikataalsprekende seuns en meisies is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie psigologiese welstandsfaktore **negatief**. Die verbande is vir die seuns en meisies (met die uitsondering van kognitiewe buigsaamheid en fortaliteit by die meisies) statisties beduidend, met medium tot groot effekgroottes.
- In vergelyking met die Afrikataalsprekendes, toon die Afrikaanssprekendes hoër vlakke van kognitiewe buigsaamheid (Hulle behaal beduidend hoër gemiddelde tellings).

6.4 GEVOLGTREKKINGS

Die primêre doelwit van hierdie studie was om die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by adolessente aan te dui.

By die interpretering van die resultate van hierdie navorsing word die volgende duidelik:

- Die aanname, soos dit in die literatuur daarvoor voorkom, dat kognitiewe buigsaamheid vir die adolessent psigologiese welstand sal meebring, sal verder ondersoek moet word.
- Dit is voorts moontlik dat die positiewe gevolge van kognitiewe buigsaamheid nog nie ten volle realiseer tydens adolessensie nie, maar moontlik eers op 'n latere, meer volwasse stadium.
- As gevolg van verskillende sosialisering verskil seuns en meisies van mekaar ten opsigte van konstruering van onafhanklikheid, volwassenheid, die self en eie bekwaamheid. Dit het bepaalde gevolge vir kognitiewe buigsaamheid. Psigologiese welstand manifesteer dan ook op eiesoortige wyses by seuns en meisies.
- Die bepaalde teoretiese aannames ten opsigte van kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand, soos dit in die literatuur daarvoor voorkom, kan ook nie van toepassing gemaak word op kulture wat redelik drasties van mekaar verskil nie. Individualistiese konstruerings van psigologiese welstand kan nie op kollektivistiese kulture van toepassing gemaak word nie.
- Die voorkoms van kognitiewe buigsaamheid blyk dus hoogs kultuurgebonde te wees en een toets kan nie vir verskillende - of vir alle - kulture gebruik word nie.
- Die vraag moet ook gevra word of dit wenslik is om psigologiese welstand soos dit deur hoofsaaklik Amerikaanse en Europese teoretici gedefinieer en gemeet word, van toepassing te maak op die Afrikakultuur of op Afrikaanssprekende persone.

HOOFSTUK 7

SAMEVATTING EN GEVOLGTREKKINGS

7.1 INLEIDING

Die samevatting en gevolgtrekkings van die onderhawige studie word in hierdie hoofstuk weergegee. Navorsingsvrae wat in Hoofstuk 1 geformuleer is, dien as riglyne by die bespreking van die samevatting en gevolgtrekkings. Die bydrae van hierdie studie ten opsigte van die adolessent en kognitiewe buigsaamheid, sowel as die invloed van kognitiewe buigsaamheid op die adolessent se psigologiese welstand word vervolgens bespreek. Laastens word aanbevelings vir verdere navorsing gemaak.

7.2 NAVORSINGSVRAE

Soos onder Paragraaf 1.2.1. in Hoofstuk 1 gestel, is die **primêre navorsingsvraag** in hierdie studie as volg:

- ***WAT IS DIE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE ?***

Om hierdie vraag meer breedvoering te beantwoord, is die volgende **spesifieke navorsingsvrae** onder Paragraaf 1.2.2. in Hoofstuk 1 gestel. Dit word soos volg beantwoord:

7.2.1 WAT IS DIE TEORETIESE BESKRYWING VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID AS 'N KONSTRUK IN DIE LITERATUUR DAAROO ?

Vanuit die bevindinge van die literatuurstudie oor kognitiewe buigsaamheid is die volgende definisie daarvoor saamgestel:

Kognitiewe buigsaamheid is 'n **kognitiewe proses**, wat gekenmerk word deur **plastisiteit, soepelheid** en **plooibaarheid**. Hierdie vermoë gee aanleiding tot die **herstrukturering** van inligting, wat terselfdertyd as **hulpmiddel** by **probleemoplossing** dien.

7.2.2 WAT IS DIE TEORETIESE BESKRYWING VAN PSIGOLOGIESE WELSTAND AS 'N KONSTRUK IN DIE LITERATUUR DAAROO ?

Psigologiese welstand word nie eenduidig in die literatuur definieer nie. **Psigologiese welstand** kan gesien word as 'n **staat** of **toestand** wat deur 'n wye verskeidenheid van aspekte gekenmerk word soos byvoorbeeld konstruktiewe denke, optimisme, selfbekwaamheid, selfaktualisering en aangeleerde vindingrykheid. Die konstruk strek egter verder as slegs hierdie aspekte. In die onderhawige studie is **lewenstevredenheid, koherensiesin** en **fortaliteit** gebruik as bepalende aspekte van psigologiese welstand.

Psigologiese welstand word beïnvloed deur individuele eienskappe van 'n persoon, wat hoofsaaklik **kognitiewe, emosionele, spirituele** en **gedragsaspekte** insluit. Verskillende beskermings- en risikofaktore vanuit die omgewing speel 'n bepalende rol by individuele psigologiese welstand. Faktore soos **ouderdom, geslag** en **kultuur** is veranderlikes by psigologiese welstand.

'n Persoon se **psigologiese weerbaarheid** het 'n bepalende invloed op sy psigologiese welstand. Mense beskik oor persoonlike sterktes en bronne, asook beskermingsfaktore, wat sal bepaal hoe stressore kognitief beoordeel word en hoe daar met probleme omgegaan sal word. Dit speel 'n bepalende rol in mense se psigologiese welstand.

Dit is belangrik om in gedagte te hou dat psigologiese welstand dinamies van aard is en op die hoogste punt van 'n **kontinuum** van menslike funksionering voorkom.

7.2.3 WAT IS DIE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND SOOS DIT IN DIE LITERATUUR DAAROO AANGEDUI WORD ?

Geen literatuur oor navorsing kon gevind word wat die empiriese verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand ondersoek het nie.

Teoreties kan daar egter aangevoer word dat kognitiewe buigsaamheid wel psigologiese welstand positief kan beïnvloed. Daar kan teoreties ook aangevoer word dat die interaksie wat plaasvind tussen 'n persoon en sy/haar omgewing, deur kognitiewe buigsaamheid beïnvloed kan word

7.2.4 WAT IS DIE AARD EN ONTWIKKELINGSTAKE VAN ADOLESSENSIE, MET SPESIFIEKE VERWYSING NA DIE INVLOED VAN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID OP DIE ADOLESENT EN DIE OMGEWINGSFAKTORE WAT PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE BEÏNVLOED ?

Baie belangrike ontwikkelingstake tydens adolessensie blyk die volgende te wees: identiteitsontwikkeling, die aanvaarding van fisieke veranderinge, die vestiging van geslagsrolidentiteit, 'n eie waardesisteem, onafhanklikheid en ook ontwikkelingstake betreffende belangrike verhoudings. Die suksesvolle voltooiing hiervan sal 'n positiewe invloed op die adolessent se psigologiese welstand uitoefen.

Kognitiewe buigsaamheid kan daartoe bydra dat die adolessent sekere ontwikkelingstake met meer gemak kan afhandel, omdat:

- dit aanpassing by die veelvuldige veranderinge tydens adolessensie kan vergemaklik, deurdat dit verskillende interpretasiemoontlikhede meebring;
- dit keusebewustheid bring en die geleentheid skep vir oorkruis-toepassing van inligting, kennis en ervaring - veral wanneer kwessies soos die eie identiteit en geslagsrol ter sprake kom;
- dit probleemoplossing en situasionele aanpassing kan fasiliteer, wanneer voor-die-hand-liggende oplossings of verklarings vir problematiek nie

beskikbaar is nie, veral ten opsigte van die beredenering van 'n eie moraliteit en waardesisteem;

- dit aanpassing binne 'n sosiale konteks vergemaklik. Dit kan eerstens lei tot die vestiging van vriendskapsverhoudings wat so belangrik is tydens adolessensie. Tweedens kan dit bydra tot die vestiging van 'n ondersteuningsnetwerk, wat ook die ontwikkelingstake met betrekking tot onafhanklikheid vanaf die ouers aansienlik kan vergemaklik.

Kognitiewe buigzaamheid kan egter, indien dit in 'n *oordrewe* vorm voorkom, juis die afhandeling van ontwikkelingstake belemmer en so die adolessent se psigologiese welstand bedreig, veral wanneer:

- adolessente 'n groot mate van afhanklikheid of angs en gepaardgaande onsekerheid beleef, en dit derhalwe eerder tot die adolessent se psigologiese welstand bydra indien hy/sy bekende of selfs rigiede reëls en roetines navolg;
- dit 'n adolessent is wat neig tot konserwatisme en dus weerstand openbaar teen verandering; dieselfde is ook waar vir adolessente wat neig tot perfeksionisme, vir wie gevoelens van beheer en orde primêr is;
- dit lei tot 'n totale gebrek aan struktuur en grense. Dit kan die vorming van 'n duidelike identiteit, die samestelling van 'n eie waardesisteem en die selektering van betekenisvolle vriendskaps- en ander verhoudings aansienlik bemoeilik. Dit kan trouens daartoe bydra dat die adolessent nie sy/haar omgewing doeltreffend kan beheer nie en kan dus op hierdie wyse sowel ontwikkelingstake as psigologiese welstand belemmer.

7.2.5 WAT IS DIE EMPIRIESE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE IN DIE ONDERSOEKGROEP VAN HIERDIE STUDIE ?

Kognitiewe buigzaamheid toon 'n statisties beduidende verband met een van die drie welstandsfaktore in hierdie studie, naamlik koherensiesin. Hierdie verband is negatief, en dui dus daarop dat hoe hoër die vlak van kognitiewe buigzaamheid van adolessente in hierdie studie, hoe laer neig hulle vlak van koherensiesin. Geen

betekenisvolle verband is met die twee ander welstandsfaktore, naamlik lewenstevredenheid en fortaliteit, gevind nie.

Verklarings vir teenstrydighede wat in die literatuur daaroor mag voorkom, word volledig in die betrokke afdelings bespreek.

7.2.6 WATTER ROL SPEEL GESLAG EN TAALGROEPERING AS VOORSPELLERVERANDERLIKES IN DIE VERBAND TUSSEN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID EN PSIGOLOGIESE WELSTAND BY ADOLESSENTE IN DIE ONDERSOEKGROEP VAN HIERDIE STUDIE ?

Volgens die resultate kom dit voor dat daar wel 'n beduidende verskil tussen die verbande vir die twee **geslagte** voorkom: die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore is beduidend hoër - hoewel negatief - vir die seuns as vir die meisies.

Daar is ook 'n beduidende verskil tussen die verbande vir die twee **taalgroeperings**. Die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore is in die geval van die Afrikaanssprekendes 'n direkte verband, terwyl dit in die geval van die Afrikataalsprekendes 'n omgekeerde verband is. Die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore is – hoewel negatief – hoër vir die Afrikataalsprekendes as vir die Afrikaanssprekendes.

Vanuit die resultate wat verkry is, het die moontlikheid van 'n **interaksie tussen geslag en kultuur** geblyk. Wanneer geslag en kultuur gekombineer word, blyk die volgende:

Die verskille in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore van die **Afrikaanssprekende meisies** teenoor dié van die **Afrikataalsprekende meisies** dui aan dat kognitiewe buigsaamheid 'n positiewe en beduidende verband met al drie die welstandsfaktore toon in die geval van die Afrikaanssprekende meisies. Daarteenoor is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore egter almal negatief vir die Afrikataalsprekende meisies, en slegs die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid

en lewensvredigheid en kognitiewe buigsaamheid en koherensiesin, is statisties beduidend.

Die verskille in die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore van die **Afrikaanssprekende seuns** teenoor dié van die **Afrikataalsprekende seuns**, dui aan dat kognitiewe buigsaamheid 'n positiewe verband met al drie die welstandsfaktore toon in die geval van die Afrikaanssprekende seuns. Al drie hierdie koëffisiënte is egter nie beduidend nie. Daarteenoor is die verbande tussen kognitiewe buigsaamheid en die drie welstandsfaktore egter almal negatief – en statisties beduidend – vir die Afrikataalsprekende seuns.

7.3 DIE BYDRAE VAN HIERDIE STUDIE

Bydraes wat deur hierdie navorsing gelewer is, word soos volg saamgevat:

- Die nagaan en sistematiesing van literatuur oor kognitiewe buigsaamheid en kognitiewe rigiditeit mag 'n belangrike bydrae wees wat deur hierdie studie gelewer word.
- Hierdie studie lewer 'n bydrae ten opsigte van begrip van die adolessent in die huidige tydsges, en verskaf verdere insig in adolessente funksionering. Hierdie insig kan aangewend word in die onderrig en voorligting van adolessente, by terapie met adolessente, asook wanneer daar voorkomend of remediërend opgetree moet word.
- Die positiewe houding wat daar in die literatuur jeens kognitiewe buigsaamheid bestaan, word deur hierdie studie meer gebalanseer en in perspektief geplaas.
- Belangrike kultuur- en geslagsverskille ten opsigte van kognitiewe buigsaamheid is deur hierdie studie aangetoon. Hierdie studie aksentueer

weereens die impak van kultuur en geslag op die kognitiewe funksionering van mense.

- Kognitiewe buigsaamheid van die adolessent in Suid-Afrika is ondersoek. Die bydrae wat hierdie vermoë kan lewer tot die adolessent se psigologiese welstand is belangrik, indien dit in aanmerking geneem word dat die adolessent steeds by sosio-politiese veranderinge aanpas en steeds keuses vir die toekoms moet uitoefen.
- Kennis van die Suid-Afrikaanse adolessent se psigologiese welstand lewer belangrike inligting rakende hul psigiese staat, wat belangrike implikasies vir verskillende tipes intervensies met adolessente kan hê. In hierdie studie is bevind dat kognitiewe buigsaamheid nie in alle gevalle 'n bydrae tot psigologiese welstand lewer nie.
- Hierdie studie lewer ook 'n bydrae in terme van die verdere empiriese verheldering van die psigofortologie wat as 'n wetenskap binne die Sielkunde bestaan. Derhalwe word ook voldoen aan 'n behoefte wat deur Wissing (2001) uitgespreek is, naamlik om te help met die wetenskaplike beskrywing van psigofortologie.

7.4 AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING

Die volgende word aanbeveel:

- Die huidige bevindinge is slegs van toepassing op Suid-Afrikaanse wit en swart adolessente, wat in hoofsaaklik stedelike gebiede woon. Navorsing met betrekking tot kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand met ander etniese groepe in Suid-Afrika, byvoorbeeld Indiërs en Kleurlinge, word ook benodig. Etniese groepe in plattelandse gebiede behoort ook by navorsing ingesluit te word.

- Met verdere navorsing behoort die vraelyste soos in hierdie studie gebruik, in die verskillende etniese groepe se moedertaal vertaal te word, sodat moontlike taalprobleme en die impak wat dit op resultate mag hê, uitgeskakel kan word.
- Die manifestasie van kognitiewe buigsaamheid en ook die manifestasie van psigologiese welstand by die verskillende kulturele groepe en geslagte kan verder ondersoek word, met spesifieke klem op 'n individualistiese versus 'n kollektivistiese lewensoriëntasie.
- Die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en psigologiese welstand by volwassenes behoort ondersoek te word.
- 'n Longitudinale studie kan waardevolle inligting lewer rakende die ontwikkeling en uitbreiding van kognitiewe buigsaamheid.
- Meer navorsing is nodig oor die verband tussen kognitiewe buigsaamheid en persoonlikheidsaspekte, ten einde vas te stel hoe dit saamhang met psigologiese welstand.
- Die kognitiewe buigsaamheidskaal se geldigheid en betroubaarheid ten opsigte van die verskillende kultuurgroepe in die Suid-Afrikaanse konteks behoort verder ondersoek te word.

BRONNELYS

40 000 teachers have HIV/AIDS. (2002, May 9). News24.
<http://www.news24.com> (2002-05-10).

Adelson, B. (1984). When novices surpass experts: the difficulty of a task may increase with expertise. *Journal of Experimental Psychology, Learning Memory and Cognition*, **10**, 483-495.

Allen, J.R. (1998) Of resilience, vulnerability and a woman who never lived. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, **7**(1), 53-71.

Allen, S., & Hiebert, B. (1991). Stress and coping in adolescents. *Canadian Journal of Counselling*, **25**(1), 19-32.

Allport, G.W. (1971). *Personality: a psychological interpretation*. London: Constable.

Anderson, H. (1995a). Collaborative language systems. Toward a Postmodern therapy. In R.H. Mikesell, D. Lusterman & S.H. McDaniel (Eds), *Integrating Family Therapy* (pp. 27-44). Washington: APA.

Anderson, J.R. (1995b). *Cognitive psychology and its implications* (4th ed.). New York: Freeman.

Anthony, E.J. (1987). Risk, vulnerability and resilience: an overview. In E.J. Anthony & B. Cohler (Eds.). *The invulnerable child* (pp. 3-48). New York: Guilford.

Antonovsky, A. (1979). *Health, stress and coping*. San Francisco: Jossey-Bass.

Antonovsky, A. (1982). *Health, stress and coping*. San Francisco: Jossey-Bass.

Antonovsky, A. (1988). *Unravelling the mystery of health: how people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass.

Antonovsky, A. (1991). The structural sources of salutogenic strengths. In C.L. Cooper & R. Payne (Eds.). *Personality and stress: individual differences in the stress process* (pp. 67-104). New York: Wiley.

Antonovsky, A. (1993). The structure and properties of the sense of coherence scale. *Social science and medicine*, **36**(6), 725-733.

Apatiese jeug. (2002, 15 Junie). *Volksblad*, p.8.

Arieti, S. (1976). *Creativity: the magic synthesis*. New York: Basic.

Arnett, J.J. (1999). Adolescent storm and stress. *American Psychologist*, **54**(5), 317-326.

Babladelis, G. (1984). *The study of personality: issues and resolutions*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Baddeley, A. (1990). *Human memory: theory and practice*. Boston: Allyn & Bacon.

Balk, D.E. (1995). *Adolescent development: early through late adolescence*. Boston: Brooks/Cole.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behaviour change. *Psychological Review*, **84**, 191-215.

Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, **44**(9), 1175-1184.

Barnes, E.J. (1991). The Black community as the source of positive selfconcept for Black children: a theoretical perspective. In R.L. Jones (Ed.), *Black Psychology* (3rd edition) (pp. 667-692). California: Cobb and Henry.

Beck, A.T. (1976). *Cognitive therapy and emotional disorders*. New York: New American Library.

Bee, H. (1992). *The developing child*. New York: HarperCollins.

Bee, H. (1995). *The developing child* (7th ed.). New York: HarperCollins.

Bell, C.C. (1982). Black intrapsychic survival skills: alteration of states of consciousness. *Journal of National Medical Association*, **74**, 1017-1020.

Bem, S.L. (1996). Exotic becomes erotic: a developmental theory of sexual orientation. *Psychological Review*, **103**(2), 320-335.

Bempechat, J., & Abrahams, S. (1999). You can't oppress yourself: negotiating the meaning of opportunity in post-apartheid South Africa. *Teachers College Record*, **10**(100), 4, 841-860.

Berk, L.E. (1991). *Child development*. Boston: Allyn & Bacon.

Berwick, K.R. (1992). Stress among students affairs administrators: the relationship of personal characteristics and organizational variables to work-related stress. *Journal of College Student Development*, **33**, 11-19.

Beversdorff, D.Q., Hughes, J.D., Steinberg, B.A., Lewis, L.D., & Heilman, K.M. (1999). Noradrenergic modulation of cognitive flexibility in problem solving. *Neuroreport*, **10**(13), 2763-2767.

Black, M.M., & Krishnakumar, A. (1998). Children in low-income urban settings: interventions to promote mental health and well-being. *American Psychologist*, **53**(6), 635-646.

Blau, G.M., & Gullotta, T.P. (1996). *Adolescent dysfunctional behaviour: causes, interventions, and prevention*. London: Sage.

Boekaerts, M. (1996). Coping with stress in childhood and adolescence. In M. Zeidner & N.S. Endler (Eds.). *Handbook of coping: theory, research, applications* (pp. 452-484). New York: Wiley.

Boger-Mehall, Stephanie R. (1996). Cognitive flexibility theory: implications for teaching and teacher education. Proceedings of SITE 96, Seventh International Conference of the Society for Information Technology and Teacher Education, Arizona, 13 – 16 March.

<http://www.kdassem.dk/didaktik/14-16.html> (2002-08-30).

Boles, S.A. (1999). A model of parental representations, second individuation, and psychological adjustment in late adolescence. *Journal of clinical psychology*, **55**(4), 497-512.

Bond, M.H., & Smith, P.B. (1996). Cross-cultural social and organizational psychology. *Annual Review of Psychology*, **47**, 205-235.

Bond, N.W. (2001). Learning and cognition. In N.W. Bond & K.M. McConkey (Eds.). *Psychological science: an introduction* (pp. 2-34). Sydney: McGraw-Hill.

Boshoff, L. (1989). *Persoonlikheidsvoorligting aan die leerling in die sekondêre skool*. Ongepubliseerde doktorske proefskrif, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Bowling, A., Farquhar, M., & Grundy, E. (1996). Associations with changes in life satisfaction among three samples of elderly people living at home. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, **11**, 1077-1087.

Broadbent, D.M. (1975). The magic number seven after fifteen years. In A. Kennedy and A. Wilkes (Eds.), *Studies in long-term memory* (pp. 364-371). London: Wiley.

Brock, D. (1993). Quality of life in health care and medical ethics. In M. Nussbaum & A. Sen (Eds.). *The quality of life* (pp. 95-132.). Oxford: Clarendon.

Brown, C.J. (2002). *'n Verheldering van die kognitiewe komponent van psigologiese welsyn*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Brown, J.D. (1998). *The Self*. Boston: McGraw-Hill.

Buckley, W.F. (1992). Towards a definition of conservatism. *National Review*, **44**(16), 17.

Buckner, J.C., Bassuk, E.L., Weinreb, L.F., & Brooks, M.G. (1999). Homelessness and its relation to the mental health and behavior of low-income school-age children. *Developmental Psychology*, **35**(1), 246-257.

Bulhan, H.A. (1985). Dynamics of cultural inbetweenity: an empirical study. *International Journal of Psychology*, **15**, 105-121.

Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.

Campbell, J., Swank, P., & Vincent, K.R. (1991). The role of hardiness in the resolution of grief. *Omega Journal of death and dying*, **23**, 53-65.

Canas, J.J., Quesada, J.F., Antoli, A., & Fajardo, I. (2001). Cognitive flexibility and adaptability to environmental changes in dynamic complex problem solving tasks. <http://www.ugr.es/~delagado/grupo/articulos/cognitive> (2002-08-30).

Carkhuff, R.R., & Berenson, B.G. (1977). *Beyond counseling and therapy*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Carlson, N.R. (1990). *Psychology: the science of behaviour* (3rd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Carroll, J.L., & Rest, J.R. (1982). Moral development. In B.B. Wolman (Ed.). *Handbook of developmental psychology* (pp. 137-159). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Carver, C., Scheier, M.F., & Weintraub, J. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, **56**(2), 267-283.

Cavanaugh, J.C., & McGuire, L.C. (1994). Chaos theory as a framework for understanding adult lifespan learning. In J.D. Sinnott (Ed.). *Interdisciplinary handbook of adult lifespan learning* (pp. 3-21). Westport, CT: Greenwood.

Chang, E.C. (1997). Does dispositional optimism moderate the relation between perceived stress and psychological well-being? A preliminary investigation. *Personality and Individual Differences*, **25**, 233-240.

Christensen, I.P., Wagner, H.L., & Halliday, M.S. (2001). *Instant notes in Psychology*. Cornwall, UK: BIOS.

Claassens, E. (1997). *Die dinamiek van kognitiewe style, coping en psigologiese welsyn by jeugdiges*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Cloete, M.G.T., & Stevens, R. (1990). *Kriminologie*. Halfweghuis: Southern.

Coertze, E.J. (1997). *A hermeneutic study of the ontological revolution as experienced by adolescent girls in a time of crisis*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria.

Conger, J.J. (1991). *Adolescence and youth: psychological development in a changing world* (4th ed.). HarperCollins: USA.

Cousins, S.D. (1989). Culture and self-perception in Japan and the United States. *Journal of Personality and Social Psychology*, **56**, 1224-1236.

Cowen, E.L. (1991). In pursuit of wellness. *American Psychologist*, **46**(4), 404-408.

Craig, G.J. (1992). *Human development* (6th ed.). New Jersey: Prentice-Hall.

Croese, R., Nicholas, D.R., Gobble, D.C., & Frank, B. (1992). Gender and wellness: a multidimensional systems model for counseling. *Journal of Counseling and Development*, **71**, 149-156.

Cross, S.E. & Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, **122**(1), 5-37.

Cross, S.E. & Markus, H.R. (1991). Possible selves across the life span. *Human Development*, **34**, 230-255.

Dacey, J., & Kenny, M. (1994). *Adolescent development*. Madison: Brown & Benchmark.

Daniels, K., & Guppy, A. (1992). Control, information-seeking preferences, occupational stressors and psychological well-being. *Work and Stress*, **6**(4), 347-353.

Dawes, A., & Donald, D. (Eds.). (1994). *Childhood and adversity: psychological perspectives from South African research*. Cape Town: David Phillip.

De Bono, E. (1971). *Lateral thinking for management*. London: Penguin.

De Bono, E. (1976). *Teaching thinking*. London: Temple Smith.

De Bono, E. (1985). *Conflicts: a better way to resolve them*. London: Harrap.

De Bruin, P. (2002, 8 Oktober). Beskerm SA kinders dringend. *Beeld*, p. 2.

De la Rey, C., Duncan, N., Shefer, T., & Van Niekerk, A. (1997). *Contemporary issues in human development: a South African focus*. Halfway House: Thomson.

Deutsch, J.A., & Deutsch, D. (1973). *Physiological Psychology* (revised ed.). Homewood: Dorsey.

Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *American Psychological Society*, **7**(3), 181-185.

Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, **40**, 189-216.

Diener, E., Diener, M., & Diener, C. (1995). Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**(5), 851-864.

Diener, E., Emmons, R., Larsen, R.J., & Griffen, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, **49**(1): 71-75.

Drug abuse flourishing. (2002, June, 27) Africa Online Ltd.
<http://www.africaonline.com/site/Articles/1,3,48410.jsp> (2002-10-28).

Du Plessis, J. (1996). Waarheen met geweld? *INSIG*, p.17.

Duncan, D.F. (1996). Growing up under the gun: children and adolescents coping with violent neighborhoods. *The Journal of Primary Prevention*, **16**(4), 343-356.

Duncker, K. (1945). On problem solving. *Psychological Monographs*, **58**: 5.

Ebata, A.T. & Moos, R.H. (1994). Personal, situational, and contextual correlates of coping in adolescence. *Journal of Research and Adolescence*, **4**(1), 99-125.

Edland, A., Svenson, O., & Hollnagel, E. (2000). A process for identification of weak spots in a severe incident management sequence. In P. Wright, S. Dekker & C.P. Warren (Eds.). *Proceedings of the 10th European Conference on Cognitive Ergonomics*. Sweden: EACE.

Elkind, D. (1998). Egocentrism in adolescence. In R.E. Muuss & H.D. Porton (Eds.). *Adolescent behavior and society* (pp. 91-101). New York: McGraw-Hill.

Ellis, A. (1988). *How to stubbornly refuse to make yourself miserable about anything – yes, anything!* Secaucus, NJ: Lyle Stuart.

Ellis, A., & Harper, R.A. (1975). *A new guide to rational living*. Hollywood: Wilshire.

Eloff, F.P. (1990). *Vigs*. Pretoria: Unibook.

Epstein, S. (1992). Constructive thinking and mental and physical well-being. In L. Montada, S.H. Filipp & M.J. Lerner (Eds.), *Life crises and experiences of loss in adulthood*. London: Lawrence Erlbaum.

Epstein, S. (1993). *Manual for the Constructive Thinking Inventory*. Amherst: University of Massachusetts.

Epstein, S., & Meier, P. (1989). Constructive thinking: A broad coping variable with specific components. *Journal of Personality and Social Psychology*, **57**(2), 332-350.

Erikson, E.H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York: Norton.

Erikson, E.H. (1968). *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.

Erikson, E.H. (1974). *Identity: youth and crisis*. London: Faber & Faber.

Erikson, E.H. (1977). *Childhood and society*. New York: Norton.

Evans, D.R., Pellizzari, J.R., Culbert, B.J., & Metzen, M.E. (1993). Personality, marital and occupation factors associated with quality of life. *Journal of clinical psychology*, **49**, 477-485.

Eysenck, M.W., & Keane, M.J. (1990). *Cognitive psychology*. Hove: Erlbaum.

Feingold, A. (1994). Gender differences in personality: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, **116**(3), 429-456.

Finchilescu, G., & Dawes, A. (1998). Catapulted into democracy: South African adolescents' sociopolitical orientations following rapid social change. *Journal of Social Issues*, **54**(3), 563-583.

Flavell, J.H., Green, F.L., & Flavell, E.R. (1997). The development of children's knowledge about inner speech. *Child Development*, **68**, 39-47.

Folkman, S. Lazarus, R.S., Pimley, S., & Novacek, J. (1987). Age differences in stress and coping processes. *Psychology and Aging*, **2**(2), 171-184.

Forgey, H., Dimant, T., Corrigan, T., Mophuthing, T., Spratt, J., Pienaar, D., Peter, N., (2001). *South Africa Survey. 2000/2001*. Johannesburg: South African Institute of Race Relations.

Freitas, A.L., & Downey, G. (1998). Resilience: a dynamic perspective. *International Journal of Behavioral Development*, **7**(1), 53-71.

Frensch, P.A., & Sternberg, R.J. (1989). Expertise and intelligent thinking: when is it worse to know better? In R.J. Sternberg (Ed.). *Advances in the psychology of human intelligence* (Vol. 5) (pp. 157-188). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Freydenberg, E. (1997). *Adolescent coping: theoretical and research perspectives*. London: Routledge.

Fromm, E. (1991). *The sane society*. London: Routledge.

Funk, S.C., & Houston, B.K. (1987). A critical analysis of the hardiness scales' validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, **53**(3), 572-578.

Gallatin, J.E. (1975). *Adolescence and individuality: a conceptual approach to adolescent psychology*. New York: Harper & Row.

Garbarino, J. Kostelny, K., & Dubrow, N. (1991). What children can tell us about living in danger. *American Psychologist*, **46**, 376-383.

Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligence*. New York: Basic Books.

Gardner, H. (1997). Six afterthoughts: Comments on "Varieties of intellectual talent." *Journal of Creative Behavior*, **31**, 120-124.

Gardner, H. (1999). The vehicle and the vehicles of leadership. *American Behavioral Scientist*, **42**, 1009-1023.

Getzels, J.W. (1990). Creativity. In R.M. Thomas (Ed.). *The encyclopaedia of human development and education theory, research, and studies* (pp. 291-296). New York: Pergamon Press.

Gilbert, A. (1989). Things fall apart ? Psychological theory in the context of rapid social change. *South African Journal of Psychology*, **19**(2), 91-100.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Glantz, M.D., & Johnson, J.L. (1999). Resilience and development: positive life adaptations. New York: Kluwer Academic/Plenum.

Glaser, R., & Bassock, M. (1989). Learning theory and the study of instruction. *Annual Review of Psychology*, **40**, 631-666.

Glass, A.L., & Holyoak K.J. (1986). *Cognition* (2nd ed.). Sydney: McGraw-Hill.

Glaxowellcome. (2002). No matter where you live or work, you need to know about HIV and AIDS. Johannesburg: Department of Health.

Gordon, J., & Grant, G. (1997). *How we feel: an insight into the emotional world of teenagers*. London: Jessica Kingsley.

Graham, S. (1994). Motivation in African Americans. *Review of Educational Research*, **64**, 55-117.

Grobler, C. (2002, 21 November). Miljarde begroot vir beter skoolgeboue en – geriewe. *Beeld*, p.2.

Guilford, J.P. (1967). *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.

Guilford, J.P. (1968). *Intelligence, creativity and their educational implications*. San Diego, Calif.: Robert R. Knapp.

Guisinger, S., & Blatt, S.J. (1994). Individuality and relatedness: evolution of a fundamental dialectic. *American Psychologist*, **49**(2), 104-111.

Hamburg, D.A. (1994). *Today's children*. New York: Times Books.

Hamilton, S. (2002). *I want my life back*. Sandton: Penguin.

Hazlett-Stevens, H.J. (2000). Adaptability and flexibility of cognition in generalized anxiety disorder. *Dissertation Abstracts International*, **61B**(2), 1084.

Head, J. (1997). *Working with adolescents: constructing identity*. London: Falmer.

Heaven, P. (1994). *Contemporary adolescence: a social psychological approach*. Melbourne: Macmillan.

Heine, S.J., Lehman, D.R., Markus, H.R. & Kitayama, S. (1999). Is there a universal need for positive self-regard ? *Psychological Review*, **106**(4), 766-794.

Hermer, L.L. (1998). Cognitive flexibility as it emerges over development and evolution: the case of two navigational tasks in humans. *Dissertation Abstracts International*, **58B**(8), 4483.

Hertzberg, F. (1966). *Work and the nature of man*. Cleveland: World.

HIV death rate doubles in SA. (2002, November 22). Health24. <http://www.health24.co.za> (2002-11-22).

Hobfoll, S.E., Dunahoo, C.L., Ben-Porath, Y. & Monnier, J. (1994). Gender and coping: The dual-axis model of coping. *American Journal of Community Psychology*, **22**(1), 49-80.

Howell, D.C. (1995). *Statistical methods for psychology* (5th edition). Johannesburg: Duxbury.

Hughes, L. (2002). *Paving pathways: child and adolescent development*. London: Thomson.

Huon, G.F. (2001). Intelligence. In N.W. Bond & K.M. McConkey (Eds.). *Psychological science: an introduction* (pp. 2–39). Sydney: McGraw-Hill.

Huysamen, G.K. (1993). *Metodologie vir die sosiale en gedragwetenskappe*. Halfweghuis: Southern.

Jacobs, J., & Wolin, S. (1991). *Resilient children growing up in alcoholic families*. Paper presented at National Consensus Symposium on Children of Alcoholics and Co-Dependence.

Janov, A. (1980). *The primal scream*. New York: Putnam.

Jensen, L.C. (1985). *Adolescence: theories, research, applications*. New York: West.

Jones, K., & Day, J.D. (1996). Cognitive similarities between academically and socially gifted students. *Roepers-Review*, **18**(4): 270-273.

Jordan, B. (2002, July 14). World waits for South Africa to do or die. *Sunday Times*, p.17.

Josephs, R.A., Markus, H.R. & Tafarodi, R.W. (1992). Gender and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, **63**(3), 391-402.

Joubert, H.G. (1996). *Die opvoedkundige begeleiding van die depressiewe adolessent binne gesins- en skoolverband*. Ongepubliseerde doktorsale proefskrif, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Joubert, J. (2002, 15 Oktober). Weer gekyk na 1 500 eenman-skole. *Beeld*, p.7.

Kagan, J. (1991). Etiologies of adolescents at risk. *Journal of Adolescent Health*, **12**, 591-596.

Kashima, Y., Yamaguchi, S., Kim, U., Choi, S., Gelfand, M., & Yuki, M. (1995). Culture, gender and self: a perspective from individualism-collectivism research. *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**, 935-937.

Kelman, H.V. (1978). Violence without moral restraint: reflections on the dehumanization of victims and victimizers. *Journal of Social Issues*, **29**, 25-61.

Kind dood na voedselvergiftiging. (2003, 8 Januarie). *Volksblad*, p.4.

Kippax S., & Crawford, J. (1993). Flaws in the theory of reasoned action. In D.J. Terry, C. Gallois, & M. McCamish (Eds.), *The theory of reasoned action: its application to AIDS-preventive behaviour* (pp. 253-70). New York: Pergamon.

Kleinke, C.L. (1998). *Coping with life challenges*. California: Brooks/Cole.

Kobasa, S.C. (1982). The hardy personality: toward a social psychology of stress and health. In G.S. Saunders & J. Suls (Eds.), *Social psychology of health and illness* (p. 231-247). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Kobasa, S.C., Maddi, S.R., & Pucetti, M.C. (1982). Personality and exercise as buffers in the stress-illness relationship. *Journal of Behavioural Medicine*, **5**(4): 391-403.

Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development*. San Francisco: Harper & Row.

Kohlberg, L.A. (1980). *The meaning and measurement of moral development*. Worcester, Mass: Clark University Press.

Krems, J.F. (1995). Cognitive flexibility and complex problem solving. In P.A. Frensch & J. Funke (Eds.). *Complex problem solving: the European perspective* (pp. 201-218). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Kümpfer, K.L. (1999). Factors and processes contributing to resilience. In M.D. Glantz & J.L. Johnson (Eds.). *Resilience and development: positive life adaptations* (pp. 179-224). New York: Kluwer.

Kurdek, L.A. (1987). Gender differences in the psychological symptomatology and coping strategies of young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, *7*(4), 395-410.

Landrine, H., & Klonoff, E.A. (1992). Culture and health-related schemas: A review and proposal for interdisciplinary integration. *Health Psychology*, *11*, 267-276.

Lazarus, R.S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.

Lazarus, R.S. (1991). *Emotions and adaptation*. London: Oxford.

Lefrancois, G.R. (2001). *Of children: an introduction to child and adolescent development*. Belmont, CA: Wadsworth.

LePage-Lees, P. (1997). Exploring patterns of achievement and intellectual development among academically successful women from disadvantaged backgrounds. *Journal of College student development*, *38*(5), 469-478.

Lerner, R.M., & Galambos, N.L. (1998). Adolescent development: challenges and opportunities for research, programs and policies. *Annual review of psychology*, *49*, 413-446.

Levinthal, C.F. (1990). *Introduction to physiological psychology* (3rd ed.). Englewood Cliffs, CA: Prentice-Hall.

Lightfoot, C. (1997). *The culture of adolescent risk taking*. New York: Guilford.

Lightsey, O.R. (1994). Positive automatic cognitions as moderators of the negative life event-disphoria relationship. *Cognitive Therapy and Research*, **18**(4), 353-365.

Lightsey, O.R. (1996). What leads to wellness? The role of psychological resources in well-being. *The Counselling Psychologist*, **24**(4), 589-735.

Lindsay, P.H., & Norman, D.A. (1973). *Human information processing: an introduction to psychology*. New York: Academic.

Logan, G.D. (1988). Toward an instance theory of automisation. *Psychological Review*, **95**, 492-527.

Lohman, D. (1993). Teaching and testing to develop fluid abilities. *Educational Researcher*, **22**, 12-23.

Louw, D.A., Van Ede, D.M., & Louw, A.E. (1998). *Human development* (2nd ed.). Pretoria: Kagiso.

Luthar, S.S., & Zigler, E. (1991). Vulnerability and competence: a review of research on resilience in childhood. *American Journal of Orthopsychiatry*, **61**(1), 6-22.

Madsen, K.B. (1988). *A history in meta-scientific perspective*. North Holland: Amsterdam.

Makgoba, M.W. (2000, 8 Mei). Vigs in 'n dal van diep duisternis. *Insig*, p. 6.

Mandela, N. (1994). *Long walk to freedom*. London: Little, Brown & Company.

Marcia, J.E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.). *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 159-187). New York: Wiley.

Markus, H. & Oyserman, D. (1989). Gender and thought: The role of the self-concept. In Crawford, M. & Gentry, M. (Eds.), *Gender and thought: Psychological Perspectives*, (pp. 100-127). New York: Springer-Verlag.

Markus, H.R. & Kitayama, S. (1991) Culture and self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, **98**(2), 224-253.

Marshall, G.N., Wortman, C.M., Kusulas, J.W., Hervig, L.K., & Vickers, R.R. (1992). Distinguishing optimism from pessimism: relations to fundamental dimensions of mood and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, **62**(6), 1067-1074.

Martin, M.M., & Anderson, C.M. (2001). The relationship between cognitive flexibility and affinity-seeking strategies. In F. Columbus (Ed.). *Advances in psychology research* (Vol. 4) (pp. 93-100). Huntington, NJ: Nova Science.

Martin, M.M., & Rubin, R.B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports*, **76**, 623-626.

Maslow, A.H. (1971). *The farther reaches of human nature*. New York: Penguin.

Maslow, A.H. (1987). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.

Masten, A.S., & Coatsworth, J.D. (1998). The development of competence in favourable and unfavourable environments: lessons from research on successful children. *American Psychologist*, **53**(2), 205-220.

Masters, W.H., Johnson, V.E., & Kolodny, R.C. (1992). *Human sexuality*. New York: HarperCollins.

McKendrick, B., & Hoffmann, W. (1990). *People and violence in South Africa*. Cape Town: Oxford.

Meichenbaum, D. (1990). Foreword. In M. Rosenbaum, (Ed.). *Learned resourcefulness: on coping skills, self-control and adaptive behaviour*. New York: Springer.

Meyer, W.F., Moore, C., & Viljoen, H.G. (1988). *Persoonlikheidsteorieë: van Freud tot Frankl*. Johannesburg: Lexicon.

Meyers, H.F., & Taylor, S. (1998). Family contributions to risk and resilience in African American children. *Journal of Comparative Family Studies*, **29**(1), 215-229.

Michaels, S. (1996). The prevalence of homosexuality in the United States. In R.P. Cabaj & T.S. Stein (Eds.). *Textbook of homosexuality and mental health* (pp. 43-63). Washington, DC: American Psychiatric Press.

MIV/VIGS maai onder ouers in Noordwes. (2002, 5 Julie), *Beeld*, p. 4.

Mokgathe, B.P. & Schoeman, J.B. (1998). Predictors of satisfaction with life: The role of racial identity, collective self-esteem and gender role attitudes. *South African Journal of Psychology*, **28**(1), 28-35.

Morrison, G.S. (1990). *The world of child development: conception to adolescence*. New York: Delmar.

Muller, B. (1997). Sterwensbegeleiding met HIV/VIGS pasiënte: 'n maatskaplike groepwerk program. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Mussen, P.H., Conger, J.J., Kagan, J., & Huston, A.C. (1984). *Child development and personality*. New York: Harper & Row.

Mwamwenda, T.S. (1995). *Educational psychology: an African Perspective* (2nd ed.) Durban: Butterworths.

Myers, D.G. (1993). *Social Psychology* (4th ed.). New York: McGraw-Hill.

Myers, D.G., & Diener, E. (1996). The pursuit of happiness. *Scientific American*, **274**(5), 54-56.

Newcomb, M.D., Huba, G.J., & Bentler, P.M. (1986). Desirability of various life change events among adolescents: effects of exposure, sex, age and ethnicity. *Journal of Research in Personality*, **20**, 207-227.

Neihart, M. (1999). Systematic risk-taking. *Roeper Review*, **21**, 289-292.

Newman, B.M., & Newman, P.R. (1999). *Development through life: a psychosocial approach* (7th ed.). New York: Brooks/Cole.

Nielsen, L. (1996). *Adolescence: a contemporary view* (3rd ed.). New York: Harcourt Brace.

Norman, D.A. (1979). *Perspectives on cognitive science*. LaJolla: Cognitive Science Society.

Oladapo, M.M., & Brieger, W.R. (1997). Reproductive knowledge, attitudes and behaviour of secondary school students in Akure, Nigeria. *International Quarterly of Community Health Education*, **16**(4), 341-358.

Osana, H.P. (1998). Designing effective instruction toward the development of correlational reasoning in middle school. *Dissertation Abstracts International*, **59A**(5), 1459.

Owens, K.B. (2002). *Child and adolescent development: an integrated approach*. Belmont, CA: Wadsworth.

Papalia, D.E., & Olds, S.W. (1995). *Human development* (6th ed.). New York: McGraw-Hill.

Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment*, **5**(2), 164-172.

- Perkins, R.M. (1993). Personality variables and implications for critical thinking. *College-Student-Journal*, **27**(1). 106-111.
- Peterson C.P., & Bossio, L.M. (1991). *Health and optimism*. New York: Free Press.
- Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, **55**(1), 44-55.
- Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. London: Kegan Paul.
- Piaget, J. (1960). *The child's conception of the world*. London: Routledge.
- Piaget, J. (1971). *Biology and knowledge*. Chicago: Chicago University Press.
- Piaget, J. (1972). *Play, dreams, and imitation in childhood*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Piaget, J. (1977). *The origin of intelligence in the child*. London: Penguin.
- Plug, C., Meyer, W.F., Louw, D.A., & Gouws, L.A. (1997). *Verklarende en vertalende Sielkundewoordeboek*. Johannesburg: Heinemann.
- Pretorius, T.B. (1997). *Salutogenic resistance resources: the role of personal and environmental characteristics in stress-resistance*. Unpublished doctoral thesis, University of the Orange Free State, Bloemfontein.
- Pretorius, T.B. (1998). *Fortitude as stress-resistance: development and validation of the Fortitude Questionnaire (FORQ)*. Bellville: University of the Western Cape.
- Procidano, M.E., & Heller, K. (1983). Measures of perceived social support from friends and from family: three validation studies. *American Journal of Community Psychology*, **11**(1), 1-24.
- Pufal-Struzik, I. (1996). Demand for stimulation in young people with different levels of creativity. *High Ability Studies*, **7**(2): 145-150.

Pugliesi, K. (1995). Work and well-being: gender differences in the psychological consequences of employment. *Journal of Health and Social Behavior*, **36**, 57-71.

Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing. (2002). Key findings of Nelson Mandela/HSRC Study on HIV/AIDS.

<http://www.hsrc.ac.za/research/npa/SAHA/news/20021205Keynote.html> (2002-12-07).

Raath, H. (2001). Riglyne vir die maatskaplikewerhantering van die psigo-sosiale behoeftes van MIV/VIGS blootgestelde adolessente. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Rademeyer, A. (2002a, 7 Oktober). Net 12% van onderwyses kry vigs-lesse. *Beeld*, p.1.

Rademeyer, A. (2002b, 7 Oktober). Onnies moet hulle weerhou van pessimisme. *Beeld*, p.7.

Rademeyer, A. (2002c, 9 Oktober). Skoksyfers lei tot landwye toer om swart onnies te lok. *Beeld*, p.7.

Rasmussen, J. (1983). Skills, rules and knowledge: signals, signs and symbols and other distinctions. *IEEE transactions on human systems and cybernetics*, **3**, 653-688.

Rathus, S.A. (1990). *Psychology*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Rebok, G.W., Smith, C.B., Pascualvaca, D.M., & Mirsky, A.F. (1997). Developmental changes in attentional performance in urban children from eight to thirteen years. *Child Neuropsychology*, **3**(1), 28-46.

Rice, F. (1992). *The adolescent: development, relations and culture* (7th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Rice, F.P. (1990). *The adolescent* (6th ed.). London: Allyn & Bacon.

Richardson, G.A., Ryan, C., Willford, J., Day, N.L., & Goldschmidt, L. (2002). Prenatal alcohol and marijuana exposure: effects on neuropsychological outcomes at 10 years. *Neurotoxicology and Teratology*, **24**(3), 309-320.

Roazen, P. (1976). *Erik Erikson: the power and limits of a vision*. New York: Free Press.

Rogers, C.R. (1961). *On becoming a person: a therapist's view of psychotherapy*. London: Constable.

Rosenbaum, M. (1990). Introduction: from helplessness to resourcefulness. In M. Rosenbaum (Ed.). *Learned resourcefulness: on coping skills, self-control, and adaptive behaviour*. New York: Springer.

Ross, C.E., & Van Willigen, M. (1997). Education and the subjective quality of life. *Journal of Health and Social Behavior*, **38**, 275-297.

Roy, M.H. (1996). The importance of cognitive adaptability for communicative performance across cooperative interactions. *Dissertation Abstracts International*, **56A**(11), 4465.

Ruble, D.N., & Martin, C.L. (1998). Gender development. In N. Eisenberg (Ed.). *Handbook of child psychology* (5th ed.) (pp. 933-1016). New York: Wiley.

Ruff, H.A. (1998). Selective attention: its measurement in a developmental framework. In J.E. Richards (Ed.). *Cognitive neuroscience of attention: a developmental perspective* (pp. 419-425). New York: Lawrence Erlbaum.

Rutter, M. (1995). Psychosocial adversity: risk, resilience and recovery. *Southern African Journal of Child and Adolescent Psychiatry*, **7**(2), 75-88.

- Ryan, C.M., Suprasongsin, C., Jarjour, I., Williams, T., & Becker, D. (1996). Hypoglycemia disrupts working memory efficiency in diabetic adolescents and young adults. *Archives of Clinical Neuropsychology*, **11**(5), 444.
- Ryff, C.D. & Keyes, C.M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**(4), 719-727.
- Ryff, C.D. & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, **9**(1), 1-28.
- Saleebey, D. (1996). The strength's perspective in social work practice: extensions and cautions. *Social Work*, **41**, 296-305.
- SALUS. (1994). Violence and Aggression. *Violent Youth*, **17**(3), 6-7.
- Santrock, J.W. (1997). *Adolescence: an introduction* (7th ed.) Dubuque: Brown & Benchmark.
- Santrock, J.W., & Yussen, S.R. (1984). *Children and adolescents: a developmental perspective*. Dubuque, IA: C. Brown.
- Sapa. (2001, 21 Maart). Vigs kan 10,5 miljoen lewens eis teen 2015. *Beeld*, p.2.
- SAS Institute. (1985). *SAS user's guide: Statistics version* (5th edition). Cary: Author.
- Scheier, M.F., & Carver, C.S. (1985). Optimism, coping and health: assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*, **4**(3), 219-247.
- Schneider, I. (2002, 20 November). Lewens niks werd in SA. *Beeld*, p.2.
- Seeman, J. (1989). Toward a model of positive health. *American Psychologist*, **44**(8), 1099-1109.

Seifert, K.L., & Hoffnung, R.J. (1991). *Child and adolescent development* (2nd ed.). Boston: Houghton Mifflin.

Seligman, M.E.P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: an introduction. *American Psychologist*, **55**(1), 5-14.

Selz, O. (1913). Die gesetze der produktiven tatigkeit [The laws of productive activity]. *Archiv für die Gesamte Psychologie*, **27**, 367-380.

Shaffer, D.R. (2002). *Developmental psychology: childhood and adolescence* (6th ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Shield, P.J. (1999). Predictor variables of adolescent risk-taking behaviour. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria.

Siegal, M. (1997). *Knowing children: experiments in conversation and cognition*. Hove: Psychological Press/Erlbaum.

Siegler, R.S. (1997). Beyond competence, toward development. *Cognitive development*, **12**, 323-332.

Singer, R. (2002, January 14). AIDS epidemic lays waste to South African schools. *USA Today*. <http://www.aegis.com> (2002-01-13).

Smart, R. (2000). Children living with HIV/AIDS in South Africa: a rapid appraisal. National HIV/AIDS Care and Support Task Team. www.savethechildren.org.uk/hiv/publications (2002-11-22).

Smith, C., & Carlson, B.E. (1997). Stress, coping and resilience in children and youth. *Social Services Review*, **71**(2), 231-256.

Smith, E.R. & Mackie, D.M. (1995). *Social psychology*. New York: Worth Publishers.

Smith, T.B., & Stones, C.R. (1999). Identities and racial attitudes of South African and American adolescents: a cross-cultural examination. *South African Journal of Psychology*, **29**(1), 23-30.

Snyder, C.R., & McCullough, M.E. (2000). A positive psychology field of dreams: if you build it, they will come. *Journal of Social and Clinical Psychology*, **19**(1), 151-160.

Snyman, L. (1996). Die invloed van egskeiding op 'n adolessent se ontwikkeling en algemene funksionering: 'n maatskaplikewerk-perspektief. Ongepubliseerde Navorsingswerkstuk, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

South Africa's rape shock. (1999, January, 19). BBC News Online.
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/258446.stm> (2002-11-22).

Spearman, C. (1927). *The abilities of man*. London: Macmillan.

Spiro, R., Feltovitch, P.J., & Coulsen, R.L. (s.j.). Cognitive flexibility theory.
<http://www.uqac.quebec.ca/dse/3psy206/auteurs!/spiro.html> (2002-09-16).

Spiro, R.J., & Jengh, J. (1990). Cognitive flexibility and hypertext: theory and technology for the non-linear and multidimensional traversal of complex subject matter. In D. Nix & R.Spiro (Eds.). *Cognition, education, and multimedia: exploring ideas in high technology* (pp.163-205). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Spiro, R.J., Feltovich, P.J., Jacobson, M.J., & Coulson, R.L. (1991a). Knowledge representation, content specification, and the development of skill in situation-specific knowledge assembly: some constructivist issues as they relate to cognitive flexibility theory and hypertext. *Educational Technology*, **31**(9), 22-25.

Spiro, R.J., Feltovitch, P.J., Jacobson, M.J., & Coulsen, R.L. (1991b). Cognitive flexibility, constructivism, and hypertext: random access instruction for knowledge acquisition in ill-structured domains. <http://www.ilt.columbia.edu/ilt/papers/Spiro.html> (2002-09-16).

Spiro, R.J., Feltovitch, P.J., Jacobson, M.J., & Coulsen, R.L. (1992). Cognitive flexibility, constructivism, and hypertext: random access instruction for knowledge acquisition in ill-structured domains. In T.M. Duffy & D.H. Jonassen (Eds.). *Constructivism and the technology of instruction: a conversation* (pp.57-76). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Sprinthall, N.A., & Collins, W.A. (1995). *Adolescent psychology: a developmental view* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.

SPSS Incorporated. (1983). *SPSS user's guide*. New York: Author.

Stead, G.B. (1996). Career development of black South African adolescents: a developmental-contextual perspective. *Journal of Counselling and Development* **74**(3), 270-276.

Steinberg, L. (1993). *Adolescence* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.

Steinberg, M., Kinghorn, A., Söderlund, N., Schierhout, G., & Conway, S. (2000). *HIV/AIDS: facts and figures*. http://www.hst.org.za/sahr/2000/chapter_15.html (2001-11-23).

Sternberg, R. (1988). *The triarchic mind*. New York: Penguin.

Sternberg, R.J. (1997). *In search of the human mind*. New York: Harcourt Brace.

Stevens, G., & Lockhat, R. (1997). Coca-Cola Kids: reflections on black adolescent identity development in post-apartheid South Africa. *South African Journal of Psychology*, **27**(4), 250-256.

Steyn, H.S. (1999). *Praktiese beduidendheid: die gebruik van effekgroottes*. Potchefstroom: Publikasiebeheer Komitee, PU vir CHO.

Strümpfer, D.W.J. (1990). Salutogenesis: a new paradigm. *South African Journal of Psychology*, **20**(4), 265-276.

Strümpfer, D.W.J. (1995). The origins of health and strength: from salutogenesis to fortigenesis. *South African Journal of Psychology*, **25**(2), 81-89.

Strümpfer, D.W.J. (2000). *Psychofortology: review of a new paradigm marching on*. Unpublished manuscript, Department of Human Resources Management, Rand Afrikaans University, Johannesburg.

Strümpfer, D.W.J., & Wissing, M.P. (1998). Review of South African data on the sense of coherence scale as a measure of fortigenesis and salutogenesis. (Paper presented at the 4th Annual Congress of the Psychological Society of South Africa, Cape Town, 9th – 11th Sept.).

Stutterheim, E. (1995). *Kindergesentreerde maatskaplike dienslewering (MWK121)*. Potchefstroom: PU vir CHO.

Swanger matrieks lol. (2002, 24 Oktober). *Beeld*, p.14.

Taylor, S.E., Kemeny, M.E., Reed, G.M., Bower, J.E., & Gruenewald, T.L. (2000). Psychological resources, positive illusions, and health. *American Psychologist*, **55**(1), 99-109.

Thoits, P.A. (1991). Gender differences in coping with emotional distress. In J. Eckenrode (Ed.). *The Social context of coping*. (pp. 107-138). Plenum Press: New York.

Thom, D.P. (1992). Adollessensie. In D.A. Louw (Red.). *Menslike ontwikkeling* (2de uitgawe) (pp. 393-467). Bloemfontein: HAUM.

Thomas, M. (1990). *Balancing career and family: overcoming the superwoman syndrome*. New York: The Publications.

Thompson, D., & Bothma, P. (1999, 29 April). Boendoehof-slanery geprys: bewys dat regering en polisie misluk om hoë vlakke van misdaad te bestry. *Beeld*, p. 8.

Thurstone, L.L. (1938). *Primary mental abilities*. Chicago, IL: University Press.

Thurstone, L.L. (1944). *A factorial study of perception*. Chicago, IL: University Press.

Thurstone, L.L. (1947). *Multiple factor analysis*. Chicago, IL: University Press.

Tiet, Q.Q., Bird, H.R., Davies, M., Hoven, C., Cohen, P., Jensen, P.S., & Goodman, S. (1998). Adverse life events and resilience. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, **37**(11), 1191-1200.

Triandis, H.C. (1996). The psychological measurement of cultural syndromes. *American Psychologist*, **51**(4), 407-415.

Turiel, E. (1998). The development of morality. In N. Eisenberg (Ed.). *Handbook of child psychology* (5th ed.). (pp. 863-932). New York: Wiley.

Turner, J.S., & Helms, D.B. (1995). *Lifespan development* (5th ed.). New York: Harcourt Brace.

Unger, R.K., Draper, R.D., & Pendergrass, M.L. (1986). Personal epistemology and personal experience. *Journal of Social Issues*, **42**(2), 67-79.

Van der Kolk, B.A., & McFarlane, A.C. (1996). The black hole of trauma. In B.A. Van der Kolk, A.C. McFarlane & L. Weisaeth (Eds.). *Traumatic stress: the effects of overwhelming experience on mind, body and society* (pp. 3-23). New York: Guilford Press.

Van Dyk, A.C. (1995). AIDS counselling in the South African context. In J. Uys (Ed.). *Psychological counselling* (pp. 247-270). Kaapstad: Maskew Miller.

Van Eeden, C. (1996). *Psigologiese welstand en koherensiesin*. Ongepubliseerde proefskrif, Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom.

Van Rooyen, C.A.J., & Bernstein, A.J. (1996). Sociocultural factors and their importance in working with people with aids in South Africa. *Social work Practice*, **30**(4), 247-270).

Vandello, J.A. & Cohen, D. (1999). Patterns of individualism and collectivism across the United States. *Journal of Personality and Social Psychology*, **77**(2), 279-292.

Vasta, R., Haith, M.M., & Miller, S.A. (1995). *Child psychology: the modern science* (2nd ed.). New York: Wiley.

Velasquez, J.M. (1996). Figurative and metaphoric language: factor analysis of constructs of flexibility, indirectness, novelty and interpersonal functioning. *Disertation Abstrats International*, **57B**(1), 715.

Visser, M., & Moleko, A. (1999). High-risk behaviour of primary school learners. *Urban Health and Development Bulletin*, **2**(1), 69-77.

Von Glasserfield, G. (1991). Theoretical issues in research and reflexivity. In F. Steier (Ed.), *Research and reflexivity* (pp. 12-29). London: Sage.

Wadsworth, B.J. (1989). *Piaget's theory of cognitive and affective development*. New York: Longman.

Wallach, L.B. (1993). Helping children cope with violence. *Young Children*, **48**(4), 4-11.

Walsh, R., & Shapiro, D.H. (1983). *Beyond health and normality: explorations of exceptional psychological well-being*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Wandersman, A., & Nation, M. (1998). Urban neighborhoods and mental health: psychological contributions to understanding toxicity, resilience and interventions. *American Psychologist*, **53**(6), 647-656.

Werner, E.E., & Smith, R.S. (1982). *Vulnerable but invincible: a longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw-Hill.

Wertheimer, M. (1925). *Drei abhandlungen zur Gestalttheorie* [Three studies on Gestalt theory]. Erlangen, Germany: Palm & Enke.

Wertheimer, M. (1945). *Productive thinking*. New York: Harper & Row.

WGO. (2002). HIV/AIDS Statistics. <http://www.unaids.org> (2002-04-30).

Whiteside, A., & Sunter, C. (2000). *Aids: the challenge for South Africa*. Kaapstad: Human & Rousseau.

Williams, P.G., Wiebe, D.J., & Smith, T.W. (1992). Coping processes as mediators of the relationship between hardiness and health. *Journal of Behavioural Medicine*, **15**(3), 237-255.

Williams, R.D., Riels, A.G., & Roper, K.A. (1990). Optimism and distractability in cardiovascular reactivity. *Psychological Record*, **40**, 451-457.

Wissing, M.P. (1986). *Psigologiese gesondheid en optimale funksionering*. Potchefstroom: Wesvalia.

Wissing, M.P. (1995). Vasstaar en deurkyk: 'n refleksie op bewustheid en veelheid van betekenis. *Koers*, **60**(3), 475-492.

Wissing, M.P. (2001). *Lesing oor psigologiese welstand aangebied aan Universiteit van die Vrystaat*, Junie.

Wissing, M.P., & Du Toit, M.M. (1994). Relations of NEO-PIR dimensions (NEO-FFI) to Sense of Coherence (SOC) and other measures of psychological well-being. (Paper presented at the 23rd International Congress of Applied Psychology, July 17th – 22nd, Madrid, Spain).

Wissing, M.P., & Van Eeden, C. (1997). Facing the challenge to explicate mental health salutogenically: sense of coherence and psychological well-being. Paper presented at the 55th annual convention of the International Council of Psychology Graz, Austria, 14-18 July.

Wissing, M.P., & Van Eeden, C. (1998). Psychological well-being: a fortogenic conceptualization and empirical clarification. In L. Schlebusch (Ed.). *South Africa beyond transition: psychological well-being* (pp. 379-393). Proceedings of the 3rd Annual Congress of the Psychological Society of South Africa. PsySSA: Pretoria.

Witmer, J.M., & Sweeney, J. (1992). A holistic model for wellness and prevention over the life span. *Journal of Counseling and Development*, **71**, 140-146.

Wolchik, S.A., & Sandler, I.N. (1997). *Handbook of children's coping: linking theory and intervention*. New York: Plenum.

Wolf, F.M., & Larson, G.L. (1981). On why adolescent formal operators may not be creative thinkers. *Adolescence*, **16**, 345-348.

Wolin, S.J., & Wolin, S.J. (1993). *Bound and determined: growing up resilient in a troubled family*. New York: Villard.

Zuckerman, M. (1990). The psychophysiology of sensation seeking. *Journal of Personality*, **58**(1), 313-345.

OPSOMMING

DIE VERBAND TUSSEN PSIGOLOGIESE WELSTAND EN KOGNITIEWE BUIGSAAMHEID BY ADOLESSENTE

KERNWOORDE: Kognitiewe buigsaamheid, kognisie, kognitiewe funksionering, aanpasbaarheid, divergente denke, kritiese denke, konstruktiewe denke, kreatiwiteit, adolessensie, psigologiese welstand.

Met hierdie navorsing is gepoog om die verband tussen **kognitiewe buigsaamheid** en **psigologiese welstand** by **adolescente** empiries te ondersoek en om die rol van geslag en kultuur as moontlike voorspeller veranderlikes te bepaal. **Kognitiewe buigsaamheid** is in hierdie navorsing teoreties ondersoek en gedefinieer as 'n **kognitiewe proses** wat gekenmerk word deur **plastisiteit, soepelheid** en **plooibaarheid**, asook as 'n vermoë wat aanleiding gee tot die **herstrukturering** van inligting en wat terselfdertyd as **hulpmiddel** dien by **probleemoplossing**.

Adolessensie as ontwikkelingsfase is teoreties ondersoek. Daar is spesifiek gelet op die rol wat kognitiewe buigsaamheid kan speel in die hantering van problematiek betreffende ontwikkelingstake - veral binne die huidige Suid-Afrikaanse konteks. Dit is in verband gebring met die adolessent se belewenis van psigologiese welstand. **Psigologiese welstand** soos wat dit in die psigofortologie as wetenskap voorkom, is ook teoreties ondersoek. Psigologiese welstand is beskryf as 'n dinamiese **toestand** of **staat** wat op die hoogste punt van 'n kontinuum van menslike funksionering voorkom. Die konstrakte **lewenstevredenheid, koherensiesin** en **fortaliteit** is in hierdie studie gebruik om psigologiese welstand te bepaal.

Die empiriese ondersoek wat gedurende 2001 in Oos-Kaap, Gauteng en Mpumalanga by skole van Nasionale Onderwys onderneem is, het onder andere inligting rakende die psigologiese welstand en kognitiewe buigsaamheid van 'n ondersoekgroep van 1 203 (graad 11- en 12-leerders) opgelewer. In 2002 het hierdie navorsrer besluit om die steekproef aan te vul deur die toetsing van 271 addisionele swart adolessente (met 'n Afrikataal as huistaal). Hierdie 271 leerders

was afkomstig uit twee skole te Potchefstroom in die Provinsie Noordwes. Al die Graad 11- en Graad 12-leerders van daardie skole is genader om die vraelyste te voltooi en die nodige toestemming is verkry.

Psigologiese welstand is vasgestel deur die **Lewenstevredenheidskaal** van Diener, Emmons, Larsen en Griffen (1985), die **Fortaliteitvraelys** van Pretorius (1997) en die **Koherensiesinskaal** van Antonovsky (1988). Kognitiewe buigzaamheid is bepaal deur die **Kognitiewe buigzaamheid-skaal** van Martin en Rubin (1995). Goeie betroubaarheidsindekse is vasgestel vir al die vraelyste wat in die studie gebruik is.

Daar is bevind dat kognitiewe buigzaamheid van adolessente in die ondersoekgroep 'n negatiewe verband toon met hulle koherensiesin. 'n Verskil is ook gevind tussen die verskillende geslagte. Meisies se kognitiewe buigzaamheidstellings korreleer nie betekenisvol met die drie psigologiese welstandsfaktore soos gemeet nie, terwyl die seuns se tellings wel statisties beduidend met *al drie* die psigologiese welstandsfaktore korreleer, hoewel met negatiewe koëffisiënte. 'n Verskil is ook tussen die twee taal-(kultuur-) groeperinge gevind. Die korrelasies vir die Afrikaanssprekendes toon 'n positiewe verband, terwyl dit vir die Afrikataalsprekendes 'n negatiewe verband toon.

Die belangrike invloed van kultuur, lewenskonteks en tydsgees op menslike funksionering word in hierdie studie bevestig tot so 'n mate dat gevestigde Westerse teorieë oor kognitiewe funksionering en psigologiese welstand – wanneer dit in die Afrika konteks getoets word – bevraagteken kan word.

Uit die verkreë resultate is aanbevelings vir toekomstige navorsing gemaak. Die manifestasie van kognitiewe buigzaamheid en psigologiese welstand by die verskillende geslagte en kulture behoort verder ondersoek te word; ook die voorkoms van kognitiewe buigzaamheid tydens latere ontwikkelingsfases.

SUMMARY

THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELLBEING AND COGNITIVE FLEXIBILITY AMONGST ADOLESCENTS.

KEY WORDS: Cognitive flexibility, cognition, cognitive functioning, adaptability, divergent thinking, critical thinking, constructive thinking, creativity, adolescence, psychological wellbeing.

The primary aim of this study was to investigate the relationship between **cognitive flexibility** and **psychological wellbeing** amongst adolescents empirically, as well as to determine the role of sex and culture as possible predictive variables. **Cognitive flexibility** was theoretically explored and defined as a **cognitive process**, characterised by **plasticity**, **elasticity** and **pliancy**, as well as an ability that simultaneously leads to the **reconstruction** of information and **facilitation of problem solving**.

Adolescence as developmental phase was theoretically explored. Specific attention was given to the potential role of cognitive flexibility regarding problematic developmental tasks, especially within the current South African context and in connection with the adolescent's experience of psychological wellbeing. **Psychological wellbeing** was also theoretically examined within the context of the science of psychofortology. Psychological wellbeing is defined as a dynamic **state of being** at the highest position on the continuum of human functioning. The following constructs were used to determine psychological wellbeing: **satisfaction with life**, **sense of coherence** and **fortitude**.

The empirical research conducted amongst schools of the National Department of Education in the Eastern Cape, Gauteng province and Mpumalanga during 2001, amongst others yielded information regarding the psychological wellbeing and cognitive flexibility of a study sample of 1203 grade 11 and grade 12 learners. During 2002 the research sample was enlarged by means of 271 additional adolescents from two schools in Potchefstroom (Northwest Province) with an African

language as their mother tongue. All the grade 11 and grade 12 learners of these two schools were included in the study and the necessary consent was obtained.

The psychological wellbeing of the study sample was determined by means of the **Satisfaction with Life Scale** (Diener, Emmons, Larsen & Griffen, 1985), the **Fortitude Questionnaire** (Pretorius, 1997) and the **Sense of Coherence Scale** (Antonovsky, 1988). Cognitive flexibility was measured by the **Cognitive Flexibility Scale** (Martin & Rubin, 1995). Acceptable reliability and validity indices for all the measurements were obtained.

It was found that a negative correlation exists between the cognitive flexibility and sense of coherence of the adolescents in the study sample. A difference was also found between the two sexes; no meaningful correlation was found between the cognitive flexibility scores of girls and the three factors measured for psychological wellbeing, whilst the scores of boys statistically correlate meaningfully with all three factors for psychological wellbeing, though negatively. A difference was also found to exist between the two language (cultural) groupings. In the case of Afrikaans speaking learners, a positive correlation was found, whereas a negative correlation was found amongst the speakers of an African language.

The importance of culture, life context as well as the spirit of the time upon the functioning of the individual has been confirmed in this study - to such an extent that well established Western theories of cognitive functioning and psychological wellbeing can indeed be questioned when evaluated within the African context.

From the results obtained, recommendations were made for future research. The manifestation of cognitive flexibility amongst different cultures and males and females respectively, as well as the prevalence thereof during later developmental stages should be further investigated.